

Oružane snage u sistemu opštenarodne odbrane

Monizam vojne organizacije

Prof. dr *MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ*

U prvom delu članka izložena je teza da je monizam vojne organizacije nužan (ali ne i dovoljan) uslov da ona bude pouzdan činilac integracije društva kojem pripada. Ta nužnost proizlazi iz dva bitna razloga: prvi je – sadržaj osnovne društvene uloge vojne organizacije, tj. njen zadatak da brani suverenitet, nezavisnost i teritorijalni integritet državne zajednice kao najviši opšti društveni interes; drugi je – priroda oružane borbe, koja zahteva uspostavljanje odnosa vojničke odgovornosti, a ona se realizuje konstitucijom komandnog odnosa kao osnovnog društvenog odnosa u vojnoj organizaciji.

U drugom delu ukazuje se na neistinitost teze, a nju zastupaju zagovornici ideje o republičkim armijama da su u narodnooslobodilačkom ratu postojale republičke armije, a koja se izvodi iz činjenice da su u NOR postojali glavni štabovi za BiH, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju. Ti štabovi su bili izraz strategije narodnooslobodilačkog pokreta da svaki narod Jugoslavije bude subjekt u stvaranju buduće državne zajednice ravnopravnih naroda, ali su u isto vreme izražavali monističnost Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, jer su bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu.

U zaključnom delu govori se o odnosu monizma i podruštvljavanja vojne organizacije. Dokazuje se teza da je očuvanje monističnosti oružanih snaga SFRJ jedan od nezaobilaznih kriterijuma koji mora da se zadovolji u svakoj promeni njihove strukture, da bi bile primerene podruštvljavanju odbrane i zakonitostima oružane borbe, a da bi se stvaranjem republičkih armija oružane snage SFRJ transformisale u činilac dezintegracije društva i u vojsku neefikasnu za vođenje savremene oružane borbe.

TEORIJSKA OSNOVA ZA RAZUMEVANJE DESTRUKTIVNOSTI IDEJE O REPUBLIČKIM ARMIJAMA

U više navrata, od završetka rata, neke društvene snage pokušavaju nametnuti našem društvu ideju o potrebi stvaranja republičkih armija. Tvrdi se da bez toga nema potpune nacionalne suverenosti naroda u SFRJ kao federativnoj državi.

Ko su protagonisti te ideje?

Možemo ih podeliti u dve, međusobno bitno različite, grupe. Prvu čine oni koji dobro znaju da bi ostvarivanje ove ideje bio presudan korak u razbijanju Jugoslavije kao federativne zajednice, pa time i njene destabilizacije kao socijalističkog samoupravnog društva. To je cilj koji žele

postići, pa smo ih zato dužni okvalifikovati kao – neprijateljske snage, s kojima je bespredmetno voditi teorijsku polemiku.

Drugu grupu čine oni pojedinci i grupe koji mogu prihvatiti i zastupati ovu ideju zbog nedovoljnog poznavanja društvene prirode vojne organizacije, posebno nepoznavanja ili nerazumevanja monističnosti armije kao jedne od njenih bitnih karakteristika kao društvene institucije. Stoga oni pogrešno tumače oblike vojne organizacije naše revolucije u njenom oružanom periodu (narodnooslobodilačkom ratu) i ne razumeju društvenu suštinu JNA i Teritorijalne odbrane kao osnovnih komponenti današnjih oružanih snaga SFRJ. Zbog toga je šire teorijsko istraživanje i objašnjavanje društvene prirode vojne organizacije izuzetno aktuelan i značajan zadatak, i to ne samo kao bitan zadatak vojne nauke već i kao neposredna idejno-teorijska i politička potreba. Zato će ovde biti reči o monističnosti armije (vojne organizacije) kao jednoj od bitnih obeležja društvenog bića te institucije.

MONISTIČNOST VOJNE ORGANIZACIJE KAO DRUŠTVENE INSTITUCIJE

Prvi uslov za utvrđivanje idejne i političke suštine ideje o republičkim armijama je teorijsko i stručno razumevanje monističnosti vojne organizacije kao jedne od njenih *opštih bitnih* obeležja. Da bi se ispunio taj uslov treba, pre svega, odgovoriti na pitanje: u čemu se izražava monističnost vojne organizacije, odnosno treba definisati pojam monizma vojne organizacije.

Pod pojmom monizam vojne organizacije podrazumeva se ostvarivanje načela po kome u jednoj državnoj zajednici pravo i dužnost upotrebe vojne sile ima isključivo jedan pravni subjekt – vrhovni komandant, odnosno vrhovna komanda. Time se isključuje svaka podela prava na samostalno odlučivanje o upotrebi vojne sile između bilo kojih subjekata. Rezultat ostvarivanja tog načela je uspostavljanje takvog jedinstva vojne organizacije (oružanih snaga) koje počiva na komandnom odnosu kao osnovnom društvenom odnosu u njoj od vrhovnog komandanta (komande) preko svih nivoa komandovanja do najmanje formacijske jedinice.

Ostvarivanje tog načela *nije dovoljan* ali je *nužan* uslov da vojna organizacija jednog društva bude pouzdan činilac njegove integracije. O tome svedoči istorijski razvoj vojne organizacije. Bilo je mnogo vojski dosledno konstituisanih na ovom načelu, a ipak nisu predstavljale integrativni činilac društva kome su pripadale. Najizrazitiji takvi primeri su militaristički diktatorski režimi. Najviše što su ovakve vojske mogle postići je da budu činilac integrisanosti države (njenog aparata) kao od društva otuđene sile. Time se valjano dokazuje da monizam vojne organizacije nije dovoljan uslov da bi ona delovala kao pouzdan integrativni činilac društva. Ali, istorija još očiglednije dokazuje da je monizam vojne organizacije nužan uslov njene sposobnosti da deluje kao integrativni činilac društva. Istorija ne nudi nijedan primer vojske koja nije bila konstituisana na ovom načelu, a da je uspešno delovala kao integrativni činilac društva. Najizrazitije se ova činjenica ispoljila u državama srednjeg veka. Centralna vlast ovih država bila je utoliko slabija, a te države kao društvene zajednice utoliko manje integrisane, ukoliko su plemići, tj. gospodari pojedinih područja, samostalnije raspolagali sopstvenom vojnom silom. To je jedan od osnovnih razloga delovanja takozvanih centrifugalnih sila u državama tog doba.

Dva su razloga zašto je to tako, odnosno zašto je monizam vojne organizacije nužan uslov njenog delovanja kao integrativnog činioca društva. Prvi je – *sadržaj osnovne društvene uloge* vojne organizacije, tj. njen zadatak da ostvaruje i brani suverenitet, nezavisnost i teritorijalni integritet državne zajednice. Po svojoj suštini to je takav opšti društveni interes, koji se s pravom kvalifikuje kao najviši opšti interes, jer je *condicio sine qua non* ostvarivanja svih ostalih opštih interesa bilo kog društva kao pojedinačne globalne društvene zajednice. Time se ne iscrpljuje sadržaj društvene uloga vojne organizacije, jer on zavisi i od karaktera društvenog poretka kojem ona pripada. Ukoliko je neko društvo demokratskije, utoliko je taj zadatak vojske naglašeniji; i obratno, ukoliko je neko društvo manje demokratsko, utoliko dobija na značaju uloga vojske kao činioca uspostavljanja i odbrane interesa vladajućih krugova kao parcijalnog klasnog ili birokratskog interesa.

Da bi odbrana nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao najviši društveni interes bio ostvariv, mora dobiti i svoj pravni izraz. Njegovoj suštini je prime-

reno samo ono institucionalno rešenje prema kojem pravo odlučivanja o vojnoj sili pripada isključivo najvišem nosiocu vlasti u zemlji. Kada je reč o pitanjima upotrebe oružanih snaga to svoje pravo najviši organ vlasti praktično ostvaruje konstitucijom instituta vrhovnog komandanta, odnosno vrhovne komande. To je jedini način kojim se obezbeđuje takvo jedinstvo oružanih snaga koje isključuje mogućnost da bilo koji deo celine državne zajednice, odnosno bilo koji niži organ vlasti, legalizuje pravo na samostalno odlučivanje o upotrebi oružanih snaga. Bilo koje drugo rešenje objektivno otvara pravnu mogućnost da pojedini delovi državne zajednice koriste i oružanu silu za ostvarivanje svojih parcijalnih interesa. Budući da su parcijalni interesi uvek u određenoj međusobnoj protivrečnosti (da nije tako bili bi opšti interesi), legalizovanje prava delova državne celine da samostalno odlučuju o upotrebi oružanih snaga objektivno pogoduje mogućnosti produbljavanja tih protivrečnosti u krajnje antagonističke sukobe. U takvoj situaciji neizbežno se inicira proces preobražaja vojne organizacije od bitnog činioca društvene integracije u izuzetno značajan činilac opšte dezintegracije društva.

Posmatrano sa pravnog i političkog stanovišta, suština ideje o republičkim armijama je u zalaganju za legalizovanje prava republika kao delova SFRJ na samostalno odlučivanje o vojnoj sili, preciznije rečeno prava na samostalno odlučivanje o izgradnji i upotrebi onog dela oružanih snaga SFRJ koji se nalazi na njihovoj teritoriji. A kao što se iz izloženog vidi, njeno ostvarenje objektivno bi značilo legalizovanje mogućnosti upotrebe delova oružanih snaga u sučeljavanju parcijalnih interesa, čime bi se inicirao proces preobražavanja oružanih snaga SFRJ od bitnog činioca integriteta Jugoslavije kao državne i društvene zajednice u snažnog činioca njene dezintegracije. To bi bila neizbežna posledica ostvarivanja ove ideje, bez obzira na motive njenih protagonista.

Izložene činjenice mogu da navedu na zaključak da monizam kao opšte bitno obeležje vojne organizacije protivreči podruštvljavanju odbrambene sfere društva. Zbog toga je potrebno šire obrazložiti i odnos monizma vojne organizacije i podruštvljavanja odbrane (što će biti predmet izlaganja u završnom delu ove rasprave).

Drugi razlog zašto je monizam jedno od opštih bitnih obeležja društvenog bića vojne organizacije i nužan uslov

njenog delovanja kao integrativnog činioca društva je – *priroda oružane borbe*. Oružana borba je – kao neposredna ili potencijalna upotreba oružja za ostvarivanje određenih političkih ciljeva – način na koji vojna organizacija ostvaruje svoju osnovnu društvenu ulogu.

Posmatrana sa političkog, pravnog i moralnog stanovišta oružana borba je takva društvena delatnost u kojoj se uspostavlja poseban društveni *odnos pojedinac – društvo*, koji se definiše kao odnos *vojničke odgovornosti*. Njegova suština je u tome da od pojedinca kao ličnosti zahteva neposredno potpuno potčinjavanje ličnih interesa opštem društvenom interesu (izvršenju borbenog zadatka) i u uslovima očigledne opasnosti po život. Bez uspostavljanja takve odgovornosti, armija nije u stanju da vodi oružanu borbu, a zbog toga ni da ostvaruje svoju osnovnu društvenu ulogu. Komandni odnos, kao izraz monističnosti vojne organizacije, jedini je oblik društvenog odnosa kojim se može ostvariti takva odgovornost. Ali, samim tim što je jedini način ostvarivanja takve odgovornosti, komandni odnos nema u svim armijama i u svim ratovima istovetan društveni karakter. Njegova suština, kao oblik društvenog odnosa, kreće se od slučajeva u kojima je izraz najsurovije opresije pretpostavljenog nad potčinjenim, do slučajeva u kojima je izraz jedinstva nacionalnog i socijalnog interesa pretpostavljenog i potčinjenog, pa time i oblik njihove saradnje kao subjekata u obavljanju zajedničkih obaveza.

Posmatrana sa organizacionog i tehnološkog stanovišta, naročito u savremenim uslovima, oružana borba je funkcionalno dinamički spoj ljudi i ratne tehnike u uslovima neposrednog ispoljavanja velikog broja činilaca destrukcije tog spoja (dejstvo neprijateljskih snaga) koji se ne mogu dovoljno pouzdano i pravovremeno predvideti, a kojima se mora trenutno parirati. I zbog te osobenosti oružane borbe vojna organizacija mora biti konstituisana na komandnom odnosu kao odnosu koji je neprekidno prožima od vrhovne komande do najmanje jedinice. Jedino tim odnosom, objektivno postojeći ili mogući, ljudski i tehnički kvaliteti vojne organizacije sintetizuju se, u datom vremenu i prostoru, u kvalitete koje označavamo sintagmama ratna veština i borbena sposobnost, a koji su presudni za efikasnost vojne organizacije u ostvarivanju njene osnovne društvene uloge.

Za ideju o republičkim armijama priroda oružane borbe kao razlog monističnosti vojne organizacije je – nepoznanica. Ona je ni na kakav način ne uzima u obzir kao relevantnu činjenicu, pa je zato u vojnoteorijskom i vojnostručnom smislu – analfabetska misao, krajnje nekompetentna. Ovo je, na žalost, ishodište bučne apodiktičke samouverenosti nekih njenih protagonista.

ISTORIJSKA NEISTINITOST JEDNE TEZE

Jedna od teza ideje o republičkim armijama je tvrdnja da su u oružanom periodu naše revolucije, u narodnooslobodilačkom ratu, postojale republičke vojske. Ona se izvodi, pre svega, iz činjenice da su se već u pripremama za oružani ustanak formirala neka nacionalna vojna rukovodstva i da je odlukama u Stolicama o formiranju glavnih štabova za Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju, Sloveniju i Crnu Goru (savetovanje najviših vojnih rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije 26. septembra 1941. godine u zaseoku Stolice, nedaleko od varošice Krupanj u Srbiji) to rešenje potvrđeno i prošireno na celu teritoriju Jugoslavije.

Koja je stvarna suština tih istorijskih činjenica?

Još u toku raspadanja vojske Kraljevine Jugoslavije, na sednici u Zagrebu 10. aprila 1941. godine Politbiro CK KPJ donosi odluku da KPJ nastavi borbu za pružanje otpora agresorima i da pristupi pripremama za oružani otpor protiv okupatora, jer je bilo očigledno da je kapitulacija vojske Kraljevine Jugoslavije pitanje dana. Tada je obrazovan i Vojni komitet pod predsedništvom generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita. Na Majskom savetovanju u Zagrebu odlučeno je da se pri svim pokrajinskim, oblasnim, a po mogućnosti i nižim partijskim rukovodstvima obrazuju vojni komiteti. U završnoj fazi priprema za ustanak, Politbiro CK KPJ 27. juna formira Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Komandant Glavnog štaba postao je Josip Broz Tito, dotadašnji predsednik Vojnog komiteta. Na sednici Politbiroa CK KPJ 4. jula u Beogradu, na kojoj je doneta odluka da se odmah počne sa oružanim ustankom, odlučeno je da članovi Glavnog štaba pođu u pokrajinska rukovodstva, sa najširim ovlašćenjima, radi neposrednog usmeravanja ustanka u pojedinim delovima zemlje.

Istorijski proces nastanka i razvoja glavnih štabova kao rukovodećih i komandnih nivoa institucionalne strukture narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, njihovu društvenu suštinu i ulogu, moguće je pouzdano razumeti samo u kontekstu navedenih odluka, jer su oni bili jedno od konkretnih rešenja kojima su ostvarivane te odluke. Formiranje glavnih štabova počelo je 22. juna 1941. godine kada je formiran Glavni štab za Sloveniju pod nazivom Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Krajem istog meseca formiran je u Hrvatskoj štab istovetne namene pod nazivom Operativno partijsko rukovodstvo; u Srbiji 4. jula pod nazivom Glavni štab za Srbiju; u Bosni i Hercegovini sredinom istog meseca pod nazivom Vojno rukovodstvo za Bosnu i Hercegovinu; u Crnoj Gori u isto vreme pod nazivom Privremena vrhovna komanda nacionalnooslobodilačkih trupa za Crnu Goru, Boku i Sandžak; u Makedoniji u septembru pod nazivom Pokrajinski štab. Na savetovanju u Stolicama Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije preimenovan je u Vrhovni štab, a kao neposredno njemu potčinjeni štabovi u pojedinim delovima zemlje dobili su naziv glavni štabovi. Po toj odluci Glavni štab za Srbiju zadržao je svoj naziv, a postojeći štabovi u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji dobili su naziv Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu, Glavni štab za Hrvatsku i Glavni štab za Sloveniju. Krajem oktobra formiran je Glavni štab za Sandžak; krajem decembra Glavni štab za Crnu Goru (prethodni je u međuvremenu bio rasformiran), polovinom juna 1942. godine Glavni štab za Makedoniju; a početkom jula 1943. godine Glavni štab za Vojvodinu.

Brojnim narastanjem partizanskih odreda, a naročito razvojem jedinica Narodnooslobodilačke vojske u krupne formacijske sastave, razvijali su se strukturno i funkcionalno i glavni štabovi, zavisno od osobenosti razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u pojedinim delovima zemlje. Takođe, za razumevanje društvene suštine i uloge glavnih štabova kao nivoa rukovođenja i komandovanja relevantna je činjenica da su neki rasformirani u toku rata. Sredinom 1942. godine rasformiran je Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu, a njegove funkcije preuzeli su operativni štabovi za zapadnu Bosnu, istočnu Bosnu i Hercegovinu i bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu. Januara 1944. godine rasformiran je Glavni štab za Crnu Goru, a njegovu ulogu

preuzeo je štab 2. udarnog korpusa. Juna iste godine rasformiran je Glavni štab za Sandžak, a prvog januara 1945. i Glavni štab za Vojvodinu, jer je sa štabom 12. udarnog korpusa obrazovao štab 3. armije. Ostali glavni štabovi rasformirani su neposredno posle rata.

Izložene istorijske činjenice dovoljno pouzdano upućuju na zaključak da su glavni štabovi kao elementi institucionalizacije vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije imali značajnu ulogu u ostvarivanju sledećih ciljeva političke i vojne strategije narodnooslobodilačke borbe.

Prvo bili su značajna rukovodstva u ostvarivanju *jedinstva* narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Ova strategija polazila je od činjenice da su fašističke sile ne samo okupirale Jugoslaviju već su je razgradile kao državnu zajednicu: obrazovali su tri satelitska režima (u Sloveniji Rupnikov, u Hrvatskoj Pavelićev, u Srbiji Nedićev), neke delove teritorije Jugoslavije uključile su u sopstvene državne granice, a neke podarile Rumuniji, Mađarskoj i Bugarskoj kao svojim saveznicima. Takođe, polazila je i od činjenice da su okupatori činili sve u organizovanju i podsticanju šovinističkih snaga u svakom našem narodu, omogućavajući im i genocidna nedela velikih razmera. U takvoj društvenoj stvarnosti Komunistička partija Jugoslavije inicira stvaranje narodnooslobodilačkog pokreta i preuzima u njemu rukovodeću ulogu, neposrednim pripremama sopstvene organizacije za oružanu borbu i šireći svest u narodnim masama o potrebi i mogućnostima oružane borbe protiv okupatora, borbe kojom se poništava fašističko razbijanje i komadanje Jugoslavije kao državne zajednice. Osnovni strategijski pravac, kako je to Tito formulisao, je »u stalnom kursu na neprekidnu oružanu borbu i jačanje oružane sile kao osnovne poluge kojom se rješava i zadatak nacionalnog oslobođenja i svi drugi ciljevi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.¹ Budući da je oružana sila *osnovna poluga* ostvarivanja svih ciljeva narodnooslobodilačke borbe, njeno jedinstvo je presudno za jedinstvo narodnooslobodilačkog pokreta. Institucionalni izraz tog jedinstva je konstituisanje Vrhovnog štaba i glavnih štabova kao njemu neposredno potčinjenih nivoa rukovođenja i komandovanja, sa zadatkom da ostvaruju strategij-

¹ Tito, *Govori i članci*, knjiga I, Naprijed, Zagreb, 1959, str. 29.

ške ideje i odluke Vrhovnog štaba u pojedinim delovima zemlje.

Takva uloga glavnih štabova naglašena je već u odluci Politbiroa CK KPJ o dizanju opštenarodnog oružanog ustanka od 4. jula 1941. godine. Kako tada nije bilo moguće obezbediti stalnu neposrednu vezu tehničkim sredstvima sa pokrajinskim partijskim rukovodstvima, odnosno dotad formiranim glavnim štabovima, upućeni su članovi Glavnog štaba partizanskih narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije u pokrajinska rukovodstva, sa najširim ovlašćenjima, radi neposrednog usmeravanja razvoja ustanka u pojedinim delovima zemlje. Metod upućivanja pojedinih članova Vrhovnog štaba u glavne štabove radi usmeravanja njihovog delovanja primenjivan je tokom čitavog rata, kada je razvoj vojne i političke situacije u pojedinim delovima zemlje to zahtevao.

Prema tome, vojna organizacija narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, od prvih vizija oružanog ustanka u Politbirou CK KPJ, od konstituisanja prvih komandnih instanci i stvaranja partizanskih odreda kao njenih početnih osnovnih oblika, bila je dosledno konstituisana kao *monistička* organizacija, a glavni štabovi su bili jedan od nivoa rukovođenja i komandovanja preko kojih se monističnost ostvarivala. S obzirom na naglašenu različitost političkih i vojnih uslova razvoja narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije u pojedinim delovima zemlje, upravo su glavni štabovi, kao izraz monističnosti njegove vojne organizacije, odigrali značajnu ulogu u ostvarivanju i njegovog političkog jedinstva.

Drugo, odlukama u Stolicama o glavnim štabovima za Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju afirmisana je njihova uloga kao *nacionalnih* vojno-političkih rukovodstava u borbi za stvaranje nove Jugoslavije – *zajednice ravnopravnih naroda*. Za razumevanje te njihove uloge treba imati u vidu da je u to vreme Vrhovni štab bio vojno-političko rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije kao celine, a glavni štabovi vojno-politička rukovodstva pojedinih njegovih delova, jer je vojna konstitucija narodnooslobodilačkog pokreta prethodila njegovoj političkoj konstituciji, stvarajući uslove za razvoj ove druge. Takav karakter zadržao je Vrhovni štab do osnivanja AVNOJ-a, a glavni štabovi do osnivanja zemaljskih antifašističkih veća u pojedinim delovi-

ma zemlje. Konstituisanjem antifašističkih veća Vrhovni štab i glavni štabovi transformisali su se u prevashodno vojna rukovodstva.

Istorijska istina je, dakle, da su glavni štabovi bili institucionalni izraz (razume se, ne jedini) ostvarivanja strategijskog cilja narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije da se svaki narod Jugoslavije u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njegovih satelita ispolji kao *suvereni subjekt* u stvaranju buduće državne zajednice ravnopravnih naroda. Na taj način oni su – kako je to kasnije ustavnim jezikom rečeno – slobodno izrazili volju da u zajedničkoj državi, kao optimalnoj konkretno-istorijskoj mogućnosti, ostvare i brane svoj nacionalni identitet i suverenitet.

Ali, u istoj meri je istorijska istina da su glavni štabovi, upravo kao takva rukovodstva, bili nivoi rukovođenja i komandovanja monistički ustrojene vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, odnosno da su bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu. Ratna stvarnost svakodnevno je potvrđivala da bez monistički konstituisane jugoslovenske vojne organizacije nijedan narod Jugoslavije ne može uspešno voditi borbu za sopstveno nacionalno oslobođenje, svoj nacionalni identitet i suverenitet. Upravo zato je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bila u isto vreme i vojna organizacija svakog od naroda nove državne zajednice za koju su se borili.

Treće, razvoj glavnih štabova bio je, takođe, uslovljen ostvarivanjem strategijskog cilja konstituisanja i jačanja vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta kao, za to vreme, *savremene regularne operativne armije* sposobne za vođenje ne samo partizanskog oblika oružane borbe već i ostalih njenih oblika, odnosno sposobne za izvođenje i ratnih operacija kao najsloženijeg i najvišeg oblika borbenih dejstava.

Neprekidni brojni porast sve složenijih formacijskih sastava (u toku rata formirana je 251 brigada, 66 divizija, 17 korpusa i 4 armije) nalagao je i odgovarajuće promene u načinu rukovođenja i komandovanja. To je bio jedan od bitnih činilaca koji su determinisali postojanje, ulogu i strukturu glavnih štabova u pojedinim delovima zemlje.

Prva promena u konstituisanju glavnih štabova (u odnosu na odluku iz Stolica), koja je bila uslovljena potrebom unapređivanja efikasnosti operativnog rukovođenja i komandovanja, jeste stvaranje Glavnog štaba za Sandžak.

Ovaj štab nije imao nacionalni već operativni karakter. Ukinut je juna 1942. godine, kada više nije bio potreban, jer se od snaga kojima je on rukovodio formirala Treća proleterska (sandžačka) brigada. Druga takva promena bila je ukidanje Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, sredinom 1942. godine, posle dolaska u Bosnu Vrhovnog štaba sa grupom proleterskih brigada. Zbog povećanja efikasnosti operativnog rukovođenja i komandovanja umesto njega, kako je već rečeno, formirana su tri operativna štaba. Iz istog razloga formiran je i rasformiran Glavni štab za Vojvodinu i rasformiran Glavni štab za Crnu Goru. Zajedničko obeležje razvoja strukture (formacije) glavnih štabova koji su ostali celog rata (za Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju) jeste njihovo osposobljavanje za rukovođenje i komandovanje rodovski i vidovski sve složenijih formacijskih sastava, u ostvarivanju strateških zamisli i odluka Vrhovnog štaba.

Istina je da su glavni štabovi imali široka ovlašćenja i da su ispoljavali široku stvaralačku inicijativu, uzimajući u obzir osobenost vojnih, političkih i istorijskih uslova razvoja narodnooslobodilačke borbe u pojedinim delovima zemlje. Ali, to nije bilo odstupanje od monističkog ustrojstva Narodnooslobodilačke vojske. Takav način delovanja glavnih štabova bio je izraz revolucionarnog karaktera vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, jer iz njega je proizlazila sposobnost za ispoljavanja visokog stepena inicijative svih nivoa komandovanja, pa i masovne boračke samoinicijative.

Izložene istorijske činjenice potvrđuju da su glavni štabovi kao nivoi rukovođenja i komandovanja u Narodnooslobodilačkoj vojsci bili konstituisani u skladu ne samo sa njenim narodnorevolucionarnim karakterom već i u skladu sa monizmom kao bitnim opštim obeležjem društvenog bića organizacije. U tadašnjoj konkretno-istorijskoj datosti konstituisanje i razvoj ovih štabova bio je jedan od konkretnih postupaka uvažavanja zakonitosti prirode osnovne društvene uloge vojne organizacije i zakonitosti prirode oružane borbe. Zahvaljujući uvažavanju ovih zakonitosti Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije uspela je izgraditi superiorniju ratnu veštinu nad ratnom veštinom protivnika, mada je on bio izrazito tehnički nadmoćniji, i posedovao veću borbenu efikasnost. To je jedno od bitnih ishodišta njenog visokog borbenog morala, jer bez takve ratne

veštine i takve borbene efikasnosti slobodarski duh naroda, ma kako bio snažan, sam po sebi ne bi bio dovoljan da se izdrže sva iskušenja izuzetno teškog rata.

Prema tome, postojanje glavnih štabova u narodnooslobodilačkom ratu kao nacionalnih rukovodstava nije dokaz o postojanju u to vreme republičkih armija kao samostalnih delova Narodnooslobodilačke vojske. Da su ovi štabovi bili vrhovna rukovodstva takvih armija, Narodnooslobodilačka vojska ne bi bila jedna (jedinstvena) armija, već organizacioni oblik šest savezničkih armija, a Vrhovni štab ne bi bio institucija vrhovnog rukovođenja i komandovanja, već mesto savezničkog dogovaranja. Sve je to, naravno, daleko od istorijske istine.

MONIZAM I PODRUŠTVLJAVANJE VOJNE ORGANIZACIJE

Destruktivnost ideje o republičkim armijama postaje još očiglednija kada se njena suština posmatra sa stanovišta odnosa monizma kao bitnog opšteg obeležja društvenog bića vojne organizacije i podruštvljavanja odbrambene sfere društva.

Sistem opštenarodne odbrane je konkretno-istorijski oblik podruštvljene odbrane. Oružane snage SFRJ su njegov bitan elemenat u dvostrukom smislu: (1) osnovni su nosilac oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu i nezamenljiv činilac odvratanja od oružane agresije i drugih oblika vojnog ugrožavanja SFRJ u miru; i (2) jedan su od značajnijih činilaca integracije društva, a integritetnost društva je uslov bez kojeg sistem opštenarodne odbrane ne može praktično da efikasno funkcioniše, tj. može postojati samo kao formalno uspostavljena utopijska konstrukcija. Kao takve oružane snage SFRJ su podruštvljena vojna organizacija, zbog čega njihove organizacione oblike nazivamo oblicima naroda.

Usled neprekidnog menjanja konkretno-istorijske dastosti, neprekidno se menjaju uslovi i mogućnosti razvoja sistema opštenarodne odbrane, što uslovljava potrebu menjanja oblika njegove vojne organizovanosti. Kako zadovoljiti ovu potrebu, tj. kako pronalaziti oblike vojne organizacije primerene novim uslovima i nastajućim mogućnostima? Bez pouzdanog teorijskog oslonca za odgovor na ovo

pitanje nisu moguća primerena praktična rešenja. Deo takvog teorijskog oslonca čini nezaobilazno i ostvarivanje dva opšta zahteva. Prvo, kao izraz novih uslova i nastajućih mogućnosti, novi oblici vojne organizacije moraju predstavljati korak dalje u područjavanju odbrane kao procesa stvaranja sve povoljnijih uslova i mogućnosti da radni ljudi i građani, narodi i narodnosti, *sami neposredno odlučuju* o poslovima odbrane, što se postiže prevazilaženjem (uklanjanjem) onih društvenih snaga i uslova koji dovode ili mogu dovesti radne ljude u položaj da neko u njihovo ime – kao od njih otuđena sila – odlučuje o poslovima odbrane. Drugo, novi oblici vojne organizacije moraju biti primereni prirodi oružane borbe, tj. njenim zakonitostima.

Očuvanje monističnosti oružanih snaga SFRJ jedan je od stalnih kriterijuma koji mora da zadovolji svaka promena u njihovoj strukturi, da bi bila primerena i područjavanju odbrane i zakonitosti oružane borbe. Zašto?

U uvodnom delu u najvećoj meri je i dat odgovor na ovo pitanje. Pokazano je da je monizam vojne organizacije nužan uslov njenog delovanja kao pouzdanog činioca integracije društva i njene sposobnosti za efikasno vođenje oružane borbe. U meri u kojoj se narušava njena monističnost, ona se preobražava u dezintegracionu snagu društva i gubi sposobnost efikasnog vođenja oružane borbe. Ova opšta zakonitost društvenog bića vojne organizacije poprima u opštenarodnoj odbrani (podruštvljenoj odbrani) osobenosti uslovljene karakterom takve odbrane. Zato je utvrđivanjem tih osobenosti potrebno produbiti odgovor izložen u uvodnom delu izlaganja.

Posmatrano sa stanovišta vojnoodbrambenog organizovanja društva, suštinska razlika između etatičke vojne organizacije (nepodruštvljene odbrane) i vojne organizacije opštenarodne odbrane (podruštvljene odbrane) jeste u tome što je u prvom slučaju specijalizovani deo državnog, odnosno državno-partijskog aparata jedini subjekt tog organizovanja, a u drugom slučaju, pored državnih organa, kao subjekti vojnoodbrambenog organizovanja društva deluju brojni samoupravni organi na svim nivoima društveno-političkih zajednica i u udruženom radu.

Na taj način konstituiše se velika društvena energija, značajna u dvostrukom smislu: (1) predstavlja snagu kojom društvo svakodnevno utiče na razvoj oružanih snaga kao oblika naoružanog naroda, tj. oblika oružanog samoorga-

nizovanja radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti, i (2) predstavlja pokretačku stvaralačku snagu jačanja borbene spremnosti oružanih snaga, kojom ne mogu raspolagati etatistički odbrambeni sistemi.

Ali, da bi zaista bila takva, ova energija mora delovati smerom jačanja monističnosti oružanih snaga SFRJ. U protivnom, preobražavala bi se u sopstvenu protivrečnost: preobražavala bi oružje iz sredstva za odbranu najvišeg opšteg interesa u opresivno sredstvo za ostvarivanje parcijalnih interesa, pa bi time oružane snage gubile karakter oblika naoružanog naroda, tj. karakter opštedruštvene vojne organizacije; preobražavala bi oružane snage iz činioca integracije društva u činioca njegove dezintegracije; podriivala bi komandni odnos kao osnovni društveni odnos u vojnoj organizaciji, pa time i sposobnost oružanih snaga za vođenje oružane borbe. Ako se uzmu u obzir ove činjenice, očigledno je da bi time oružane snage SFRJ bile daleko ispod nivoa vojne organizovanosti do kojeg je uspela dosegnuti etatistička vojna organizovanost.

Stvaranje republičkih armija predstavljalo bi upravo praktičan korak preobražavanja samoupravne odbrambene energije u njenu suprotnost sa svim navedenim negativnim posledicama. Zašto?

Glavni »argument« protagonistu ideje o republičkim armijama je teza da bi one na potpuniji način izražavale nacionalnu *suverenost* pojedinačno svakog naroda Jugoslavije, nego što ga izražavaju jedinstvene oružane snage SFRJ. Takav karakter »potpunijeg« izražavanja nacionalne suverenosti dobile bi republičke armije promenom ustava SFRJ kojom bi se radikalno izmenilo rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ u smislu ukidanja komandne nadležnosti vrhovne komande oružanih snaga SFRJ nad jedinicama i ustanovama koje čine republičku armiju.

Sta bi se time dobilo?

Posmatrano sa stanovišta međunarodnog prava, takva promena bi bila potpuno irelevantna za ispoljavanje suvereniteta pojedinačno svakog naroda Jugoslavije sve dok su republike delovi SFRJ kao jedinstvene federativne državne zajednice, jer je ona izraz i garant njihove suverenosti u međunarodnim odnosima. Republičke armije bi postale izraz njihove suverenosti u dva slučaja: (1) kada bi se ukinula Jugoslavija kao jedinstvena federativna državna zajed-

nica, pa se svaka republika konstituisala u posebnu državu, i (2) kada bi se Jugoslavija iz federacije preobrazila u takav oblik krajnje labave konfederacije u kojoj svaki njen član iskazuje svoju suverenost prema ostalim članovima konfederacije kao samostalan član međunarodne zajednice.

Prema tome, sa stanovišta međunarodnog prava, teza da bi se konstitucijom republičkih armija potpunije izrazila nacionalna suverenost pojedinačno svakog od naroda Jugoslavije u njoj kao jedinstvenoj federativnoj državnoj zajednici pravna je i politička besmislica. Svoj puni pravni i politički smisao ima jedino kao sredstvo ostvarivanja separatističke politike, bili toga svesni ili ne njeni protagonisti. A separatizam nije ništa drugo do put uništavanja onih istorijskih tekovina oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije koje su izvojevali i pre socijalističke revolucije i u njoj, i na kojima se temelji njihovo međunarodno priznato suvereno pravo da sami odlučuju o svojoj sudbini i njihova sposobnost da uspešno brane to pravo od svih pokušaja njegovog osporavanja, bilo negacijom nacionalnog identiteta nekog od naroda Jugoslavije, bilo teritorijalnim pretenzijama na delove Jugoslavije, mešanjem u unutrašnje stvari, ili oružanom agresijom.

Izložene činjenice potvrđuju da monizam vojne organizacije ne samo da ne protivreči podruštvljavanju odbrane već je i nužan uslov njenog podruštvljavanja. Stvaranje republičkih armija bio bi postupak neuvažavanja ove zakonitosti i upravo zato bi uslovio porazne posledice za Jugoslaviju i njene narode. Ovde će dobro doći jedno upoređenje. Neuvažavanje ekonomskih zakonitosti imalo je za posledicu: suspenziju samoupravljanja od strane policentričnog etatizma i krajnju neefikasnost privrednih organizacija. Neuvažavanjem društvenih zakonitosti rata i vojne organizacije proizveo bi se u odbrambenoj sferi društvenog života u suštini istovetan rezultat: onemogućilo bi se podruštvljavanje odbrane i oružane snage učinile krajnje neefikasnim za obavljanje svoje osnovne društvene uloge.

Dijalektika odnosa između podruštvljavanja odbrane i monizma kao opšteg bitnog obeležja društvenog bića vojne organizacije proizlazi iz osobenosti društvenog karaktera oružja kao sredstva u društvenoj svojini. Ono se razlikuje od svih ostalih sredstava društvene svojine po tome što njime radni čovek i građanin *neposredno* ostvaruje najviši opštedruštveni interes kao uslov ostvarivanja i ličnih i

grupnih interesa, dok upotrebom ostalih sredstava neposredno ostvaruje lični interes, a preko ovoga *posredno* ostvaruje i grupne i opštedruštvene interese. Ova razlika između oružja i ostalih sredstava u društvenoj svojini uslovljava razliku između načina na koji radni ljudi i građani ostvaruju svoja samoupravna prava u poslovima odbrane i u svim ostalim oblastima društvenog života. Kada se radni čovek i građanin nađe u ulozi pripadnika oružanih snaga, ta ga uloga dovodi u *direktan* odnos kao pojedinca prema društvu u celini. Kako ovu direktnost organizacijski izraziti na primeren joj način? Primeren je način samo onaj kojim se obezbeđuje da se u tom odnosu prema pojedincu neposredno javlja takav društveni subjekt koji reprezentuje društvo kao celinu. To je najviši organ vlasti i samoupravljanja, a način na koji se ovakav odnos organizacijski ostvaruje je – monističko strukturiranje oružanih snaga.

Bilo koje drukčije rešenje imalo bi za posledicu suštinsku izmenu karaktera oružja kao opštedruštvenog sredstva, tj. otvorilo bi mogućnost da oružje prestane biti sredstvo kojim se ostvaruje isključivo najviši opštedruštveni interes i postane sredstvo za kojim neko ima pravo da posegne u ostvarivanju svojih parcijalnih interesa. Očigledno je da bi se takvom izmenom karaktera oružja u našem društvu otvorio proces preobražavanja samoupravne odbrambene energije, oličene u sistemu opštenarodne odbrane, u svoju suprotnost, jer bi sistem opštenarodne odbrane postao činilac dezintegracije društva i neefikasan za pružanje oružanog otpora eventualnom agresoru.

Jedna od manifestacija nerazumevanja dijalektike odnosa između podruštvljavanja odbrane i monizma vojne organizacije je teza po kojoj je Teritorijalna odbrana izraz podruštvljavanja odbrane, a Jugoslovenska narodna armija – manje ili više nužan – ostatak centralističkog etatizma. Netačnost ove teze je što uspostavlja suštinsku razliku između društvenog bića Teritorijalne odbrane i društvenog bića Jugoslovenske narodne armije.

Razvoj Teritorijalne odbrane predstavlja značajan korak u podruštvljavanju odbrane, jer su time otvorene široke mogućnosti neposrednog delovanja velikog broja društvenih subjekata i u vojnoodbrambenom organizovanju društva na svim nivoima društveno-političkih zajednica, od republike do mesne zajednice i u udruženom radu. Ali to nije bio čin stvaranja po društvenom karakteru suštinski

različitog oblika vojne organizacije od onih koji su nastali u narodnooslobodilačkom ratu i razvijali se posle rata. To je bio čin kontinuiteta u razvoju narodnorevolucionarnog društvenog bića oružanih snaga SFRJ, nastalog u narodnooslobodilačkom ratu, a primereno novim uslovima i zahtevima nastajućih mogućnosti. U tom smislu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, odnosno Jugoslovenska narodna armija je »rodno mesto«, ishodište Teritorijalne odbrane. Da nije tako Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana ne bi bile komplementarne komponente jedinstvenih – što znači monistički strukturiranih – oružanih snaga SFRJ. Štaviše, bile bi međusobno suprotstavljene komponente, jedna oslonac etatizma, druga samoupravljanja, što bi objektivno onemogućilo da budu jedinstvene oružane snage, istovetnih unutrašnjih društvenih odnosa i istovetne osnovne društvene uloge. To što je Teritorijalna odbrana organizovana na milicijskom principu, a Jugoslovenska narodna armija na kadrovskom, irelevantno je za karakter njihovog društvenog bića, jer ova razlika proizlazi iz razlike u njihovoj borbenoj nameni (načinu ostvarivanja osnovne društvene uloge), a ne iz razlike u njihovom društvenom karakteru. Iz borbene namene Teritorijalne odbrane proizišli su nivoi rukovođenja i komandovanja u njoj, kao elementi jedinstvene vertikalne dimenzije strukturiranja oružanih snaga SFRJ. Zato republički štabovi Teritorijalne odbrane nemaju ništa zajedničko sa republičkim štabovima koji bi predstavljali ostvarivanje ideje o republičkim armijama. Ako neko u njima vidi korak ka ostvarivanju ideje o republičkim armijama, onda je takvo viđenje rezultat ili zle namere prema bezbednosti i odbrambenoj moći Jugoslavije ili nepoznavanja društvene prirode vojne organizacije.

SUMMARY

MONISM OF MILITARY ORGANIZATION

In the first part of the article is presented the thesis that the monism of the military organization makes an indispensable (but not also sufficient) prerequisite for its being the reliable factor of integration of society to which it belongs. This necessity results from two essential reasons: first, the contents of the fundamental social role of military organization, i.e. its task of defending the sovereignty, independence and territorial integrity of national community

as the highest level general social interest; and second – the nature of the armed struggle demanding the establishment of relations of military responsibility which in its turn is realized by constitution of the command and control relationship as the basic social relationship within the military organization.

In the second part is pointed out the falsehood of the thesis, presented and insisted upon by the advocates of the idea of armies of constituent Yugoslav republics, that such republican armies existed in our national liberation war, derived from the fact that in our national liberation war there existed main headquarters for national liberation forces in Serbia, Croatia, Slovenia, Macedonia, Montenegro, and Bosnia and Herzegovina. These headquarters mirrored the strategy of our national liberation movement whose basic idea was that each Yugoslav nation should be a factor in creating the future community of equal nations but nevertheless expressed at the same time the monism of the National Liberation Army of Yugoslavia, being directly subordinated to the Supreme Headquarters of the Yugoslav National Liberation Army.

In the closing part of the article is discussed the relationship between monism and the socialization of military organization. The thesis is proved that the preservation of monolithism of the armed forces of SFRY makes one of indispensable criteria that have to be met in each change of their structure so that they would conform to the socialization of defence and to laws of the armed struggle, while the creation of armies of individual Yugoslav republics would transform the armed forces of SFRY to a factor of disintegration of society, also to an Army not capable to fight the modern armed combat.

R É S U M É

LE MONISME DE L'ORGANISATION MILITAIRE

Dans la première partie de son article l'auteur soutient la thèse que le monisme d'une organisation militaire est la condition indispensable (sans être suffisante), à ce que cette première soit le facteur sûr de l'intégration de la société à laquelle elle appartient. Cette condition résulte de deux raisons: la première concerne la nature du principal rôle social de l'organisation militaire, c'est-à-dire, son devoir de défendre la souveraineté, l'indépendance et l'intégrité territoriale de la communauté d'Etat comme étant l'intérêt général suprême de la société; la seconde porte sur la nature de la lutte armée qui exige d'instituer le rapport de responsabilité militaire, celle-ci se réalisant sous forme de constitution du rapport du commandement comme étant le rapport social fondamental de l'organisation militaire.

Dans la seconde partie de l'article, on indique l'illégitimité de la thèse, avancée par les partisans de l'idée des armées de République, selon laquelle, dans la guerre de libération nationale auraient existé des armées de République, déduction simple faite des réalités à savoir que dans la guerre de libération nationale existaient les états-majors généraux de la Bosnie et Herzégovine, du Monténégro, de Croatie, de Macédonie, de Slovénie et de Serbie. Ces états-majors ont été l'expression de la stratégie du mouvement pour la libération nationale, à savoir que chaque nation de Yougoslavie devait être sujet de

la création de la future communauté d'Etat des nations égales, mais, en même temps, ils exprimaient le caractère moniste de l'armée de libération nationale de Yougoslavie du fait qu'ils étaient directement subordonnés à l'état-major suprême.

En conclusion, l'auteur traite du rapport entre le monisme et la socialisation de l'organisation militaire. Il soutient sa thèse que la sauvegarde du caractère moniste des forces armées de la RSFY constitue l'un des critères incontournables qui doit être respecté quant aux changements de la structure des forces, pour que celles-ci soient adaptées à la socialisation de la défense et aux lois de la lutte armée, alors que création des armées de République transformerait les forces armées de la RSFY en un facteur de désintégration de la société et ferait d'elles une armée inefficace dans la conduite de la lutte armée contemporaine.

РЕЗЮМЕ

МОНИЗМ ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

В первой части статьи рассматривается тезис, что монизм военной организации является необходимым (но не и достаточным) условием, чтобы она была надежным фактором интеграции общества, которому принадлежит. Эта необходимость исходит из двух существенных причин: первая – содержание основной общественной роли военной организации, т.е. ее задача защищать суверенитет, независимость и территориальную целостность государственного содружества, как высший общественный интерес; вторая – природа вооруженной борьбы, требующей восстановления отношений военной ответственности, а она реализуется учреждением командного отношения, как основного общественного отношения и военной организации.

Во второй части указывается на несостоятельность тезиса о том, что в народно-освободительной войне существовали республиканские армии, отстаивающиеся сторонниками идеи о республиканских армиях, создаваемой на основании факта, что в народно-освободительной войне существовали главные штабы для Боснии и Герцеговины, Черногории, Хорватии, Македонии, Словении и Сербии. Эти штабы были выражением стратегии народно-освободительного движения, чтобы каждый народ Югославии был субъектом в создании будущего государственного содружества равноправных народов, причем они одновременно выражали и монистичность Народно-освободительной армии Югославии, ибо они непосредственно подчинялись Верховному штабу.

В заключительной части речь идет об отношении монизма и обобществления военной организации. Доказывается тезис, что сохранение монистичности вооруженных сил СФРЮ является одним из обязательных критериев, который необходимо удовлетворить при любом изменении их структуры, чтобы они находились в согласии с обобществлением обороны и законами вооруженной борьбы, и чтобы созданием республиканских армий вооруженные силы СФРЮ превратились в фактор разъединения общества и в армию, малоэффективную в отношении ведения современной вооруженной борьбы.

Karakter oružanih snaga SFRJ

VASILJE CERVIĆ

U strategijskoj zamisli narodnooslobodilačkog rata prvi korak bio je stvaranje vojne organizacije koja će biti inicijator ustanka i pokretač oružane borbe i otpora. Ključni momenat u toj zamisli bio je jugoslovenski okvir i narodnooslobodilački karakter rata, koji je ostavio istovrsan pečat na karakter oružanih snaga u nastajanju. Jugoslovensko i nacionalno u političkom horizontu KPJ, prožimali su se na neprotivrečan način budući da su bili zasnovani na principima nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva. Stvaranje i razvoj narodne vojske i narodne vlasti bili su jedinstven proces. Između jednog i drugog subjekta narodnooslobodilačkog rata postojao je odnos uzajamne zavisnosti i saradnje na revolucionarno-demokratskom principu.

U mirnodopskom razdoblju naše oružane snage su se razvijale u skladu s unutrašnjim razvitkom zemlje i stanjem u međunarodnim odnosima. Titova ideja o kombinovanoj strukturi oružanih snaga u savremenosti – Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana – zasnivala se na iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata. Na to je bila podstaknuta i aktuelnim razvojem međunarodnih odnosa i društvenom praksom socijalističkog samoupravljanja koje svoju društvenu sadržinu ispoljava i u oblasti odbrane. Pri tom, Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana imaju jedinstven klasni, politički i vojni cilj i istu društveno-političku suštinu – one su zajednička snaga radničke klase i radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije.

Karakter naših oružanih snaga razmatraćemo na osnovu njihovog istorijskog nastanka i razvoja i sa stanovišta iskustva u socijalističkom samoupravnom društvu.

Naše oružane snage stvorene su u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji. Ta činjenica ostavila je trajan pečat na njihovom karakteru koji se označava predikatima jugoslovenski, narodni i revolucionarni.

U poznatim istorijskim okolnostima, koje su nastupile posle kapitulacije u aprilskom ratu 1941, Komunistička partija je odbila da prizna kapitulaciju i njenu političku i teritorijalnu deobu među fašističkim zemljama, sa ostatkom koji je pripao kvislinškim državicama. »Kada je Centralni komitet donio 4. jula 1941. godine poznatu odluku o početku oružanih borbi, cijela Partija, sve njene organiza-

cije i svi njeni kadrovi primili su tu odluku kao nešto normalno, kao logički nastavak ranije politike Partije». ¹

U strategijskoj zamisli narodnooslobodilačkog rata na našem tlu prvi korak bio je stvaranje vojne organizacije koja će biti inicijator ustanka i pokretač oružane borbe i otpora. Ključni momenat u toj zamisli bio je jugoslovenski okvir i narodnooslobodilački karakter rata, a njegov konkretan vojno-politički izraz – jugoslovenski karakter oružanih snaga u nastajanju. Jugoslovensko i nacionalno, u političkom horizontu KPJ, prožimali su se na neprotivrečan način budući da su bili zasnovani na principima nacionalne ravnopravnosti i bratstva i jedinstva. Isti red važnosti imao je i kurs KPJ na stvaranje narodnooslobodilačkih odbora kao organa nove vlasti.

U narodnooslobodilačkom ratu prvi i najvažniji zadatak bio je – borba protiv okupatora. Ali, za stvaranje i razvoj oružanih snaga bilo je neophodno naznačiti nacionalnu i političku perspektivu borbe. Po Klauzevicu »rat ima svoju gramatiku, ali ne i svoju logiku«. ² Logiku mu, može se reći, usađuje politika. Ispitujući Lenjinov odnos prema ratu kao nastavljaju politike, Đerđ Lukač je zaključio da to znači ne samo najaktivnije sprovođenje one spoljnopolitičke linije koje se određena zemlja držala dotle, u miru, već da rat do krajnosti zaoštava i one tendencije unutrašnje klasne podele u pojedinim zemljama (i u celom svetu) koje su dejstvovalе još u miru. ³ U narodnooslobodilačkom ratu, politička logika je progovorila jezikom nove narodne vlasti, a kada je reč o međunacionalnim odnosima – parolom o bratstvu i jedinstvu na osnovi nacionalne ravnopravnosti i prava svakog naroda na samoopredeljenje do otcepljenja.

Stvaranje i razvoj nove vojne organizacije i nove narodne vlasti tekli su kao jedinstven, prožimajući proces. Hronološki, prvi partizanski odredi su obrazovani pre prvih narodnooslobodilačkih odbora, što je praktično značilo da je borbom prvih omogućen izbor drugih. U tome je, ipak, samo deo istine. Jer, podjednako je tačno i to da je opstajanje i funkcionisanje nove narodne vlasti bio nužan uslov za opstanak i razvoj narodne vojske (oslobodilačkih oružanih snaga). Među tim subjektima narodnooslobodi-

¹ Tito, *Vojna djela*, VIZ, Beograd, 1982, knjiga III, str. 271.

² Klauzevic, *O ratu*, Vojno delo, Beograd, 1951.

³ Đerđ Lukač, *Lenjin*, BIGZ, Beograd, 1977, str. 69.

lačkog rata postojao je odnos uzajamne zavisnosti i saradnje na revolucionarno-demokratskom principu. Tito je već na početku narodnooslobodilačkog rata kritikovao kao »sasvim nepismenu političku grešku« i kao »sektaški stav« – shvatanje prema kome su »narodnooslobodilački odbori potčinjeni oružanim partizanskim jedinicama«. Naprotiv, smatrao je on, »partizanske jedinice su oružani organi narodne vlasti«. I, zatim: »Prirodno je da narodnooslobodilački odbori i partizanske vojne vlasti treba da budu jedna cjelina sa zajedničkim ciljem – mobilisati sve snage za konačnu pobjedu. Tu cjelinu treba postići pravilnim partijskim radom«. ⁴ Na isti način formulisao je i zadatak pozadinskih vojnih vlasti – da održavaju tesan dodir i sarađuju s narodnooslobodilačkim odborima i da se staraju o sprovođenju njihovih odluka.

Takvi Titovi stavovi odslikavaju razumevanje rata kao nastavljanja politike drugim (nasilnim) sredstvima, pa se u tako definisanom odnosu između partizanskih odreda i pozadinskih vojnih vlasti, na jednoj strani, i nove narodne vlasti, na drugoj, faktički iskazuje revolucionarni sadržaj narodnooslobodilačkog rata u segmentu bitnom za pitanja političke vlasti. U isti mah iskazuje se i delovanje političkog autoriteta koji vojnoj organizaciji daje smisao, iako se taj politički autoritet utemeljuje, u prvom redu, borbenim uspesima partizanskih odreda.

Tako uspostavljenim odnosima između partizanskih odreda i narodnooslobodilačkih odbora, na lokalnom stepenu, anticipiran je razvoj koji će prožimati celinu organizacije narodne vlasti i vojne organizacije. Osnivanjem AVNOJ-a, kao opšteg političkog tela, na prvom zasjedanju, i njegovim pretvaranjem u vrhovno zakonodavno i predstavničko telo naroda Jugoslavije, na drugom zasjedanju, stvoreni su centralni organi narodne vlasti kojima je Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ) odgovarao za svoj rad.

Nova narodna vlast javila se kao negacija sistema okupacione vlasti i vlasti svih njenih kvislinških izdanaka. Ali, ne samo to, već i kao negacija bivše jugoslovenske vlade koja je u izbeglištvu uživala gostoprimstvo zapadnih saveznika, a sama podržavala četničku kolaboraciju s okupacionim silama. Tako se borba za vlast nije vodila u formi

⁴ Tito, *isto*, knjiga I, str. 109–110.

otvorenog klasnog sukoba nego oko opredeljenja za borbu protiv okupatora ili za kolaboraciju s njim. Slično tome, u ratu pitanje svojine nije stavljano na dnevni red, mada je konfiskovana imovina saradnicima okupatora, a i prilikom prikupljanja sredstava za narodnu borbu i vojsku više je traženo od onih koji su više imali. U svakom slučaju, nova narodna vlast izražavala je volju svih ljudi koji su bili za borbu protiv okupatora i kvislinga i za moralnu i materijalnu podršku toj borbi.

To je bio savez širi od svakog uobičajenog klasnog saveza. Uostalom, i kod klasno najizostrenijih sukoba, između dveju suprotnih strana nalazi se, obično najbrojnija, grupa neopredeljenih ili kolebljivih od čijeg angažovanja umnogome zavisi ishod. Zato se može reći da je nesumnjiva odlika revolucionarno-oslobodilačke strategije upravo njena sposobnost da umnožava svoje saveznike a ne svoje neprijatelje.

Narodna podrška narodnoj vojsci najvažniji je uslov za uspeh u revolucionarnom i oslobodilačkom ratu. U takvom ratu nema drugog načina da se nadoknadi početna vojna slabost, osim širokom narodnom podrškom. Tito je to iskazao jednostavnim rečima »politički faktor ima u našoj borbi prvenstvenu važnost. Mi smo narodna vojska i nije nam svejedno kakvo je raspoloženje naroda prema nama na prostoru gdje vodimo operacije. Mi se ne oslanjamo grubo na našu vojnu silu, već u prvom redu na sam narod, pa onda na vojnu silu.«⁵ U istom smislu i Kardelj je rezimirao karakter i razvoj Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije: »Naoružani narod – to je bio prvi nosilac oružane borbe protiv okupatora posle aprilskog sloma. Ta činjenica sama po sebi govori o demokratskom narodnom karakteru naše narodnooslobodilačke vojske. Naša nova regularna narodna vojska proizišla je iz mnogobrojnih odreda naoružanog naroda, kovala se u borbi i za sve vreme negovana najvećom ljubavlju sopstvenog naroda. Njene spoljašnje forme su se, prirodno, menjale kako su to tražili interesi rata protiv neprijatelja, ali njena demokratska suština ostala je nepromenljiva. Naša narodnooslobodilačka vojska zaista je pravo čedo svog naroda, njegov direktan proizvod. U njoj se, u potpunosti, slivaju interes nacionalne

⁵ Tito, *Isto*, knjiga I, str. 389.

nezavisnosti i interes demokratskih prava osnovnih narodnih masa».⁶

Nacionalno pitanje u narodnooslobodilačkoj borbi predstavljalo je ključni problem političke i vojne strategije, od čijeg je rešavanja umnogome zavisio njen ishod. Ono se, u ratnim uslovima i na našem tlu, ispoljilo sa stravičnim nacionalističkim izopačenjima kao što su ustaški pokolji Srba u Hrvatskoj i četnički revanšizam nad muslimanskim stanovništvom u Bosni. Nacionalizam je, rasplamsavan od fašističkih okupacionih sila i pod njihovom zaštitom, prekorao i politički okvir rata. Prepuštajući se najmračnijim strastima i najvećoj surovosti on je kidao veze koje postoje među civilizovanim narodima mimo svih zahteva koje postavljala politička svrha rata.

U tim uslovima od presudne važnosti bio je stav KPJ prema nacionalnom pitanju i angažman NOV i POJ na sprovođenju toga stava. Komunistička partija Jugoslavije se dosledno zalagala za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naših naroda i sa istom doslednošću suprotstavljala se nastojanjima koja bi vodila nacionalnom ugnjetavanju i razdoru među bratskim narodima Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi nosili su najteži deo odgovornosti za oživotvorenje politike KPJ u nacionalnom pitanju. Ta politika je istakla pravo svakog naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, upotunjujući ga parolom o bratstvu i jedinstvu kao izrazu istorijskih veza i težnji naših naroda za zajedničkim životom i vizijom ravnopravnih odnosa u novoj Jugoslaviji. U skladu s tim, naše oružane snage su štitile narod od svakog nacionalističkog terora i pružale utočište ugroženim i progonjenim. To je bila narodna vojska s kojom su se kretali zbegovi naroda, pružajući jedinstven prizor celine.

Narodna vojska je odslikavala princip nacionalne ravnopravnosti i bratstva i jedinstva. Njene jedinice su formirane na nacionalnom i teritorijalnom principu, nosile su nacionalne i zavičajne nazive, ali su uvek bile otvorene i za borce drugih nacionalnosti i iz svih krajeva kroz koje su prolazili. Nacionalna ravnopravnost u NOV i POJ ostvarivana je na način koji je služio kao podsticaj internacionalističkoj solidarnosti i kao neprelazna prepreka nacionalističkoj isključivosti.

⁶ Edvard Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ, Beograd, 1979, str. 348.

U našoj narodnoj vojsci bio je uložen ogroman partijsko-politički i vaspitni rad na izgrađivanju bratstva i jedinstva. Ona je, prvo u svojim redovima a onda i svuda gde se kretala postavljala duhovne i emocionalne mostove bratstva i jedinstva između naših naroda i, takođe, sa susjednim narodima. Borci su vaspitavani da se međusobno uvažavaju i razumevaju ne samo u onom što im je zajedničko nego i u onome u čemu se razlikuju i što je rezultat različitog istorijskog razvitka, tradicija i kulture. Oni su upozoravani, kada dođu u nov i nepoznat kraj, da poštuju navike i običaje tamošnjih ljudi, i da će briga za život i rad ljudi koje susreću najčešće biti nagrađena simpatijama.

Tito je s razlogom naglašavao: »Današnja narodnooslobodilačka borba ne bi se mogla završiti pobjedom nad okupatorima i njihovim slugama, ako u toj borbi ne bi bilo narodnog jedinstva, ako u redovima Narodnooslobodilačke vojske ne bi učestvovali Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci, Muslimani. Potpuno oslobođenje svakog naroda posebice ne bi se moglo postići ako on ne bi već sada (decembar 1942. p.a.) uzeo pušku u ruku i pošao u borbu za zajedničku pobjedu svih naroda Jugoslavije nad svim neprijateljima naroda«.⁷

Sa političkog i vojnog stanovišta bilo je najvažnije da se prisustvo narodne vojske potvrđuje u svim krajevima Jugoslavije. Sa političkog, zato što je tako iskazivano opredeljenje i raspoloženje svih naroda za borbu pod vođstvom KPJ. U revolucionarnoj strategiji KPJ jugoslovensko i nacionalno prožimali su se na neprotivrečan način: prvo nije poništavalo drugo, niti je drugo zaziralo od prvog. Na toj osnovi građeno je saznanje i uverenje da su jedinstvene oružane snage nužan uslov za oslobođenje svakog naroda i da je nacionalna afirmacija u takvim oružanim snagama neizbežna pretpostavka njihovog jedinstva.

Sa vojnog stanovišta, bilo je takođe neophodno voditi borbu u svim krajevima Jugoslavije, na osnovu jedinstvenog strategijskog plana i pod jedinstvenim rukovodstvom. Svojim rasporedom i dejstvima na celoj teritoriji Jugoslavije NOV i POJ su primoravali neprijatelja da razvuče svoje snage, otkrivajući tako sopstvene slabe tačke, i, što je još značajnije, neprijatelj ih, tako raspoređene, nije mogao uništiti jednim udarcem. Uz to, NOV i POJ su svojim jugos-

⁷ Tito, *isto*, knjiga I, str. 312-313.

lovenskim profilom nadmašivali pojedinačno uzete kvislinške formacije, iako su u užim nacionalnim i teritorijalnim okvirima mogli biti brojno slabiji. Svojim jugoslovenskim profilom nosili su razvojne mogućnosti koje će se, u perspektivi, pokazati nadmoćnijim bilo kojoj nacionalističkoj kvislinškoj formaciji, pa, na kraju rata, i svim neprijateljskim snagama na jugoslovenskom ratištu.

Naše oružane snage i njihovi štabovi u pojedinim delovima zemlje stavljeni su od početka narodnooslobodilačkog ustanka pod vrhovno rukovodstvo Glavnog, odnosno Vrhovnog štaba. Prerogative Vrhovnog komandanta i Vrhovnog štaba obuhvatale su sve što je neophodno za jedinstveno rukovođenje svim raspoloživim snagama na jugoslovenskom ratištu, uključujući u to jedinstven strategijski cilj i plan, subordinaciju i disciplinu. Ali, u tom okviru je maksimalno uvažavana samostalnost nacionalnih političkih i vojnih rukovodstava koja su organizovala i usmeravala oružanu borbu u skladu sa specifičnim uslovima. Formiranjem nacionalnih jedinica i štabova razvijeno je kod svih naroda poverenje u opšte ciljeve narodnooslobodilačke borbe, a to je bio neophodan uslov da Vrhovni štab uspešno rukovodi celokupnim oružanim snagama. Ukratko, princip jugoslovenskog i nacionalnog u rukovođenju i komandovanju oružanim snagama osiguravan je na način koji je garantovao političko i vojno jedinstvo.

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije, kao jedinstvene jugoslovenske oružane snage, uticali su put uspostavljanju ravnopravnih savezničkih odnosa i učešću Jugoslavije u odlučivanju o posleratnom uređenju Evrope i sveta. Stvarni efekti borbe NOV i POJ protiv fašističkih sila naveli su saveznike u antihitlerovskoj koaliciji da upute svoje vojne misije u Vrhovni štab, i da nam pruže neophodnu pomoć u naoružanju i opremi. Faktičko priznanje NOV i POJ i Vrhovnog štaba od saveznika prethodilo je priznanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i stanja u našoj zemlji koje je ozakonjeno odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a u smislu njenog uređenja na federativnom i demokratskom principu. To je bio jasan znak uvažavanja Jugoslavije kao vojnog faktora, a na osnovu toga usledilo je i političko uvažavanje i priznanje njenih najviših političkih ustanova stvorenih u borbi. NOV i POJ su, kao jedinstvene oružane snage nove Jugoslavije, stajale iza odluka AVNOJ-a o priključenju Jugoslaviji Istre i

hrvatskih jadranskih ostrva i Slovenačkog primorja, što je tim odlukama, overenim samoopredeljenjem naroda, davalo neophodnu materijalnu garanciju.

Ukoliko je poraz fašističkih sila bio izvesniji, utoliko je bilo važnije jačati NOV i POJ, jer je od te snage umnogome zavisilo ostvarenje naših nacionalnih prava i zahteva. Trebalo je pored mnogih dobijenih bitaka dobiti i onu završnu, kojom se kruniše pobjeda u ratu. U završnim operacijama, kada je uspostavljen front od jugoslovensko-mađarske granice do Jadranskog mora, bila je neophodna savremena armija, koja je i u organizacijsko-formacijskom i u vojnotehničkom pogledu sposobna za savlađivanje otpora nemačkih armija i ostataka kvislinških snaga na jugoslovenskom ratištu. Proboj nemačkih utvrđenih položaja na sremskom frontu i primoravanje na kapitulaciju brojnih nemačkih snaga u severozapadnim delovima zemlje – moglo se postići samo snagom kakvu je imala Jugoslovenska armija.

Rezimirajući što je rečeno o karakteru naših oružanih snaga, koji je utemeljen u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, navešćemo nekoliko Kardeljevih ocena:

»Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije jeste prvi i najveći plod zajedničke borbe naroda Jugoslavije. Ona je deo naroda i ujedno jemstvo da niko više iz ruku jugoslovenskih naroda neće istrgnuti oružje kojim će oni osigurati sebi buduću nezavisnost i demokratska prava«⁸ (april, 1943, p.a.).

»Naša narodnooslobodilačka vojska postala je za neprijatelja naših naroda strahovita sila, nesalomljiva zbog svoje povezanosti s narodom, a ubojna i prodorna zbog svoje prekaljenosti u borbi, svojih iskustava i odličnog vođstva s maršalom Titom na čelu«⁹ (septembar, 1944. p.a.).

»Time je (uspostavljanjem samostalnog fronta i sposobnošću da neprijatelja isteruje iz zemlje svojom koncentrisanom snagom, p.a.) naša narodnooslobodilačka armija postala ravnopravni deo savezničkih armija. Istovremeno je završila svoj put od partizanskih odreda do razvijene armije savremenog tipa, ostajući do kraja oružje narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije«¹⁰ (februar, 1977. p.a.).

⁸ E. Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ, Beograd, 1979, str. 239.

⁹ *Isto*, str. 332.

¹⁰ *Isto*, str. 541.

»U toku tih pregovora (Tito – Šubašić, p.a.) bili smo izloženi žestokom pritisku ne samo zapadnih vlada, nego i Staljina koji je tražio od nas da dozvolimo povratak kralju Petru. Međutim, upravo snaga narodnooslobodilačkog ustanka i njegove armije, koju smo uspjeli tokom nekoliko godina izgraditi u moćnu revolucionarnu snagu, omogućila nam je da se odupremo i jednim i drugim zahtevima i da ostvarimo svoj politički koncept socijalističkog preobražaja društva«¹¹ (februar, 1977. p.a.).

U mirnodopskom razdoblju naše oružane snage su se razvijale i transformisale oblik svoje organizacije u skladu s našim unutrašnjim razvitkom i stanjem međunarodnih odnosa. Najveći deo tog razdoblja protekao je u znaku zaoštravanja suprotnosti Istok – Zapad, usled čega su formirani blokovski vojni savezi i otvoreni procesi trke u naoružavanju. To je bio dugoročni trend u međunarodnim odnosima, koji se manifestovao u politici sa pozicija sile i u mnogobrojnim lokalnim i regionalnim ratovima i oružanim intervencijama u kojima su velike sile bile neposredno ili posredno angažovane. Opšti tok događaja nije opravdao predviđanja prema kojima – što je jedna nacija potpunije kapitalistička i što više vodi računa o ratnim troškovima – to je manja verovatnoća da će doći do rata.¹² Naprotiv, dao je za pravo prognozama koje su upozoravale da vojni obziri umnogome uobličavaju ekonomski život.¹³ Ni socijalizam nije pružio uverljive dokaze da je njegov osnovni princip: spolja – mir, a iznutra – rad. Ukratko, uprkos poukama drugog svetskog rata, sve do najnovijeg vremena bilo je više razloga za nespokojsvo nego za miran san.

Moderni naučni i tehnološki razvoj preobrazio je savremene oružane snage, koje su sa svoje strane izazvale ubrzanje naučnog i tehnološkog razvoja. S obzirom na to izgleda opravdanom pretpostavka – da moderna vojna tehnologija omogućuje novi tip militarizma, neprepoznatljiv za one koji su naviknuti da ga vide u uobičajenoj vojnoj uniformi. Drukčije rečeno, i radnik, recimo u jednoj atomskoj fabrici, može biti nosilac uniforme a da toga nije ni svestan. »Novi militarizam može se prebući u građansku ode-

¹¹ Isto, str. 542.

¹² Vidi: J. Sumpeter, *Kapitalizam, socijalizam, demokratija*. Kultura, Beograd, 1960, str. 193.

¹³ Vidi: S. R. Miks, *Elita vlasti*, Kultura, Beograd, 1964, str. 291.

ću, a ako se održe sadašnji proizvodni odnosi, takav militarizam je moguće nametnuti ljudima koji će u njegovom rađanju videti samo put ka punoj zaposlenosti¹⁴. Evidentno je da trka u naoružavanju koju su zametnule velike sile i vojni blokovi kao i međunarodne suprotnosti koje su njihov pokretač i izraz, mada najviše opterećuju velike sile i njihove saveznike, uslovljavaju i odbrambene napore svih zemalja. Svaka je, prema svom okruženju i situaciji u kojoj se našla, rešavala zadatke vezane za izgradnju i razvoj oružanih snaga. Pa, iako je u njihovim spoljnim formama bilo dosta sličnosti, pod uticajem modernog vojnotehničkog razvoja, njihov karakter bio je bitno uslovljen opštim unutrašnjim životom i karakterom društveno-ekonomskog i političkog uređenja.

*

Naše oružane snage razvijale su se u tom dugom razdoblju, u kome mir nikada nije bio potpuno izvestan, već stalno remećen »hladnim« i »vrućim« ratovima i oružanim intervencijama, na koloseku čija je jedna tračnica obeležena maksimumom »tuđe nećemo – svoje ne damo!« a druga nastojanjem da, posle ratnog požara koji je opustošio zemlju, izgrađujemo materijalnu i duhovnu kulturu novog društva na socijalističkim principima. Na spoljne pretnje i pritiske odgovarali smo jačanjem spremnosti za odbranu; kada je dolazilo do popuštanja međunarodne zategnutosti, nastojali smo da olakšamo teret odbrane nametnut spoljnim razlozima. Nema razloga prećutkivati činjenicu da smo tako osiguravali mir na svojim granicama, pa i da smo pružali argument više u prilog tezi da se u savremenim međunarodnim odnosima politika sa pozicija sile može zauzdati samo čvrstom rešenošću za odbranu nezavisnosti.

U vojnoorganizacionom smislu načinili smo evoluciju od savremene regularne armije sa partizanskim elementom unutar njene strukture do kombinovanog oblika oružanih snaga koje čine Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana. Titova ideja o kombinovanoj strukturi oružanih snaga u savremenosti, naslanjala se na iskustvo iz narodnooslobodilačkog rata (NOV i POJ). Na to je bila

¹⁴ Harold Laski, *Sloboda u modernoj državi*, Radnička štamparija, Beograd, 1985, str. 165.

podstaknuta i aktuelnim razvojem međunarodnih odnosa, u kojima je politika sa pozicija sile ponovo uzimala maha, i društvenom praksom u razvoju socijalističkog samoupravljanja kao celovitog društvenog odnosa koji svoju socijalnu sadržinu ispoljava i u oblasti odbrane.

Tako se u karakteru naših oružanih snaga sustižu elementi navika i tradicija iz narodnooslobodilačkog rata sa svojstvima koja proističu iz socijalističkog samoupravljanja. Kada je reč o Armiji njen socijalistički i narodni karakter provlači se kao crvena nit koja povezuje ratno sa posleratnim razdobljem. Iako je Armija »specijalan instrument odbrane«, »ona nije nešto što bi bilo van samog naroda, ona nije instrument stvoren radi izvjesnih specifičnih zadataka, iako i takve zadatke ima, nego je sastavni dio naše narodne zajednice, koji živi ne samo vojničkim životom već i životom našeg opšteg današnjeg društvenog razvitka«. ¹⁵ Njen narodni, socijalistički karakter originalno se izražava u činjenici da je ona armija bratstva i jedinstva, da je to bila od svog nastanka i da je očuvala to svojstvo do današnjeg dana. U tom kontekstu moguće je sagledati ulogu Armije u odbrani slobode, nezavisnosti i ustavnog uređenja od svakog vida ugrožavanja spolja i iznutra. Tito je tu ulogu precizno definisao: »Naša armija ima u prvom redu zadatak da brani našu zemlju od spoljnog neprijatelja, ali njena uloga je i u tome da čuva i brani tekovine naše revolucije unutar zemlje ako bude trebalo«. ¹⁶ I, zatim: »Mi ne mislimo da Armija može jednog dana uzeti u ruke državnu upravu... Armija je ona snaga koja je pozvana da brani zemlju i samo u tom smislu ona je najvažniji faktor«. ¹⁷

Teritorijalna odbrana je, u uslovima podruštvljavanja odbrambenih poslova, izrasla u životnim i radnim zajednicama radnih ljudi i građana, u kojima se oni neposredno staraju o sopstvenoj odbrani i društvenoj samozaštiti. Pri tom i Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana imaju jedinstven klasni, politički i vojni cilj i istu društveno-političku suštinu – »naše oružane snage su zajednička snaga radničke klase i radnih ljudi, svih naših naroda i narodnosti, njihov nerazdvojni dio, one taj svoj narodni i socijalistički karakter stalno produbljuju«. ¹⁸

¹⁵ Tito, *isto*, knjiga III, str. 92.

¹⁶ *Isto*, knjiga IV, str. 365.

¹⁷ *Isto*, knjiga VI, str. 134.

¹⁸ *Isto*, knjiga V, str. 134.

Naše oružane snage ni u jednom razdoblju našeg društvenog života nisu ispoljile tendenciju osamostaljivanja i arbitriranja u odlučivanju o pravcima razvoja društva. Isto tako, one se nisu pojavljivale na političkoj i društvenoj sceni, i u slučajevima previranja, na način i sa oštrinom koji se beleže i u kapitalističkim zemljama sa dugom demokratskom tradicijom i u socijalističkim zemljama koje su suočene s ozbiljnim protivrečnostima u unutrašnjem životu. Možemo li u tom pogledu da izdržimo upoređenje sa zemljama koje nesumnjivo imaju jake i dugotrajne demokratske tradicije? Držimo li se činjenica, svakako možemo. Na to je presudno uticala činjenica što su naše oružane snage neposredno učestvovala u privrednim i društvenim naporima za obnovu i izgradnju zemlje i u svim društvenim promenama koje je inicirala KPJ, odnosno SKJ. Upravo je taj društveni angažman oružanih snaga učvršćivao veze s narodom u duhu tradicija NOR-a i osigurao im ugled i poštovanje.

Tito je sintetičkim ocenama okarakterisao ratni i mirnodopski razvoj Armije, u prvom redu po onome što je trajno u njenom društvenom biću: »Jugoslovenska narodna armija je nastala i izrasla u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, kao izraz zajedničkih potreba i želja svih naših naroda i narodnosti i kao rezultat borbe i rada komunista i naše Komunističke partije. Ona je aktivno učestvovala u svim procesima jačanja našeg društva i bila pouzdan oslonac radnih ljudi, naroda i narodnosti naše zemlje u zaštiti tekovina socijalističke revolucije i samoupravnog socijalističkog razvitka naše zajednice«. ¹⁹ I, zatim: »Naša armija je nikla iz revolucionarne borbe koja se vodila u ime bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. Zato upravo komunisti u svojim redovima moraju kao zjenicu oka čuvati i razvijati onaj isti duh i odnose koji su bili karakteristični za period oružane borbe i za naš dosadašnji razvitak«. ²⁰

U aktuelnom društvenom trenutku, koji se karakteriše potrebom i traganjem za promenama koje će otvoriti put izlasku iz društvene krize, suočeni smo i s kritikom Armije. Kritika sama po sebi nije i ne može biti nepoželjna, pogotovo kada se zna da nijedan društveni subjekt nije u svakoj prilici u stanju da objektivno sudi o sopstvenoj praksi. Šta-

¹⁹ Isto, knjiga IV, str. 274.

²⁰ Isto, knjiga IV, str. 82.

više, kritika je nužan uslov razvoja, budući da ukazuje na pogreške koje valja ispraviti i na mogućnosti koje obećavaju napredak. Ima li naša armija senzibilitet za društvenu kritiku? U celini gledano, pošto se njen najveći deo stalno obnavlja novim mladim generacijama, ona je u stalnom i živom dodiru sa društvenim strujanjima koja su, očevidno, pluralistička, pa je usled toga suočena sa stalnim zadatkom da kritički ispituje sopstvenu praksu. A zna se šta je armijska praksa: obuka i vaspitanje ljudi za odbranu zemlje. Ta praksa je pod okom onih koji ih se najviše tiče i koji su najkritičniji prema »postojećem«. Isto tako, oružane snage se održavaju društvenim sredstvima i ne pretenduju na to da budu izuzete od javnog uvida u to kako se ta sredstva troše. Najposle, odbrambena politika zemlje je u nadležnosti političkih i društvenih ustanova i organa koji su nadležni i oružanim snagama. U tim uslovima ne može se reći da su sužene mogućnosti za kritiku vojne prakse. Pogotovo se to ne bi moglo reći za republike i pokrajine, jer retke su federacije u kojima njihove federalne jedinice imaju veća prava, a naročito u oblasti odbrane zemlje.

Upitamo li se kakva je kritika Armije iz društva, nameće se odgovor da je mnogo više pohvala nego pokuda. Međutim, pokude koje su ograničene uglavnom na jednu sredinu – glasnije su, pa otuda i utisak o njihovom obimu i dometu može biti varljiv. Ipak, ma koliko ta kritika bila skromnog obima, postoje ozbiljni razlozi da se pažljivo razmotri, najpre po posledicama koje neposredno izaziva, zatim po smeru (smislu) u kom je upravljena. Kada je reč o posledicama onda se ne može mimoći činjenica da je tendencioznim kritikama Armije, kao strukture ili ustanove koja ne omogućava nacionalnu ravnopravnost, mestimično izazvana odbojnost prema njenim pripadnicima, pa i netrpeljivost koja je izražena i verbalnim vređanjem i fizičkim nasrtajima. Drskost ispoljena u takvim ekscesima, verovatno je, najpouzdaniji znak o neuverljivosti kritike koja se Armiji upućuje u vezi s međunacionalnim odnosima u njoj. Sasvim je izvesno da ta vrsta kritike i ekscesi koji su njom izazvani mogu relativno lako biti prevladani udruženim naporima svih koji ne prihvataju ni tu kritiku ni ekscese koji je prate, dakle zajedničkim nastojanjem naroda i Armije.

Međutim, kada je reč o smeru i smislu kritika koje su upućene Armiji, onda naročitu pažnju izazivaju one koje u jedinstvenoj armiji vide osujećenje nacionalnog suverenite-

ta, pa s obzirom na to ističu zahtev za stvaranjem republičkih armija, u ovom ili onom vidu. Takvi zahtevi i kritike nisu novi. Oni su se najpre javili na početku sedamdesetih godina. Već tada je bilo rečeno da u situaciji u kojoj je decentralizovan gotovo ceo sistem uprave, postojanje jednog strogo centralizovanog organizma, kakav je Armija, samo po sebi izaziva probleme. U još izoštrenijoj interpretaciji toga problema postavljani su otvoreno i zahtevi za stvaranjem republičkih armija, uz nagoveštaj da će republičke armije rešavati sporove koji se ne budu mogli rešiti političkim putem. Sada, ponovo, oživljavaju težnje za republičkim armijama kao neizostavnom znaku suvereniteta. Zato, sve učestalije ponavljanje tih težnji od nas zahteva da na njih damo tražan odgovor.

Sasvim je izvesno da te težnje protivreče celokupnom našem iskustvu, kao što je sigurno da preovlađuje pozitivna ocena o vrednostima tog iskustva. Ali, i pojedinačna nastojanja u suprotnom smeru obavezuju na razborito ispitivanje situacije i prakse. Tito je o tom problemu razmišljao ozbiljno i govorio jasno. Insistirajući na jedinstvu oružanih snaga i jedinstvenoj JNA, on je odlučno odbijao i svaku pomisao o dezintegraciji Armije i, pogotovo, ideju o republičkim armijama. On je uvažavao pravo i odgovornosti republika u poslovima odbrane, u organizaciji i rukovođenju Teritorijalnom odbranom, kao i njihova zajednička prava i odgovornosti za izgradnju i razvoj operativne armije u duhu koji nalaže federativno uređenje naše zemlje. Ali, za njega su bila neprihvatljiva nastojanja da se, pod izgovorom borbe protiv centralizma, dovodi u pitanje jedinstvena organizacija Jugoslovenske narodne armije na nivou federacije. »Našu zemlju, ako zatreba, braniće naša armija – i Srbi i Makedonci na zapadnim granicama, i Slovenci i drugi na drugim granicama. I u tom pogledu Armija mora biti jedinstvena, mora biti spremna da uvijek i svugdje brani nezavisnost i integritet naše zemlje«.²¹

Smisao navedenog Titovog stava je jasan i nedvosmislen. U njemu je izloženo viđenje zajedničke snage u odbranu koja nadmašuje pojedinačnu snagu u republičkim okvirima. Ima li razloga da se taj stav dovodi u pitanje? Ako ima, onda je teret dokazivanja na onima koji takvo mišljenje zastupaju.

²¹ Tito, *isto*, knjiga IV, str. 374.

SUMMARY

CHARACTER OF THE ARMED FORCES OF S.F.R.Y.

The first step of the strategic concept of our national liberation war was to create the military organization which was to initiate the uprising and to become the moving power of the armed struggle and resistance. The crucial feature of this concept was that the war had to be waged within the Yugoslav national framework and to have national liberation character, and this feature basically influenced the character of our armed forces in their formation. The all-Yugoslav spirit and the national spirit of individual Yugoslav nations were within the political horizon of CPY mutually permeated in a non-controversial manner, since they were based on principles of national equality, brotherhood and unity. Creation and development of the popular Army and of popular authorities were a unified and integrated process. Between these two factors of the national liberation war existed the relationship of mutual dependence and cooperation based on revolutionary-democratic principle.

In the post-war period our armed forces developed in concordance with the internal development of the country and with the situation in international relations. Tito's idea on the combined structure of our armed forces – the Yugoslav People's Army and the Territorial Defence – was founded on our experiences from our national liberation war, although was urged also by the development of international relations and by the social practice of the socialistic self-management which expresses its social contents also in the domain of defence. Thereat the Yugoslav People's Army and the Territorial Defence have the same and integrated class, political and military goal and the same social-political essence – they are the common power of the working class and working people, nations and nationalities of Yugoslavia.

R É S U M É

DU CARACTERE DES FORCES ARMEE DE LA RSFY

Selon la conception stratégique de la guerre de libération nationale la première démarche était la création d'une organisation militaire chargée d'être l'initiateur de l'insurrection et le protagoniste de la lutte armée et de la résistance. L'élément clé de cette conception a été le cadre yougoslave et le caractère populaire et libérateur de la guerre qui a marqué de ce même cachet les forces armées en cours de formation. Le sentiment yougoslave et les sentiments nationaux dans l'optique politique du PCY s'interpénétraient sans contradictions car il étaient fondés suivant les principes d'égalité nationale, de fraternité et d'unité. La formation et le développement de l'armée populaire et des autorités populaires constituaient un processus unique. Entre ces deux sujets de la guerre de libération nationale il y avait un rapport d'interdépendance et de coopération suivant les principes révolutionnaires-démocratiques.

En temps de paix, nos forces armées ont évolué conformément au développement intérieur du pays et aux circonstances qui régnaient dans les relations internationales. L'idée de Tito sur la structure combinée des forces armées à l'époque moderne – l'Armée populaire yougoslave et la Défense territo-

риале – reposait sur les expériences de la guerre de libération nationale. Y ont contribué le développement actuel des relations internationales et la pratique sociale de l'autogestion socialiste dont le contenu social se manifeste aussi dans le domaine de la défense. En cela, l'Armée populaire yougoslave et la Défense territoriale ont le même objectif de classe, politique et militaire et sont de la même nature socio-politique, à savoir l'une et l'autre représentent la force commune à la classe ouvrière, aux travailleurs, nations et nationalités de Yougoslavie.

РЕЗЮМЕ

ХАРАКТЕР ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СФРЮ

В стратегическом замысле народно-освободительной войны первым шагом было создание военной организации, которая будет инициатором восстания, вооруженной борьбы и сопротивления. Существенными в этом замысле были югославские рамки и народно-освободительный характер войны, которые дали однородный отпечаток характеру вооруженных сил в возникновении. Югославское и национальное на политическом горизонте КПЮ переплетались непротиворечивым способом, будучи они основывались на принципах национального равноправия, братства и единства. Создание и развитие народной армии и народной власти представляли собой единый процесс. Между этими двумя субъектами народно-освободительной войны существовало соотношение взаимной зависимости и сотрудничества на революционно-демократическом принципе.

В послевоенном периоде наши вооруженные силы развивались в согласии с внутренним развитием нашей страны и состоянием в международных отношениях. Титовская идея о комбинированной структуре вооруженных сил в современности – Югославская народная армия и Территориальная оборона – основывалась на опыте народно-освободительной войны, а также на актуальном развитии международных отношений и общественной практике социалистического самоуправления, проявляющего свое общественное содержание и в области обороны. При этом Югославская народная армия и Территориальная оборона имеют единую классовую, политическую и военную цель и одну общественно-политическую суть – они совместная сила рабочего класса и трудящихся, наций и народностей Югославии.

Oblici oružane borbe u našoj vojnoj strategiji

Prof. STEVO ILIĆ

Naša strategija oružane borbe u osnovi je strategija kombinovanja, u kojoj se pored različitih strategijskih sredstava, oblika vojnog organizovanja i dr. kombinuju i modeli strategijskih dejstava. Jedno od osnovnih opredjeljenja naše strategije jeste da u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu postignemo *vojnu* pobjedu nad agresorom na sopstvenom ratištu.

Zavisno od uslova u kojima bismo vodili opštenarodni odbrambeni rat, naša vojna strategija predviđa tri oblika oružane borbe: frontalni, partizanski i kombinovani. Osnovni kriterijum njihovog razlikovanja jeste preovlađujući način strategijske upotrebe oružanih snaga.

Frontalni oblik oružane borbe je onda kada glavina oružanih snaga izvodi frontalna dejstva (operacije na frontu i samostalni bojevi i borbe na privremeno zaposjednutoj teritoriji) kao preovlađujuća na ratištu, a to će najčešće biti u početnom ili završnom periodu rata. Partizanski oblik oružane borbe primjenjivaćemo u uslovima najteže strategijske situacije na ratištu, kada budemo prinuđeni da glavinu oružanih snaga upotrebjavamo na partizanski način. Kombinovani oblik oružane borbe predstavlja vojnu suštinu koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozastite, i u njemu bi se istovremeno izvodile operacije na frontu, operacije i masovna borbena dejstva na privremeno zaposjednutoj teritoriji i obzbeđivala vlastita pozadina od ugrožavanja iz vazdušnog prostora.

UVODNE NAPOMENE

U kontekstu cjeline teme »Društvo i odbrana u savremenim uslovima« nesumnjivo je potrebno i razmatranje oblika oružane borbe. Argumenata za to ima više, a ovdje se ističu četiri.

Prvi, oblici ili modeli strategijskih dejstava, što implicira način strategijske upotrebe oružanih snaga, u središtu su svake odbrambene doktrine i strategije, jer se radi o upotrebi osnovnih, odnosno glavnih i najmoćnijih strategijskih sredstava, a to su oružane snage kao namjenske snage za vođenje rješavajućeg vida ratnih dejstava u okviru cjeline ratnog procesa.

Drugi, naslov teme »Oblici oružane borbe u našoj vojnoj strategiji« implicira opredjeljenje da tih oblika ima

više, da je moguće i poželjno njihovo kombinovanje skladno razvoju strategijske situacije i da je neophodno odlučivanje za određeni strategijski model upotrebe oružanih snaga neposredno vezati za ciljeve, uslove i okolnosti, odnose snaga i druge relevantne odrednice konkretne strategijske situacije. U skladu sa tim, izbor konkretnog oblika oružane borbe stvar je odluke vojnog i državnog rukovodstva koja se temelji na analizi nastale društvene i vojne (političke i strategijske) zbilje, što se može podvesti pod pojam savremenih uslova kao drugog dijela sintagme – društvo i odbrana u savremenim uslovima.

Treći, bez uvida u suštinu i glavne odrednice svakog od postojećih oblika oružane borbe nije moguće valjano razumjeti duh, intencije, opredjeljenja i praktično oživotvorenje naše strategije oružane borbe, odnosno strategije naše odbrane u savremenim uslovima.

Četvrti, od teorijske i doktrinarne sistematizacije oblika oružane borbe zavisi model strategijskog i operativnog grupisanja oružanih snaga, sistem rukovođenja i komandovanja, planiranje i konceptualizacija razvoja oružanih snaga u svim elementima toga procesa, a u krajnjem i društveni i politički odnos prema komponentama oružanih snaga koje su manje ili više predodređene da praktično ostvaruju ciljeve rata primjenom nekog od predviđenih (sistemizovanih) oblika ili njihove kombinacije.

Osnovne oblike oružane borbe bilo je moguće analizirati na dva načina: (1) izložiti osnovne odrednice svakog od mogućih modela oružane borbe i u deskripciji i eksplicaciji tih odrednica ukazivati na njihove vrline i mane, (2) odabrati nekoliko ključnih kategorija ratovodstva i ratne vještine na strategijskom nivou, kao što su front, faktori rata i oružane borbe, strategijski manevar, principi strategijskih dejstava i dr. i, s obzirom na odnos strategije i njenih zahtjeva prema tim kategorijama, komparirati svaki od oblika oružane borbe i na taj način formulisati kriterijume kojima se treba rukovoditi kod izbora nekog od oblika ili njihove kombinacije. U ovom radu primjenjen je prvi metod koji je u teorijskom smislu manje ambiciozan jer ne pruža mogućnosti teorijskih uopštavanja kao drugi, ali zato pruža više mogućnosti u smislu svestranije obrade i karakterizacije svakog od oblika oružane borbe u našoj strategijskoj koncepciji, a to je u političkom i doktrinarnom

smislu i u vremenu kada se i nestručnjaci upuštaju u teorijske dijaloge o ovim pitanjima izuzetno značajno.

Radi sagledavanja cjeline razmatranja o oblicima oružane borbe treba imati u vidu nekoliko osnovnih teorijskih i doktrinarnih polazišta.

Prvo, naša strategija je odlučna u opredjeljenju da naše ratne pripreme i naše teorijsko i doktrinarno osmišljavanje tih priprema, naročito u domenu izgradnje i osposobljavanja oružanih snaga, moraju biti takvi da u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu postignemo *vojnu* (ne bilo kakvu) pobjedu nad agresorom na vlastitom ratištu. A postići vojnu pobjedu na vlastitom ratištu znači: (1) u agresiji sa ograničenim ciljem brzo i odlučno razbiti snage agresora i isterati ga sa našeg prostora, i (2) u agresiji sa radikalnim ciljem, dakle u uslovima nepovoljnog odnosa vojnih snaga, tehničke i materijalne inferiornosti osobito u sistemima visoke tehnologije, preobratiti munjeviti rat (koji bi nastojao da nametne agresor) u dugotrajni iscrpljujući opštenarodni rat, u kojem bi se izrazile sve komparativne prednosti doktrine tog rata, usporavati ratni proces, nanositi gubitke agresoru uglavnom u živoj sili koji bi za njega bili neprihvatljivi i primorati ga da odustane od ostvarivanja namjeravanih ciljeva agresije. Za praktičnu realizaciju ovakvih doktrinarnih opredjeljenja neophodne su oružane snage odgovarajućeg profila i tehničke opremljenosti koje bi bile u stanju da se uspješno suprotstave savremeno opremljenim snagama agresora.

Drugo, naša strategija oružane borbe u osnovi je strategija kombinovanja svih pozitivnih vrijednosti danas važećih globalnih strategijskih modela: (1) strategije uništavanja koja nastoji da na početku ratnog procesa nametne odlučujuće vojne sudare i u što kraćem vremenu ishod rata; (2) strategije iznuravanja (iscrpljivanja) koja u uslovima nepovoljnog odnosa vojnih snaga odlaže prihvatanje odlučujućih vojnih sudara, ali borbenim akcijama i aktivnostima manjeg obima i intenziteta usporava ratni proces, iscrpljuje ofanzivnu moć agresora i stvara uslove za preuzimanje strategijske inicijative, ili primorava agresora da odustane od agresivnih namjera. Dakle, naša strategija kombinovanja bi dijelom snaga, na dijelu strategijskog fronta, prihvatila sudare sa glavnim snagama agresora uz, razumije se, poštovanje principa ekonomije snaga, pa bi strategijski doček agresora na glavnim pravcima ipak morala izvršavati

u osnovi po načelima strategije uništavanja, ali bi istovremeno mnoštvom akcija i aktivnosti partizanskih i teritorijalnih snaga, te snaga JNA, primjenom odgovarajuće taktike, od početka rata nastojala da po načelima strategije inuravanja uspori ratni proces, razvlači snage agresora u prostoru, da mu nameće stalnu bitku na svakom dijelu vojišne prostorije, čime bi njegova ofanzivna udarna moć stalno slabila, a gubici bivali sve veći.

Izvan ovih osnovnih opredjeljenja naše strategije i doktrine ne bi bilo moguće valjano razumjeti daljnje razmatranje o oblicima oružane borbe. Drugim riječima, izbor odgovarajućih oblika oružane borbe treba da omogući praktično oživotvorenje ovih trajnih doktrinarnih opredjeljenja naše doktrine i strategije.

Termin »oblik oružane borbe« je relativno novijeg datuma u našoj ratnoj vještini. Zvanično, prvi put se pojavljuje u prvom izdanju *Strategije oružane borbe* – 1976. godine, kojoj su prethodile studije i analize početkom sedamdesetih godina. Na toj osnovi su teorijski osmišljeni oblici oružane borbe: frontalni, kombinovani i partizanski. Valja reći da u teoriji nema pune saglasnosti o tome koji je termin primjeren ovoj pojavi koja podrazumijeva oblikovanje oružane borbe u njenom totalitetu. Tako se koriste različiti termini: »oblici oružane borbe«, »modeli oružane borbe«, »modeli strategijskih dejstava« itd. Budući da se u našim doktrinarnim dokumentima upotrebljava termin »oblici oružane borbe«, u istom značenju se upotrebljava i u ovom radu.

Osnovni kriterijum međusobnog razlikovanja pojedinih oblika oružane borbe je preovlađujući način strategijske upotrebe glavnine oružanih snaga, što ne znači da se u svim oblicima ne mogu pojaviti odrednice svakog od njih istovremeno. Naprotiv, to je prirodno, ali jedan oblik oružane borbe određuje upravo takvim, a ne drugačijim, taj preovlađujući način strategijske upotrebe glavnine oružanih snaga.

Shodno tom kriterijumskom principu, naša doktrina prihvata tri osnovna oblika oružane borbe: frontalni, kombinovani i partizanski. *Frontalni* oblik je onda kada glavna oružanih snaga (pretežno JNA) vodi frontalna dejstva (prije svega operacije i samostalne bojeve i borbe) kao preovlađujuća na ratištu, a to će najčešće biti u početnom ili završnom periodu rata, u uslovima po nas povoljnog odno-

sa snaga. *Partizanski* oblik oružane borbe primjenjivaćemo kada na ratištu nastupi najteža strategijska situacija, tj. nepovoljni uslovi za vođenje frontalnog, odnosno kombinovanog oblika oružane borbe, pa budemo prinuđeni da glavninu oružanih snaga upotrebljavamo na partizanski način. *Kombinovani* oblik oružane borbe vodićemo u najdužem periodu rata, kada je agresor superiorniji u tehnici i naoružanju, pri čemu se kombinovani oblik odlikuje svim pozitivnim svojstvima frontalnog i partizanskog oblika oružane borbe, bilo da se do kombinovanog dolazi iz frontalnog, dakle, silaznom transformacijom, bilo iz partizanskog, ili uzlaznom transformacijom.

FRONTALNI OBLIK ORUŽANE BORBE

Frontalni oblik oružane borbe naša strategija će načelno primjenjivati uvijek kad god budemo imali povoljan odnos snaga i u drugim uslovima kada, s obzirom na strategijske ciljeve odbrane u toj fazi rata, budemo prinuđeni. To će, najčešće, biti u uslovima agresije sa ograničenim ciljem, i ograničenim teritorijalnim pretenzijama prema našoj zemlji, radi popravljavanja opšteg strategijskog položaja, što je, inače, poznato kao »strategija isturene odbrane«. Frontalni oblik oružane borbe primjenjivaćemo u početnom periodu rata, odnosno u početnim operacijama, bez obzira na odnos snaga. Ovaj posljednji slučaj primjene frontalnog oblika oružane borbe za našu strategiju bi bio iznuđen, ali i neminovan, jer se i u tim nepovoljnim uslovima mora izvršiti *strategijski doček* agresora, da bi se obezbijedila mobilizacija masovnih ratnih oružanih snaga i prelazak zemlje na ratno stanje.

Kada se radi o povoljnom odnosu vojnih snaga u našu korist, tada je razumljivo da će naša strategija primjenjivati frontalni oblik oružane borbe. Cilj je da se, primjenom strategije uništenja, agresor u odlučujućim vojnim sudarima razbije i uništi, po mogućnosti na samom graničnom frontu, ali svakako na što manjoj dubini našeg ratišta i na taj način mu onemogućimo da postigne ograničene strategijske ciljeve i da potom u međunarodnoj političkoj igri traži sankcionisanje novonastalog stanja ili, pak, sa tako popravljenih geostrategijskih položaja mijenja ciljeve agresije od ograničenih ka radikalnim. Na primjeru frontalnog

oblika oružane borbe pokazuje se da se naša strategija ne može lišiti pozitivnih obilježja strategije uništenja, samo što njena sredstva i metode primjenjuje selektivno i shodno razvoju strategijske situacije. Prirodno je, stoga, da prema tim načelima moramo imati i odgovarajuće snage koje će biti u stanju da vode borbena dejstva takvog intenziteta kakav podrazumijeva frontalni oblik oružane borbe. Ako se, pak, radi o strategijskoj situaciji u kojoj frontalni oblik oružane borbe primjenjujemo kao iznuđeni, radi usporavanja ratnog procesa i obezbjeđenja mobilizacije, tada odbrambene operacije imaju privremeni karakter, a osnovni kriterijum upornosti i intenziteta dejstava mora biti ekonomija snaga, odnosno što duže vrijeme izvođenja dejstava iz početnog rasporeda i usporavanje nastupanja agresora duž osnovnih pravaca.

Osnovni oblik borbenih dejstava u frontalnom obliku oružane borbe su odbrambene operacije u zahvatu fronta i protivdesantne operacije u vlastitoj pozadini, kao i samostalni bojevi precizno planirani i usmjeravani.

Fizionomija ovog oblika oružane borbe u vidu konkretnih borbenih radnji, postupaka i sadržaja mogla bi se uprošćeno izraziti na ovaj način.

Snage koje brane granični front će upornom odbranom sprečavati prodor neprijatelja u dubini naše teritorije, boreći se za svaku kuću i svaki pedalj zemlje. One će, istovremeno nastojati da nanesu što veće gubitke jedinicama agresora. Odbranu će biti lakše organizovati i pre slomiti napad agresora ako on ide teže prohodnim planinskim i brdskim zemljištem, gdje su pravci nastupanja oklopno-mehanizovanih snaga ograničeni, a podrška otežana.

U principu, odbrana će biti organizovana po načelima odbrambenih pojaseva, zona, utvrđenih rejona i otpornih tačaka. Maksimalno će se koristiti reljef i topografski jaki položaji, kao i naseljena mjesta i prirodne i vještačke prepreke. Zbog toga će borci i jedinice koristiti sve ono što povećava stabilnost odbrane. U miru je potrebno planski izgraditi bunkere i utvrđenja na svim prostorijama i pravcima, kako bi se mogao pružiti maksimalan otpor, uključujući i u uslovima okruženja. Planiraju se minska polja, žične prepreke i ostalo.

Gdje zemljišni uslovi omogućavaju, a operativno-taktička situacija nalaže, front će biti u prostornom smislu kon-

tinuiran u njegove obje dimenzije, što ne treba shvatiti kao liniju koja razgraničava suprotstavljene snage već kao prostorni pojas koji se može »pojavit« prema objektima i mjestimično prekidati.

U frontalnom obliku oružane borbe, gledano u cjelini, način dejstva naše armije će biti, više ili manje, sličan načinu dejstva ostalih savremenih armija. Zato je on, u nedostatku boljeg izraza i nazvan »frontalni oblik oružane borbe«.

Odbranu granične zone će izvoditi dio jedinica Jugoslovenske narodne armije (JNA) – prema planovima upotrebe – i jedinice Teritorijalne odbrane (TO) sa područja na kome se izvode borbena dejstva. Njihov zadatak je da odlučno brane svaki objekat i pravac. Neke jedinice će imati zadatak da izvode veoma upornu odbranu, uključujući i najveće žrtve, po uzoru na Kadinjaču. To znači da će se pojedini važni objekti i rejoni braniti toliko uporno da se moraju održati po svaku cijenu – bez povlačenja.

Jedinice koje izvode odbranu biće podržane snažnom raketnom i artiljerijskom vatrom, koja, realno gledano, može biti snažnija od agresorove. Protivoklopne rakete, tenkovi i ostala masovna protivoklopna sredstva predstavljaju kičmu odbrane. Takođe, pravilnom upotrebom i vještim manevrom snaga borbene avijacije može da se obezbijedi prevlast u vazдушnom prostoru u odlučujućim fazama izvođenja borbenih dejstava.

Uslovi za borbena dejstva jedinica TO na privremeno zaposjednutoj teritoriji biće veoma otežani zbog prisustva velikog broja neprijateljevih vojnika. To će biti karakteristično za početni period rata i u onim slučajevima kad se front stabilizuje u blizini granice. Stoga će jedinice TO vjerovatno morati da izvode borbena dejstva u manjim sastavima, dok će diverzantska dejstva i sabotaze moći da se izvode u širokim razmjerama.

U vrijeme kada će dio oružanih snaga da izvodi odsudnu odbranu, u dubini vojišta će se prikupljati jake mehanizovane, oklopne, artiljerijske i vazduhoplovne snage. To je, da se popularno izrazimo, »vatreni malj« koji će u kritičnom trenutku izvršiti protivofanzivu, razbiti i uništiti neprijatelja na našoj teritoriji.

Zbog toga će agresor nastojati da što prije i potpuno poruši sve važnije mostove i komunikacije koje iz dubine zemlje izvode prema snagama na frontu. Osim izolacija

vojišta, agresor će nastojati avioraketnim udarima da razori vitalne vojne i privredne objekte. Za izvršenje tih zadataka agresor će, svakako, angažovati i snage namijenjene za vođenje specijalnog rata.

U uslovima agresije sa ograničenim ciljem, jedinice JNA će u osnovi same riješiti sve važnije zadatke, zajedno sa manjim dijelom snaga Teritorijalne odbrane (koje će zadatke izvršavati na privremeno zaposjednutoj teritoriji). Biće slučajeva kada nećemo morati da angažujemo ni sve snage Jugoslovenske narodne armije. Međutim, u slučaju potrebe, a u povoljnim međunarodnim uslovima, moguć je i manevar snagama JNA sa jednog na drugi dio ratišta, ali i krupnijih sastava TO, prije svega njihovog manevarskog dijela. Razumije se, ovo je samo teorijska pretpostavka o načinu izvođenja borbenih dejstava u frontalnom obliku oružane borbe i veličini naših optimalnih odbrambenih potencijala, a da li bi se ona praktično i ostvarivala zavisiće od konkretnih strategijskih uslova, procjena i odluka.

Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana imaju sve uslove da, osim vatrene podrške jedinica Kopnene vojske i Ratne mornarice, zaštite vitalne objekte po dubini državne teritorije. U određenim ratnim uslovima važni objekti po dubini naše teritorije (helikopterske i vazdušnodesantne prostorije; mostovi; željezničke pruge; aerodromi itd.) mogu biti izloženi žestokim napadima iz vazdušnog prostora, zbog čega će biti potrebno da se dobro štite. To se postiže manevrom vazduhoplovnih snaga i snaga protivvazdušne odbrane, zbog čega je još u miru potrebno izgraditi razvijenu mrežu aerodroma i raketnih položaja, prateću infrastrukturu itd.

Ispred naše veoma razučene obale ima preko hiljadu otoka i otočića, koji predstavljaju prirodnu prepreku za prilaz kopnu sa otvorenog mora. Utvrđeni otoci i uporišta na njima zamjenjuju veće ratne brodove i istovremeno pružaju solidan oslonac za dejstvo naših lakih pomorskih snaga. Zbog toga u sastavu naših flotnih snaga nema velikih ratnih brodova, već njihovu osnovu čine savremeni patrolni brodovi, raketne topovnjače, raketni i torpedni čamci, podmornice, kao i ostale vrste brodova. Ovakve flotne snage, osloncem na snage obalske i teritorijalne odbrane, omogućavaju izvođenje različitih borbenih dejstava i uspješnu odbranu sa Jadranskog mora.

U uslovima unutrašnje krize ne treba isključiti ni mogućnost unutrašnjih nemira, praćenih u pojedinim dijelovima zemlje sabotazama, diverzijama, pa čak i oružanim prepadima i akcijama, sve do unutrašnje masovnije oružane pobune. Trenutno je najveća opasnost od takvog razvoja situacije na Kosovu, gdje grupe separatističkih nacionalista, zaslijepljene idejama otcjepljenja od Jugoslavije, zagovaraju oružanu borbu i u tu svrhu imaju razrađen plan oružanog ustanka. U takvoj situaciji nije isključena mogućnost involviranja spoljnog faktora. Stoga bi se, radi zaštite granica, suprotstavljanja eventualnoj agresiji i uništavanja neprijateljskih žarišta otpora, angažovale i oružane snage, pri čemu bi se primjenjivao frontalni oblik oružane borbe.

Da zaključimo o agresiji sa ograničenim ciljem: cijenimo da bismo relativno brzo zaustavili, a potom razbili snage agresora. Nećemo dozvoliti agresoru da anektira ni pedalj naše zemlje, niti politiku svršenog čina u ma kojoj prilici.

Ako budemo postupali kako treba, postoje svi uslovi da agresor nikada ne zauzme Prištinu, Skoplje, Niš, Novi Sad, Ljubljanu, a da i ne govorimo o gradovima u većoj dubini. Ovo je potrebno da ima u vidu svaki građanin naše zemlje. Posebno se to odnosi na pojedince koji mogućnost odbrane vide samo u primjeni partizanskog rata. Oni kao da ne vide da su to najteži uslovi za društvo i oružane snage i, vjerovatno, nameću najveće žrtve. Zar nije svrsishodnije braniti svaki ugroženi dio naše državne teritorije svim snagama i raspoloživim sredstvima društva, nego se olako prepustiti okupaciji i tek tada razvijati »partizanski rat«. Naš odbrambeni potencijal nije mali, te u svakoj agresiji sa ograničenim ciljem će predstavljati nepremostivi bastion za svakog agresora. Ustav SFRJ upravo na taj način tretira nepovrijedivost državne granice i teritorijalnog integriteta Jugoslavije. Način provođenja tih ustavnih odredaba, načelno je razrađen u *Strategiji oružane borbe*, pored ostalog, i u dijelovima o izvođenju odbrane u okviru frontalnog, kombinovanog i partizanskog oblika oružane borbe. Zagovornici tzv. partizanskog rata, kao jedinog ili glavnog oblika oružane borbe, kao da ne poznaju ili ne žele da poznaju sve mogućnosti i prednosti frontalnog i kombinovanog oblika oružane borbe u borbi za nepovredivost naših granica i teritorijalnog integriteta. Objektivno postoje svi uslovi da se agresija na našu zemlju slomi, najčešće, još u prigraničnom frontu.

Uostalom, naša doktrina i strategija se ne odriču partizanskog oblika oružane borbe, ali on se nikako ne može primjeniti u početnom periodu rata. Na partizanski oblik oružane borbe se prelazi iz nužde i to onda kad agresor, zahvaljujući nadmoćnijim snagama (a naročito u naoružanju), onemoguću naše snage da dalje uspješno djeluju u okviru frontalnog, odnosno kombinovanog oblika. To su uslovi, što je dobro poznato, kada agresor uspije da posjedne veliki dio naše teritorije i onemoguću glavnini oružanih snaga da pruža kontinuiranu odbranu duž operativnih i strategijskih pravaca. Preostali dio oružanih snaga i narod mora da se prilagodi novonastaloj situaciji i promjenom vojne organizacije (prelazak na manje i pokretljivije jedinice), strategije i taktike (partizanski oblik oružane borbe) – nametne dugotrajan i iscrpljujući rat – do konačne pobjede. Detaljnije će se o tome govoriti u dijelu o partizanskom obliku oružane borbe.

Dakle, partizanski oblik oružane borbe u doktrini i strategiji opštenarodnog odbrambenog rata ima svoje pravo mjesto. On je nezamjenjiv, ali samo u određenim uslovima. Zato ga ne možemo apsolutizovati, a još manje pretpostavljati frontalnom i kombinovanom obliku oružane borbe. Oblici oružane borbe predstavljaju dijalektičko jedinstvo i zna se kad se koji može primjenjivati. Oni se ne mogu voluntaristički zamjenjivati jedan sa drugim, a još manje suprotstavljati jedan drugom.

Oni koji favorizuju »partizanski rat«, a ne smještaju ga vremenski i prostorno na njegovo pravo mjesto – u suštini otupljuju oštricu odbrane zemlje i (ne) svjesno idu naruku potencijalnim agresorima. To je oportunizam koji direktno šteti pripremi oružanih snaga i naroda za energičnu odbranu od prvog dana agresije i za svaku stopu naše zemlje. To se, čak, graniči sa kapitulantskom orijentacijom.

Zato nalazimo da su zalaganja za »partizanski rat« kao primarni i najvažniji oblik oružane borbe, koji bi se primjenjivao od početka agresije – naučno neosnovana. Iz tih razloga treba im se energično suprotstavljati u svim prilikama.

Međutim, ako bi agresora u bilo kojoj fazi agresije podržale oružane snage njegovih saveznika, odnosno nekog vojnog bloka, tada bi se rat proširio i dobio sasvim nove dimenzije, a naša zemlja bi se našla u posve drugačijoj strategijskoj situaciji. Izmjenio bi se i odnos snaga na našu

štetu, naročito u naoružanju. Snage agresora bile bi superiornije u teškom naoružanju, uključujući i nuklearno. Zadržati gust raspored u odbrani, ili grupisati jedinice na malom prostoru i prihvatiti odlučujuće sudare u tim uslovima je upravo ono što bi agresor želio. On bi tada bio u situaciji da nam nadmoćnijom vatrom svojih raketa i avijacije, a eventualno i uz upotrebu hemijskog i nuklearnog taktičkog oružja, nanese velike gubitke. Međutim, mi ne bismo mogli odgovoriti istom mjerom. To bi za nas značilo beskorisno gubljenje ljudskih života, naoružanja i opreme. Zato bismo morali izvršiti pregrupisavanje naših snaga i primjeniti drugačiju strategiju i taktiku. Taj novi način suprotstavljanja nazivamo kombinovani oblik oružane borbe.

KOMBINOVANI OBLIK ORUŽANE BORBE

Prema našem doktrinarnom dokumentu u kombinovanom obliku oružane borbe naše oružane snage i druge snage opštenarodne odbrane i društvene samozaštite ostvaruju ciljeve opštenarodnog odbrambenog rata vođenjem jednovremenih, međusobno usklađenih borbenih dejstava i drugih oblika borbe i opštenarodnog otpora na frontu, pviremeno zaposjednutoj teritoriji i u vlastitoj pozadini¹. Kombinovani oblik oružane borbe predstavlja *vojnu suštinu* naše koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i to iz više razloga, a ovdje se ukazuje samo na ove: (1) po načinu upotrebe snaga, ovaj oblik predstavlja obrazac strategije kombinovanja, kako različitih oblika vojne organizacije (snaga JNA i TO), tako i oblika i sadržaja borbenih dejstava i načina dejstava na taktičkom i operativnom nivou; (2) primjenom ovog oblika oružane borbe u našoj strategiji i doktrini se kombinuju dobre strane strategije uništenja i strategije iznuravanja i to ne u vidu njihovog prostog mehaničkog zbira već više dijalektičke sinteze. Shodno tome, u operacijama i bojevima u zahvatu fronta i u vlastitoj pozadini, snage JNA primjenjuju strategiju uništenja (po metodu dejstava, a ne i po obimu) nastoje da nanose odlučujuće vojne poraze agresoru, razumije se u prostorno i vremenski ograničenim razmjerama i u okviru etapnih i reduciranih ciljeva operacija u kojima su na obje strane angažovani samo dijelovi ukupnih snaga, pa

¹ *Strategija oružane borbe*, SSNO, 1983, str. 204–204.

se ti sudari, iako po intenzitetu rješavajući, ne mogu svrstati u grupu rješavajućih vojnih sudara strategijskih razmjera. Istovremeno, masovne snage teritorijalno-partizanskog ešelona (i JNA i TO) i dio snaga JNA kao operative komponente, primjenom strategije iznuravanja razvlače snage agresora u prostoru, nanose mu gubitke, usporavaju nastupanja, ometaju snabdijevanje i pothranjivanje jedinica na frontu itd.; (3) kombinovani oblik oružane borbe predstavlja vojnu suštinu naše koncepcije i po tome što nam omogućava da se na visokom stepenu borbenih dejstava, visokim intenzitetom suprotstavimo agresoru u najtežem ratnom slučaju, a to je agresija sa radikalnim ciljem. Budući da se radi o modelu strategijskih dejstava primjerenom najtežem ratnom slučaju, razumljivo je da prema njegovim načelima i zahtjevima modelujemo naše oružane snage, opremamo ih i osposobljavamo, a prema njemu formulišemo i razrađujemo doktrinarna opredjeljenja i sistemska rješenja u smislu izgradnje dvokomponentne strukture oružanih snaga – Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, od kojih će JNA biti osposobljena za strategijski doček glavnih snaga agresora, a TO za masovna borbena dejstva u okvirima i po načelima strategije iznuravanja. Razumije se, tim opredjeljenjima je unapred limitiran i predodređen osnovni koncept izgradnje ove komponente jedinstvenih oružanih snaga, kako u pogledu njihove organizacijsko-formacijske strukture, tako i njihovog opremanja i osposobljavanja, što nikako ne znači da dio zadatka ne mogu preuzimati jedna od druge. Uostalom, već danas u stalnom sastavu jedinstvenih oružanih snaga imamo tzv. teritorijalno-partizanski ešelon koji je spreman i podestan za vrlo brze transformacije svake vrste. Važno je istaći da se ne radi o paralelnim vojnim sistemima već o *komplementarnim* komponentama jedinstvenog sistema i da svaka ima svoju precizno definisanu doktrinarnu ulogu i odgovornost u odbrani jedinstvenog ratišta SFRJ. Potcjenjivanje bilo koje od ove dvije komponente ili preferiranje jedne od njih kao isključive bilo bi suprotno duhu i karakteru naše koncepcije.

Do kombinovanog oblika oružane borbe može se doći neposredno ili postupnom transformacijom frontalnog oblika i tada se radi o tzv. silaznoj transformaciji, ili prerasntanjem partizanskog oblika oružane borbe, kada se radi o uzlaznoj transformaciji.

Cilj agresora biće da što prije zaposjedne cjelokupnu jugoslovensku teritoriju, odnosno da obori samoupravno društveno uređenje. Agresor će, vjerovatno, izvršiti istovremeni napad na objekte na granici i po dubini naše teritorije. Za dejstva na granici angažovaće jake oklopne i mehanizovane snage, a za pokušaj osvajanja glavnih gradova i prostorija od strategijskog i operativno-taktičkog značaja – masovne helikopterske i vazdušne desante. Ti napadi će biti međusobno koordinirani.

Da bi postigao iznenađenje agresor se može odlučiti da počne napad samo snagama prvog strategijskog ešelona, tj. snagama koje su u miru potpuno popunjene i sposobne za momentalnu upotrebu. Kasnije bi izvršio mobilizaciju divizija drugog i trećeg strategijskog ešelona i po dijelovima ih uvodio u borbu. Ovo je važno zapaziti zbog toga što agresor u slučaju iznenadne agresije nema dovoljno snage da izvrši napad na svim pravcima koji od granice vode u dubinu naše teritorije, a kamoli na cjelokupnom graničnom frontu. Agresor bi napadao samo na odabranim (najvažnijim) pravcima. To pruža veliku šansu našim snagama da, manevrom jedinica sa pravaca i prostorija koje nisu ugrožene, napadaju u bok neprijateljeve jedinice koje su se uklinile u našu dubinu. Korišćenjem takvih prilika postiže se dinamičnost i aktivnost odbrane i svrsishodna upotreba jedinica. Takvi postupci zahtijevaju, istovremeno, veliku inicijativu i odgovornost starješina u komandi. Razumije se da komande i štabovi naših oružanih snaga moraju voditi računa o tome da se, u slučaju potrebe, angažovane jedinice ponovo brzo vrate na svoje položaje i izvrše zadatke koji su im prvobitno postavljeni u odbrani granica.

Agresija može da počne, ali i ne mora, masovnim raketnim udarima i udarima avijacije, radi dezorganizacije naše odbrane. Agresor će se odricati prvog vatrenog udara, najčešće, u želji da postigne iznenađenje, ako ga već ne može postići efektom snažnog prvog bombardovanja ciljeva po dubini naše teritorije.

Na osnovu do sada rečenog o agresiji sa radikalnim ciljem, vidljivo je da je u pitanju sasvim drugačiji cilj agresije, a sljedstveno tome i sasvim drugačiji način dejstava nego u uslovima agresije sa ograničenim ciljem.

Zato su i naši postupci sasvim drugačiji!

Naglašavamo, ako bismo u uslovima ove agresije postupili na način kao što smo ranije iznijeli za frontalni

oblik oružane borbe, onda bi to bilo upravo ono što agresor želi, tj. da na malom prostoru podmetnemo svoje glavne snage njegovoj superiornijoj i ubitačnijoj vatri. Ishod takve bitke za nas bi, vjerovatno, bio nepovoljan, gubici ogromni, a izgledi na pobjedu u ratu veoma neizvjesni.

Organizovanje i izvođenje odbrane u kombinovanom obliku oružane borbe odlikovalo bi se dubokim ešeloniranjem snaga duž glavnih strategijskih i operativnih pravaca koji izvođe u dubinu zemlje i u rejone gdje su mogući (vjerovatni) strategijski i operativni desanti neprijatelja. U odbrani od agresije biće angažovane cjelokupne oružane snage u jedinstvu sa svim drugim snagama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Kičmu naše odbrane činiće naše oklopne i mehanizovane jedinice koje će okupljati oko sebe sve snage koje brane određeni pravac. One će biti raspoređene na uzastopnim položajima duboko duž pravaca na prostornim čvorištima koja agresor ne može izmanevrisati kopnenim snagama, a koristiće rječne i ostale prepreke i unapred utvrđene položaje na svim pogodnim linijama za odbranu i topografski jakom zemljištu. One će prelaziti u protivnapad uvijek kada se za to ukaže prilika, s ciljem da se agresoru nanese što veći gubici i osujeti plansko izvođenje napada. U principu, duž glavnih operativnih i strategijskih pravaca izvođiće se odbrambene i napadne operacije.

Ako neka oklopna, odnosno mehanizovana jedinica zbog gubitaka ili nadmoćnosti neprijatelja ne bude više mogla da brani položaj, tada će se povući u dubinu, a odbranu na novim položajima prepustiće drugoj, svježoj jedinici JNA. Jedinica koja je u ranijim borbama imala velike gubitke popunjava se ljudstvom i naoružanjem i ponovo posjeda određene položaje ili se njenim sastavom popunjavaju druge jedinice.

Istovremeno, dok oklopne i mehanizovane jedinice izvođe aktivnu odbranu na uzastopnim položajima po dubini glavnih pravaca, partizanske jedinice i jedinice Teritorijalne odbrane i određene snage JNA će dejstvovati u bok i pozadinu neprijatelja, koordinirajući svoja dejstva kad god je moguće sa oklopnim i mehanizovanim jedinicama. Dejstva tih snaga biće, po pravilu, iznenadna i pretežno ofanzivna. Ona će se izvoditi danju i noću, s tim što će noć biti pravi ambijent koji će olakšavati napad na kolone i bokove uklinjenih snaga agresora. Nosioc tih dejstava su snage

JNA i one, kad god je moguće, objedinjavaju sva dejstva u zoni odbrane.

Na teritoriji koju agresor privremeno zaposjedne neprekidno će se organizovati sabotaže, diverzije i napadi partizanskih i teritorijalnih jedinica, prvenstveno na neprijateljeve štabove, kolone, snage na odmoru, kolone za snabdjevanje itd. Postepeno će se stvarati uslovi za izvođenje napadnih operacija na privremeno zaposjednutoj teritoriji, čime će se uvećavati slobodne teritorije i povećavati zamah opštenarodnog rata. Nosioци operacija biće partizanske i teritorijalne jedinice.

Popularno rečeno, taktika koju bismo primjenjivali jeste taktika »vatreneг džaka«, jer će naše jedinice napadati na agresora sa svih strana: sa čela, boka i pozadine. Prema tome, koliko agresor bude prodirao u dubinu naše teritorije povećavaće se i snaga našeg otpora. To je, da upotrebimo Titov popularni naziv, »strategija ježa« po kojoj se bori iz svake kuće, iza svakog objekta – danju i noću.

»Očuvanje i kontrola što šireг prostora neophodan je uslov uspješnog vođenja kombiniranog modela strategijskih dejstava. To znači da će snage branioca uporno braniti prostor sve dok za to ima operativnog opravdanja i operativne potrebe. No, odnos prema prostoru u tom modelu strategijskih dejstava znatno je elastičniji nego u frontalnom. Ako uslovi i odnos snaga na jednom prostoru onemogućavaju dejstva glavnine operativnih snaga, onda se on napušta, ali na njemu ostaju i dejstvuju partizanske snage i prostorne teritorijalne snage. U krajnjem, kada neke regione napuštaju i partizanske snage, u njima ostaju prostorne teritorijalne snage. One ostvaruju borbenu kontrolu teritorije, obezbjeđuju funkcije vlasti itd. Takav odnos prema prostoru istovremeno znači potrebu i nužnost stvaranja većih i brojnijih slobodnih teritorija u pozadini neprijatelja, kako bi snage branioca imale odgovarajući prostorni i operativni oslonac«. ²

Zahvaljujući takvoj strategiji i taktici postepeno će slabiti snaga i udarna moć agresora, da bi na teško prohodnom planinskom zemljištu, gdje neće moći dolaziti do izražaja superiornije naoružanje i tehnika neprijatelja – prednost prešla na našu stranu. Agresor će biti prisiljen da

² Admiral flote Branko Mamula, *Odbrana malih zemalja*, VINC, Beograd, 1988, str. 242.

napušta tenkove i oklopne transportere i bori se sa puškom u ruci. Tada ćemo biti brojniji, jer ćemo angažovati glavninu ratnih oružanih snaga. Velika naša prednost biće i zemljište, koje će agresoru biti nepoznato i na kojem će očekivati iznenadne zasjede i prepade. Sigurno je i to da će moral boraca biti iznad morala vojnika agresora – *što je bitna pretpostavka za prihvatanje odlučujuće bitke*. Misli se, u stvari, na to da će se tim bitkama razriješiti dilema – agresora ćemo zaustaviti ili će on uspjeti da ispresijeca našu državnu teritoriju, zauzme najveće gradove i važne stratejske prostorije.

U svakom slučaju, to je period rata u kome će gubici biti obostrano veliki. U prvom slučaju, kad naše snage uspiju da zaustave agresora, mogu se neko vrijeme i na određenim pravcima voditi u taktičkim razmjerama borbena dejstva koja će biti veoma slična dejstvima u frontalnom obliku oružane borbe. U cjelini gledano, to je period rata u kome stratejska inicijativa u svim domenima oružane borbe počinje da prelazi na našu stranu.

U slučaju da ne uspijemo spriječiti prodor agresora na glavnim pravcima, neće se više moći održati ni naši operativno-stratejski sastavi kao kompaktne i borbene sposobne jedinice. One će se morati reorganizovati u manje jedinice iz više razloga: teško prohodno planinsko zemljište će ograničavati manevar i dejstvo velikih sastava; izgubićemo veliki dio teškog naoružanja; veliki gubici i dr.

Reorganizovane jedinice će nastaviti borbu primjenjujući partizansku taktiku. To znači da će izvoditi brze pokrete i manevar, pojavljujući se iznenada tamo gdje ih neprijatelj najmanje očekuje. Energičnim napadima na kolone na komunikacijama, jedinice na odmoru, štabove, artiljerijske položaje, aerodrome itd., te jedinice nanosiće agresoru gubitke i stvarati nesigurnost na svakom koraku.

Za uspješno izvođenje kombinovanog oblika oružane borbe veoma je važno da se zadrži što veći dio naše teritorije. Stoga je uporna borba za prostor u središtu pažnje vojnih komandi i štabova. Prostor se privremeno napušta samo onda kada njegova odbrana nije više moguća ili racionalna. Uvijek ćemo nastojati da se snage agresora zaustave i razbiju što je moguće bliže granici. Ali, način izvođenja i upornost odbrane pojedinih dijelova teritorije zavisiće od odnosa snaga i borbene situacije. Izbjegavaćemo teško prihvatljive i neracionalne gubitke. Na teritoriji koju

agresor privremeno zaposjedne nastaviće se otpor i oružana borba, ali sada na nov način – partizanski. To predstavlja novi, može se reći revolucionarno novi odnos prema prostoru. Tradicionalne doktrine i strategije za to ne znaju niti su u stanju da ga zbog klasno-društvenih ograničenja primjene. Za njih gubitak prostora istovremeno znači i gubitak rata. Međutim, mi nastavljamo oružanu borbu i na privremeno zaposjednutoj teritoriji samo u novim, izmjenjenim uslovima. U određenoj vojnostrategijskoj situaciji, zadržavanje slobodne teritorije, koja ima pomorsku ili kopnenu vezu sa prijateljskim zemljama odakle stiže pomoć, može biti izuzetno značajno za dalji tok rata. Zato će se u takvim uslovima izvoditi krajnje uporna odbrana, po uzoru na frontalni oblik oružane borbe.

Naše oružane snage i društvo u cjelini prvenstveno se pripremaju za kombinovani oblik oružane borbe, jer je pripravljen najtežim uslovima, tj. uslovima svjetskog rata ili agresije velikih sila koje imaju superiornije naoružanje i drugu borbenu tehniku. Tome je prilagođen mirnodopski i ratni profil oružanih snaga, njihova organizacija, naoružanje, raspored, grupisanje, razvoj, obuka i ostalo.

Stoga je razumljivo da će se društvo i oružane snage, iako su pripremljene za najteže uslove, lakše prilagoditi manje napovoljnim uslovima agresije (kao što je agresija sa ograničenim ciljem) i u tome slučaju ćemo primijeniti frontalni oblik oružane borbe. Bez sumnje, mnogo je lakše prilagoditi se sa težih na lakše uslove borbe i otpora, nego obratno. Zato se, s pravom, kombinovani oblik pretpostavlja frontalnom obliku, ali pretjerivanje u smislu potcjenjivanja značaja frontalnog oblika nije opravdano. Naprotiv, savremena vojno-politička kretanja, sve veće opasnosti od unutrašnjih ratova i, s tim u vezi, involviranje stvarnog faktora u te ratove, potenciraju značaj frontalnog oblika oružane borbe i strategije uništavanja (koja podrazumijeva odlučna i rješavajuća dejstva u kratkom vremenu), što je ponekad zanemarivano u našoj doktrini. Sve tendencije u razvoju vojnog faktora u svijetu treba brižljivo pratiti, a posebno njegove implikacije na koncipiranje izgradnje naših oružanih snaga, prvenstveno JNA, i dogradnju strategije i doktrine, kako ne bismo zaostajali za mnogim agresorima.

Borba protiv helikopterskih i vazдушnih desanata u vlastitoj pozadini imaće široke razmjere i nametaće potrebu izvođenja dobro organizovanih protivdesantnih ope-

racija, ponekad i strategijskog značaja. Po pravilu, takve operacije biće usklađene sa odbranom operativnih i strategijskih pravaca koji izvode ka desantnoj prostoriji. Znači, biće česta potreba da se međusobno usklade operacije koje izvode snage JNA u odbrani operativnih i strategijskih pravaca sa dejstvima snaga JNA I TO koje vode borbu protiv neprijateljevih operativnih i strategijskih vazdušnih desanata na našoj slobodnoj teritoriji. I ne samo to. Sa tim dejstvima biće često usklađene i operacije jedinica TO na privremeno zaposjednutoj teritoriji. Sve te operacije činiće jednu cjelinu. Takav je mozaik borbenih dejstava u kombinovanom obliku oružane borbe.

Kad je riječ o odbrani granice u kombinovanom obliku oružane borbe ima i nerazumijevanja. Ima shvatanja da način odbrane granice u tom slučaju predstavlja frontalni oblik oružane borbe. Takvo shvatanje je pogrešno i posljedica je nerazumijevanja određenih pojmova, odnosno kategorija ratne vještine. Konkretno, taktika se zamjenjuje strategijom!

Stoga treba još jednom naglasiti – pod oblikom oružane borbe podrazumijevamo preovlađujući način dejstva glavnine oružanih snaga. Svaki od oblika oružane borbe ima svoje karakteristike (strategijskog grupisanja, načina dejstva itd.). Tako, na primjer, u kombinovanom obliku oružane borbe glavne snage JNA i TO su duboko ešeloni-rane duž glavnih strategijskih i operativnih pravaca, kao i vazdušnodesantnih prostorija – sa zadatkom da te pravce brane od granice pa po cijeloj dubini državne teritorije. Na čelu (misli se na najistureniju jedinicu u borbenom rasporedu) svake taktičke, operativne ili strategijske grupacije, koja brani određeni pravac, nalazi se jedinica koja neposredno brani granični pojas. Ona je, po pravilu, u organskom sastavu jedinice koja je u cjelini odgovorna za odbranu pravca ili operativno potčinjena komandi te jedinice.

Znači, odbranu granice izvodi, osim graničnih jedinica, i samo manji dio snaga koje su namjenjene za odbranu određenog pravca. Najčešće, to su taktičke jedinice koje imaju zadatak da izvode upornu odbranu i ne mogu napuštati svoje položaje, odnosno odstupati bez naređenja. Treba istaći da odbrana granice u svim uslovima i svim oblicima oružane borbe (frontalni i kombinovani) mora biti veoma energična i uporna, bilo da se radi o frontalnom ili kombinovanom obliku. Agresora treba zadržati i omogućiti mo-

bilizaciju i strategijski razvoj naših oružanih snaga i društva. Dakle, jedinice koje brane granicu *vode upornu i odsudnu odbranu, ali u taktičkim razmjerama*. Njihova dejstva neće biti uvijek međusobno čvrsto povezana, već orijentisana na zaštitu graničnog prostora na pravcima odbrane. Dejstva jedinica koje brane granicu u kombinovanom obliku oružane borbe slična su takvim dejstvima u frontalnom obliku oružane borbe samo prema načinu dejstva (pojavni oblik), tj. upornoj odbrani. Bitna razlika je u tome što se u kombinovanom obliku oružane borbe radi o jedinicama ranga čete, bataljona, puka, brigade, a samo ponekad divizije. Kad je u pitanju frontalni oblik oružane borbe, tada se radi, po pravilu, o grupi armija, dijelu oružanih snaga ili oružanim snagama u cjelini. Prvo je taktička, a drugo strategijska kategorija.

Sigurno je da je ukupni učinak svih snaga JNA i TO koje brane granicu veoma velik – strategijski. Od njihovog uspjeha u izvršenju zadatka (na granici dugoj oko 5.000 km) može zavisi izvođenje strategijskog razvoja i mobilizacije oružanih snaga i društva u cjelini. U uslovima vođenja opštenarodnog odbrambenog rata, kakav bismo vodili to može predstavljati našu prvu pobjedu. Stoga su teze admirala Mamule o »prvoj bici« opravdane.

Kao zaključak ovog dijela može se istaći: *u kombinovanom obliku oružane borbe* istovremeno bi se izvodile operacije i masovna borbena dejstva po dubini ugroženih operativnih i strategijskih pravaca odbrane na privremeno zaposjednutoj teritoriji i obezbjeđivala bi se vlastita pozadina od ugrožavanja iz vazdušnog prostora. Zato se, s pravom, može reći da je kombinovani oblik oružane borbe pravi odgovor na agresiju sa radikalnim ciljem, jer se njime postepeno neutrališe tehnička superiornost agresora i osigurava neprekidna borba i otpor na čitavoj teritoriji naše zemlje.

Duž operativnih i strategijskih pravaca izvodice se odbrambene i napadne operacije po načelima aktivne odbrane. Tim operacijama biće neposredno ili posredno usklađene operacije i bojevi partizanskih jedinica i jedinica Teritorijalne odbrane na privremeno zaposjednutoj teritoriji, koji će se izvoditi po načelima partizanske taktike i operatike. Istovremeno, na vazdušnodesantnim prostorijama mogu se izvoditi odlučne napadne operacije i bojevi s ciljem što brže likvidacije vazdušnog desanta. Njih karak-

teriše odlučnost napada, brzina dejstva, iznenađenje, silina udara i dr. U okviru tih operacija izvodiće se bojevi i masovne borbe, ne samo prema potvrđenim načelima teorije taktike, već i pojedinačne i kolektivne kreativnosti i inspiracije.

PARTIZANSKI OBLIK ORUŽANE BORBE

»Partizanski oblik oružane borbe se primenjuje samo onda kada dalja primena kombinovanog oblika oružane borbe nije više moguća. Do toga može doći u slučaju izrazito nepovoljnog odnosa snaga za nas (...) ili zbog vojno-političke i vojnostrategijske situacije u širem regionu koja krajnje nepovoljno utiče i na tok i ishod naših borbenih dejstava na frontu«.³

Znači, partizanski oblik oružane borbe bismo vodili u tzv. daljnjem periodu rata, tj. poslije operacija vođenih u završnoj fazi kombinovanog oblika oružane borbe, a pošto i poslije svih napora nismo uspjeli zadržati agresora. Dakle, u partizanski oblik oružane borbe prelazi se iz kombinovanog i to linijom tzv. silazne transformacije.

Vremenska linija razgraničenja između kombinovanog i partizanskog oblika oružane borbe, orjentirno, bi se poklapala sa periodom kada agresor uspije da isprijeka našu državnu teritoriju, zaposjedne najvažnije komunikacije, političke i privredne centre i rejone od strategijskog značaja. To je, istovremeno, period kada ne bi mogli više da se održe kompaktni operativno-strategijski sastavi naših oružanih snaga, pa se prelazi na masovna dejstva taktičkih jedinica Jugoslovenske narodne armije i teritorijalne odbrane. Bićemo prisiljeni da strategijske grupacije i operativne sastave preformiramo u manje jedinice i u cjelini primijenimo partizanski način strategijske upotrebe glavnine oružanih snaga, a to znači da bi one morale da dejstvuju po manjim sastavima, da izvode borbena dejstva ograničenog obima i intenziteta, ali na cijelom ratištu i uz primjenu partizanske taktike ratovanja.

Procesom reorganizacije i mijenjanja taktike ratovanja biće zahvaćene brojne naše jedinice na cjelokupnoj ili na najvećem dijelu jugoslovenske teritorije. Međutim, to je je-

³ *Strategija oružane borbe*, 1983, str. 208.

dini mogući način da se nastavi oružana borba. Znači, zahvaljujući primjeni partizanskog oblika oružane borbe, i u veoma teškoj vojnostrategijskoj situaciji nastavljamo rat, u kojoj, inače, građanska društva i klasične vojne strategije priznaju poraz i prihvataju kapitulaciju.

Ni jedan agresor ne može nas dovesti u bezizlaznu situaciju. Nedostatak teškog naoružanja i moderne tehnike nadoknađivaćemo partizanskom taktikom i ostalim prednostima koje pruža naše zemljište i visoki motivi odbrane slobode i nezavisnosti.

Kad je u pitanju borbena aktivnost, griješe svi koji očekuju da ćemo se u novonastalim uslovima braniti. Osnovno obilježje oružane borbe u partizanskom obliku oružane borbe biće *aktivnost i ofanzivnost*. Preovlađujući vid borbenih dejstava biće napad, i to napad manjim snagama.

Neprekidnim napadima, noću i danju, biće izložene neprijateljske snage na cijeloj jugoslovenskoj teritoriji – u selu, u gradu, u šumi, u ravnici, na moru ili u vazдушnom prostoru itd. Širom Jugoslavije će se izvoditi masovni bojevi i borbe, a u gradovima i naseljenim mjestima, pored toga, još i veoma brojne sabotaže, diverzije i svi drugi oblici otpora stanovništva. Borbenim dejstvima malih jedinica, a širokih razmjera na cjelokupnom ratištu – postizaće se strategijski rezultati.

Naše jedinice će napadati po načelima partizanske taktike, a to znači – iznenada, smjelo i dobro organizovano. Kao što su se iznenada i brzo pojavile, tako će partizanske jedinice i »nestajati« kad to situacija nalaže. Masovno će se primjenjivati zasjede, prepadi, vatreni udari, diverzije, sabotaže, itd. U njihovom izvođenju učestvovaće ne samo oružane snage već i za borbu sposobno i obučeno stanovništvo, naročito omladina.

Izvodiće se i odbrambena dejstva kada na to razvojem situacije budemo prinuđeni, ali napadna dejstva će biti predominantna. Odbrana će se izvoditi povremeno, najčešće kada smo na to prinuđeni: u zaštiti ranjenika, slobodne teritorije – za određeno vrijeme; u zaštiti stanovništva i materijalnih dobara itd. Odbrana će se izvoditi u što kraćem vremenu, ali uvijek aktivno i elastično, a ne statično. Statična odbrana je unaprijed osuđena na neupjeh, a u najboljem slučaju takvom odbranom postižu se manji rezultati.

Težište borbenih dejstava biće na teritoriji koja pruža najveće izgleda na brze uspjehe i razvijanje ili širenje slobodnih teritorija. Ono može biti istovremeno izraženo na jednom ili više dijelova našeg ratišta. Zato će, po pravilu, biti više bastiona odbrane, što će olakšavati manevar snaga u prostoru i prenošenje operativnih i strategijskih dejstava sa jednog na drugi kraj ratišta – prema potrebi.

Napadne operacije će se, najčešće, izvoditi osloncem na slobodne teritorije i u povoljnim operativnim uslovima.

Odbrambene operacije će se ređe izvoditi i biće, više nego obično, ograničenije po vremenu i prostoru.

U privremeno zaposjednutim gradovima izводиće se slična borbeni dejstva, što će zavisiti od konkretne situacije. S obzirom na to da veći dio našeg stanovništva živi i radi u gradovima, gradovi će imati još veću ulogu u pružanju otpora okupatoru, nego što je to bilo u drugom svjetskom ratu. Borba i otpor u gradovima biće veoma raznovrsni – od rezistencije i otpora koji se svode na građansku neposlušnost, pa preko masovnih sabotaza i diverzija, do bojeva i borbi koje izvide dobro organizovane jedinice. Koliko će otpor i oružana borba biti intenzivni u svakom gradu ponaosob zavisi od mnogo činilaca. Naši građani i organizovane snage društva, a posebno organi koji organizuju i usmjeravaju aktivnosti u ostvarivanju jedinstvenih ciljeva i zadataka opštenarodne odbrane i društvene samozastite, nastojeće da se u svakom gradu i garnizonu okupatora stvori za njega što je moguće nepodnošljivije stanje.

Ima krugova u inostranstvu koji iz nepoznavanja naše doktrine i strategije ili zlonamjerno misle da će Jugoslavija od početka voditi, kako oni kažu, »partizansku taktiku«. Čak i kod nas ima pojedinaca koji misle da treba partizanski rat voditi od početka agresije. To je velika zablude. Pogrešno je poistovjećivati dejstva srazmjerno malog broja jedinica Teritorijalne odbrane, koje u početnom periodu rata primjenjuju partizansku taktiku na privremeno zaposjednutoj teritoriji, sa partizanskim oblikom oružane borbe. Razlika je velika. Jedno je partizanska taktika, a drugo partizanski oblik oružane borbe!

Partizanski oblik oružane borbe je, za razliku od partizanske taktike, strategijska kategorija, koja podrazumijeva specifičan raspored glavnine ili cjelokupnih oružanih snaga Jugoslavije i to na cjelokupnoj njenoj teritoriji. Partizanski oblik oružane borbe primjenjivaćemo kada ne

budemo više mogli uspješno voditi frontalni ili kombinovani oblik oružane borbe. Vodićemo ga po načelima partizanske taktike. Partizanski oblik oružane borbe nije naš ideal. On će nam biti nametnut i iznuđen. To će biti najteža i najsloženija situacija za naše oružane snage i najveća iskušenja za sve naše narode i narodnosti. Partizanskim oblikom oružane borbe mi neprijatelju namećemo dugotrajan i iscrpljujući rat. Rat do konačne pobjede.

Masovnim bojevima i borbama, koje će izvoditi jedinice naših oružanih snaga na čitavoj teritoriji Jugoslavije, postepeno ćemo preuzimati strategijsku inicijativu i stvarati uslove za završne operacije i izbacivanje agresora iz naše zemlje. U tome imamo veoma bogata iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i moramo ih obilato koristiti, naravno primjereno konkretnoj situaciji. U povoljnim uslovima biće potrebno da se formiraju krupniji sastavi: korpusi, armije, grupe armija itd. Doći ćemo u posjed teškog naoružanja, što će omogućiti da se izvode borbeni dejstva širokih razmjera. Ponovo će naše jedinice morati prilagođavati svoju organizaciju, strategiju i taktiku novonastalim uslovima. Borbeni dejstva će se izvoditi na sličan način kao u frontalnom ili kombinovanom obliku oružane borbe. To će biti faza definitivnog istjeravanja okupatora iz naše zemlje.

Potrebno je naglasiti da ćemo partizanski oblik oružane borbe, vjerovatno kao i u narodnooslobodilačkom ratu, voditi pretežno oslanjajući se na vlastite snage i materijalne izvore. Pomoć spolja je moguća, ali neće biti odlučujuća. Omladina i ostalo za borbu spremno stanovništvo će, pored suprotstavljanja agresoru drugim oblicima borbe i opštenarodnog otpora, masovno i inicijativno učestvovati u borbenim dejstvima. Izvođenje sabotaža, diverzija, prikupljanje obavještajnih podataka, briga o ranjenicima, kurirska služba i mnoge druge djelatnosti preuzimaće na sebe naši građani.

Posebno želim da naglasim da je oslonac na vlastite snage jedan od kamena temeljaca naše doktrine i strategije. Na pomoć iz inostranstva računamo samo u slučaju potrebe, i to u nekim vrstama naoružanja i ratne opreme. Sve ostalo proizvodimo sami ili imamo dovoljno u ratnim rezervama.

Međutim, teret opštenarodnog odbrambenog rata neće jednako biti raspoređen na sve dijelove društva u svim ratnim slučajevima i svim oblicima oružane borbe!

Tako će u frontalnom obliku oružane borbe, najverovatnije, neposredno ratom biti zahvaćen samo dio državne teritorije. Dio ili glavnina JNA će podnijeti, gotovo, sav teret agresije. Relativno mali dio jedinica Teritorijalne odbrane će biti angažovan u oružanoj borbi, i to onaj koji se nalazi na malom dijelu privremeno zaposjednute jugoslovenske teritorije, te onaj dio koji će se naći u zonama dejstava operativnih sastava JNA, u zahvatu fronta i u zonama izvođenja protivdesantnih operacija u vlastitoj pozadini.

U kombinovanom obliku oružane borbe ratnim dejstvima može biti zahvaćen prostorno najveći dio naše teritorije. Najveći dio društva i oružane snage u cjelini biće angažovani u borbi i opštenarodnom odbrambenom ratu. Jedinice JNA i TO će voditi odlučujuće borbe – duž operativnih i strategijskih pravaca. Naravno da će i narod u tim zonama ponijeti najveći teret rata.

Partizanski oblik oružane borbe će se voditi na cjelokupnoj državnoj teritoriji, uključujući i privremeno zaposjednute gradove i teritorije. Pored oružane borbe, biće razvijeni svi oblici otpora stanovništva (naročito u privremeno zaposjednutim gradovima) i to će za društvo biti najteži uslovi u kojima se ono može naći u opštenarodnom odbrambenom ratu. Oružane snage će, pretežno, biti tako organizovane da mogu izvoditi borbena dejstva po načelima partizanske taktike.

*

Na kraju valja uočiti jednu zakonomjernost, a to je da su sva tri oblika oružane borbe primjerena našoj vojnoj doktrini i da će se svaki od njih primjenjivati u skladu sa razvojem strategijske situacije. No, unaprijed se mora znati da se primjenom samo partizanskog oblika oružane borbe ne može postići ukupna vojna pobjeda nad agresorom na vlastitom ratištu, tj. ne može se u tom obliku oružane borbe tražiti ishod rata na vojnom planu. Zato, jer naša vojna pobjeda i vojni poraz agresora podrazumijevaju krupne sudare glavnine vojnih snaga, rješavajući bitke i operacije visokog intenziteta, što nije moguće organizovati, pripremiti i izvoditi u partizanskom obliku oružane borbe. Prema tome, zalaganje za partizanski oblik kao jedini ili preovlađujući u našoj strategiji i doktrini značio bi unaprijed se

opredijeliti za strategiju traženja ishoda rata na vlastitom ratištu djelovanjem spoljnih činilaca i eventualnim uticajem agresorovih poraza na drugim ratištima. A dobro nam je poznato šta se događa sa zemljama i narodima koji očekuju da im neko drugi umjesto njih izbori slobodu i nezavisnost. Oni najčešće postaju monete za potkusurivanje u međusobnoj vojno-političkoj igri radi ostvarivanja strateških interesa velikih sila. Sigurno je da nam u takvoj igri te sile ne bi bile naklonjene i da ne bismo smjeli dozvoliti da dođemo u takvu situaciju. Stoga moramo odlučno odbaciti sve opcije koje se zalažu za partizanski oblik oružane borbe kao jedino prihvatljiv za našu strategiju, jer bi to značilo i eliminisanje operativne komponente oružanih snaga koja je jedino u stanju da vodi borbena dejstva krupnijih razmjera i visokog intenziteta, a to znači i rješavajuće vojne sudare. Konačno, valja imati na umu da je od zalaganja za partizanski oblik oružane borbe kao jedini, do ukidanja JNA i uvođenja republičkih vojski, samo jedan korak. No, rasprava o tom aspektu problema prelazi iz okvira struke u sferu politike, što je van okvira ovog razmatranja.

SUMMARY

FORMS OF THE ARMED STRUGGLE IN OUR MILITARY STRATEGY

Our strategy of the armed struggle is essentially the strategy of combination, in which are, in addition to different strategic means, instruments and forms of military organization, etc., combined also models of strategic operations. One of the basic views of our strategy is that in an eventual total national defence war we are to attain the *military* victory over the aggressor in our own theatre of war.

Depending on conditions in which we would wage a total national defence war, our military strategy foresees three forms of the armed struggle: frontal, partisan and combined. The basic criterion for their discrimination is the overwhelming manner of strategic employment of the armed forces.

The armed struggle assumes the frontal form when the main body of the armed forces is carrying out frontal combat operations (operations along the front and separate battles and combats in those parts of national territory that should temporarily be taken by the aggressor's forces) as prevailing ones in the theatre of war – this will most usually be the case in the initial or closing period of war. We shall apply the partisan form of the armed struggle in conditions of the most critical strategic situation in the theatre of war, when we would be forced to employ the main body of our armed forces in partisan manner. The combined form of the armed struggle makes the essence of the total national defence and social-protection concept, encompassing simulta-

neously operations carried out along the front, operations and massive combat actions carried out in parts of national territory temporarily taken by the aggressor's forces, and defending and protecting our rear areas from attacks undertaken from the air space.

R É S U M É

LES FORMES DE LA LUTTE ARMÉE D'APRES NOTRE STRATEGIE MILITAIRE

Notre stratégie de lutte armée est au fait une stratégie de combinaison qui, outre les différents moyens stratégiques, formes d'organisation militaire etc, comprend aussi des modèles d'action stratégique. L'une des principales options de notre stratégie consiste à remporter, dans une éventuelle guerre populaire généralisée défensive, la victoire *militaire* sur l'agresseur sur notre champ de guerre.

Compte tenu des conditions de la conduite de la guerre populaire généralisée défensive, notre stratégie militaire prévoit trois formes de lutte armée: de front, partisane et combinée. Le principal critère de leur distinction résulte de la manière prédominante dont les forces armées seront stratégiquement utilisées.

La lutte armée de front signifie que les forces armées principales mènent des actions frontales (operations sur le front et opérations et combats autonomes sur le territoire temporairement occupé) comme étant prédominantes sur le théâtre de guerre, le plus souvent dans les phases initiales et finales de la guerre. La forme partisane de la lutte armée sera appliquée dans les conditions d'une situation stratégiquement considérée comme la plus difficile sur la scène de guerre, lorsque nous serons contraints à employer les forces armées principales à la manière des partisans. La forme combinée de la lutte armée consitute l'essence militaire de la conception de défense populaire generalisée et d'autoprotection sociale; elle suppose simultanément la conduite des opérations sur le front, des opérations et des actions de combat massives en territoire provisoirement occupé et la protection des arrires propres contre la menace aérienne.

Р Е З Ю М Е

ФОРМЫ ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЫ В НАШЕЙ ВОЕННОЙ СТРАТЕГИИ

В своей основе наша стратегия вооруженной борьбы представляет собой стратегию комбинирования, в которой наряду с различными стратегическими средствами, формами военной организации и др. комбинируются и модели стратегических действий. Одно из основных положений нашей стратегии заключается в том, что мы в возможной всенародной оборонительной войне должны добиться *военной* победы над агрессором на собственном театре войны.

В зависимости от условий, в которых бы мы вели всенародную оборонительную войну, наша военная стратегия предусматривает три формы вооруженной борьбы: фронтальную, партизанскую и комбинированную. Основным критерием их отличия является преобладающий способ стратегического использования вооруженных сил.

В фронтальной форме вооруженной борьбы главные силы проводят фронтальные действия (операции на фронте и самостоятельные бои и сражения на временно занятой территории), как преобладающие на театре войны, а это преимущественно будет в начальном или завершающем периоде войны. Партизанская форма вооруженной борьбы применяется в условиях сложнейшей стратегической ситуации на театре войны, когда необходимо главные силы использовать партизанским способом. Комбинированная форма вооруженной борьбы представляет собой сущность концепции всенародной обороны и она подразумевает одновременное проведение операций на фронте, операций и массовых боевых действий на временно занятой территории и обеспечение собственного тыла от угрозы из воздуха.

Odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga

Prof. *ILIJA NIKEZIĆ*

Na razvoj oružanih snaga i vojne doktrine utiču politički i vojni činioci. Vojnostrategijski položaj određene zemlje, promene u pogledu mogućnosti i načina vođenja rata i dostignuća nauke, tehnike i tehnologije neposredno utiču na koncepciju razvoja i upotrebe oružanih snaga u celini i po delovima (operativna vojska, teritorijalna odbrana, vidovi, rodovi i službe).

Naša savremena vojna doktrina, kao doktrina kombinovanja svih oblika borbe i otpora, svih ratnih sredstava i metoda, oblika oružane borbe i borbenih dejstava i oblika vojne organizacije, čini osnovu i opšti doktrinarni, teorijski i sistemski kontekst za izbor i izgradnju dvokomponentne strukture naših oružanih snaga.

Oružane snage SFRJ čine jedinstvenu celinu i integralni deo sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, i osnovni su nosilac oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu. One su prvenstveno namenjene za odbranu nezavisnosti i teritorijalne celokupnosti zemlje od spoljnog ugrožavanja i za zaštitu Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređaja.

Jugoslovenska narodna armija, kao operativni deo oružanih snaga, prvenstveno je namenjena za prihvatanje prvog strategijskog udara agresora, sprečavanje strategijskog iznenađenja, zaštitu mobilizacije ratnih oružanih snaga i društva u celini i za borbu protiv glavnih snaga agresora. Teritorijalna odbrana, kao masovni oblik vojnog organizovanja naroda, namenjena je za masovna borbeno dejstva na celom ratištu, prvenstveno na privremeno zaposednutoj teritoriji.

Oružane snage jedne države ispoljavaju se kao oružana sila posebno organizovana, opremljena i obučena za vođenje oružane borbe. Veličina i struktura neke vojne organizacije i formacije, sredstva kojima se služi i način borbenih dejstava su pojavni oblici vojne sile. U prošlosti su postojali vrlo različiti oblici vojne organizacije. U svakoj državi organizovanje vojske i njena upotreba ističu se među najznačajnije državne delatnosti. Radi toga sistem vojne organizovanosti bio je i ostaje prvenstveno stalni predmet političke sfere i interesa. Ali, oblici vojnog organizovanja i ispoljavanja vojne sile predmet su razmatranja i istraživanja interdisciplinarnih nauka, prvenstveno vojnih, koje otkrivaju principe i zakonitosti rata kao oružanog sukoba država

u kojem se masovno i organizovano primenjuje oružano nasilje. Jedno od pitanja koje je od interesa za vojnu nauku i praksu (pa i šire) jeste i odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u sadašnjim uslovima, a naročito karakter i uloga teritorijalne komponente u odbrambenom sistemu. Ovo pitanje je za našu vojnoteorijsku misao i publicistiku tim značajnije što se u raspravama za jedan ili za drugi model vojnog organizovanja nekritički polazi od nekih teorijskih izvora, uključujući i klasičnu marksističku teoriju, ne dovodeći ih u vezu sa postojećom društvenom zbiljom i tehnologijom modernog ratovanja, te sa bitnim karakteristikama naše političke filozofije i koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane i društvene samozastite. Pri svemu tome se ne preza ni od davanja ovim kontroverzama i određenih političkih i ideoloških konotacija, pa bi ozbiljnije teorijsko promišljanje ovih pitanja svakako doprinelo da se ta neslaganja umanje i izbegnu politički nesporazumi.

Po pravilu, savremene oružane snage sastoje se od vidova, rodova i službi oružanih snaga. Tako oragnizovane oružane snage manjim delom postoje u miru, a većim delom se razvijaju (mobilišu) u periodu neposredne ratne opasnosti i u ratu. Ali to je samo deo (po pravilu najznačajniji) oružanih snaga sa različitim nazivima – »operativna vojska«, »operativna armija«, »operativna komponenta oružanih snaga« i sl. Međutim, još od Napoleonovih ratova sastavnim delom oružanih snaga jedne države smatraju se i naoružane formacije namenjene za zaštitu državne teritorije od dejstva protivnika u miru i ratu i za izvršavanje drugih zadataka značajnih za nacionalnu odbranu. U te snage spadaju jedinice policije, milicije, nacionalne garde, teritorijalne odbrane, partizanski i dobrovoljački odredi i sl. Sve te snage, uslovno, svrstavaju se u jedinstvenu komponentu koja se najčešće naziva »teritorijalnom komponentom oružanih snaga«. Kod nas, sve do 1968. godine, partizansko-teritorijalne jedinice nalazile su se u sastavu JNA, a od tada oružane snage SFRJ se sastoje od Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane.

Brojni su činioци koji utiču na razvoj i odnos teritorijalne i operativne komponente oružanih snaga. Svi ti činioци mogu, uslovno, da se svrstaju u dve grupe: društveno-političke i ekonomske, i vojnostrategijske.

ULOGA DRUŠTVENO-POLITIČKIH I EKONOMSKIH ČINILACA NA RAZVOJ OPERATIVNE I TERITORIJALNE KOMPONENTE ORUŽANIH SNAGA

Vojnoodbrambena organizacija svakog društva čini nerazdvojni deo sistema društvenih, političkih i ekonomskih odnosa u celini. Oružane snage su veoma važna komponenta političkog sistema svake države. One su glavni oslonac za očuvanje postojećeg sistema vlasti i teritorijalnog integriteta jedne države. Saglasno takvoj svojoj poziciji, suštinski, odlučujući faktor koji direktno uslovljava oblike vojnog organizovanja je karakter društveno-političkog uređenja i ekonomske mogućnosti države. Politički sistem svake države, uz puno uvažavanje vojnotehnološkog faktora, veoma je zainteresovan za efikasno vojno organizovanje, jer je to jedan od bitnih uslova za njegovo postojanje i razvitak, odnosno za njegovu sposobnost da se organizovano brani od spoljnih i unutrašnjih opasnosti koje ga ugrožavaju ili mogu ugroziti. Jednostavno rečeno, svaka država i njen politički sistem stvara oružane snage sa različitim oblicima organizovanja i na njih se oslanja da bi preživeo.

Posmatrane kao institucija političkog sistema oružane snage (armije) neprekidno su menjale strukturu, sredstva i način obavljanja svoje osnovne društvene uloge. Te promene bile su uslovljene, pre svega, promenama karaktera društava kojima je armija služila kao činilac njihovog uspostavljanja, održavanja i razvijanja. Istorijski posmatrano svaka društveno-ekonomska formacija imala je određeni tip oružanih snaga. U robovlasničko doba postojale su relativno jake oružane snage, najamničke armije sačinjene od povlašćenih građana-robovlasnika. Feudalno doba karakteriše se po šarolikosti vojnog organizovanja. Tipični su riteri i male plaćeničke vojske. Buržoasko društvo uvodi vojnu obavezu i, po pravilu, stvara oružane snage koje se sastoje od nacionalne stajaće armije i građanske milicije. Ovi tipovi vojnog organizovanja su se uz mnoge promene održali do danas, sa naglašenim nastojanjem osamostaljivanja u odnosu na druge institucije političkog sistema, što otvara puteve učešća oružanih snaga u unutrašnjoj i spoljnoj politici zemlje, kao sve značajnijeg samostalnog političkog i ekonomskog subjekta (vojnoindustrijski kompleks). U tom smislu tzv. stajaća vojska (operativni deo oružanih snaga) ima primaran značaj kao politički subjekt. Zapravo, taj deo

oružanih snaga (dobro organizovan, naoružan i profesionalno obučan) najsnažnije je uporište za zaštitu ili promenu postojećeg političkog sistema vlasti. Radi toga se, pored ostalog, tzv. građanska milicija (teritorijalna odbrana) vrednuje kao pomoćna komponenta oružanih snaga koja ima lokalno (teritorijalno) obeležje. Njena vojna moć je teritorijalno dimenzionirana i ne može ispoljiti takav uticaj na politički sistem vlasti kao operativna komponenta oružanih snaga. Teritorijalna komponenta nema mogućnost da značajnije utiče na privredu društva, za razliku od operativne komponente koja svoju moć ispoljava i putem ogromnog uticaja na veliki deo proizvodnje društva, na usmeravanje rada mnogih naučnih institucija, na sve bržu i sve skuplju trku u naoružavanju. Takva vojna organizacija, logikom toka događaja, razvija i svoju sopstvenu političku filozofiju i pokušava da je nametne društvu.

Socijalizam stvara uslove i za nove oblike vojnog organizovanja društva, pa i za novi prilaz odnosu između operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga. Istorijski razvitak socijalizma postavio je na dnevni red i ulogu države i njenih institucija, a u tim okvirima i odbrambeno organizovanje društva. To podrazumeva područstvljavanje i odbrambene funkcije države kao jedne od društvenih pretpostavki razvoja socijalizma, nasuprot težnji da se vojna sila osamostaljuje, koje su bile karakteristične za odnose u kapitalističkom društvu. Oblik u kojem se ostvaruje područstvljavanje odbrambene funkcije, klasici marksizma su nazvali naoružanim narodom. Želja je bila da svaki građanin ne bude samo objekt već i subjekt u odbrani. Prvi pokušaj takvog vojnog organizovanja socijalističkog društva bio je u Pariskoj komuni, u obliku Nacionalne garde, čija je glavna i udarna snaga bila u pariskom proletarijatu u skladu sa njegovom društvenom ulogom. Značaj ovog primera nije u uzornom modelu organizacijsko-formacijskog ustrojstva oružanih snaga, pa ni u visokoj oceni strategije i taktike, već u punoj integraciji društvenih i odbrambenih funkcija na dominantnom interesu radničke klase, a u vojnom pogledu na nivou Nacionalne garde bila je integrisana operativna i teritorijalna komponenta oružanih snaga. Od tada do danas oblici vojnog organizovanja socijalističkih država su se menjali zavisno od promena karaktera vlasti u pojedinim etapama razvoja socijalizma.

Po pravilu, kao dominantan oblik vojnog organizovanja u socijalističkim revolucijama bile su revolucionarne ustaničke armije sa izraženim klasnim obeležjem. Posle pobedonosnog završetka oružanog dela socijalističkih revolucija odbrambeno organizovanje društva u socijalističkim državama postepeno se menja i oružane snage se razvijaju kao kombinacija kadrovsko-stalnih i teritorijalno-milicijskih oružanih snaga, sa naglašenim nastojanjima da društvena priroda vojne organizacije zadrži revolucionarno-klasni karakter. U tom kontekstu teritorijalna odbrana dobijala je istorijski nove šanse, jer se pokazalo da je takva odbrambena organizacija prikladan oblik uključivanja širokih narodnih slojeva u sprovođenje i upravljanje poslovima narodne odbrane, a socijalizam je morao pre ili kasnije postaviti pitanje podruštvljavanja odbrane. Pri tome su se neizbežno morali uvažavati vojnostrategijski aspekti, odnosno oblik vojnog organizovanja morao se razmatrati i sa stanovišta povećanja razorne moći savremenog naoružanja i novina u pripremanju i vođenju vojnih operacija, kao i sa stanovišta konkretne procene vojnostrategijskog položaja određene zemlje. Tome treba dodati i ekonomske mogućnosti određene zemlje koje mogu da utiču na oblik organizovanja oružanih snaga, na operativnu i teritorijalnu komponentu i na njihov kvantitativni odnos.

UTICAJ VOJNOSTRATEGIJSKIH ČINILACA NA RAZVOJ OPERATIVNE I TERITORIJALNE KOMONENTE ORUŽANIH SNAGA I NA NJIHOV MEĐUSOBNI ODNOS

Na razvoj oružanih snaga i njihove doktrine utiču kako politički tako i vojni činioци. Vojnostrategijski položaj određene zemlje, promene u pogledu mogućnosti i načina vođenja rata i dostignuća savremene nauke, tehnike i tehnologije neposredno, a često i primarno utiču na koncepciju razvoja i upotrebe oružanih snaga u celini i po delovima (operativna vojska, teritorijalna odbrana, vidovi, rodovi, službe).

Prenaglašena polarizacija oblika vojnog organizovanja na ideološkim osnovama imala je za posledicu nedovoljno uvažavanje vojnostrategijskih činilaca u izboru oblika vojnog organizovanja socijalističkog društva. To je jedan od glavnih razloga što se još od Pariske komune pothranjuju

iluzije u okviru pacifističkih, anarhističkih i sadašnjih shvaćanja o civilnom društvu da je došlo vreme »odumiranja« operativne (stajaće) vojske i uvođenja »milicijskog modela odbrane« (teritorijalne odbrane).

Valja se podsetiti da su još klasici marksizma ukazali na neodrživost takve zablude, pre svega sa vojnog stanovišta. Engels je u nekoliko svojih radova, kao i u pismu Marksu 1868. godine istakao: »Posle uvođenja ostraguše u naoružanje, čistoj miliciji je pogotovo odzvonilo. To ne znači da se svaka razumna vojna organizacija ne nalazi negde na sredini između pruskog i švajcarskog sistema, ali gde? To u svakom posebnom slučaju zavisi od posebnih okolnosti. Samo se komunistički uređeno i vaspitano društvo može jako približiti milicijskom sistemu, ali i to samo asimptotički.«¹ Od sredine 1918. godine Lenjin preko Dobrovoljačke crvene armije, kao prelaznog oblika vojnog organizovanja, ide na stvaranje vojne sile stajaćeg (operativnog) tipa – regularne Crvene armije koja po vojnim merilima daje optimalne rezultate u oružanoj borbi protiv kontrarevolucije. Prema tome, i po klasicima marksizma podružljavanje vojne sile (»naoružani narod«) u socijalističkom društvu realizovaće se putem raznih konkretnih formi vojnog organizovanja, specifičnih za svaku istorijsku situaciju.

Nema danas, a neće biti ni u bliskoj budućnosti »komunistički uređenog i vaspitanog društva«, o kome govori Engels, koje se može zadovoljiti milicijskim modelom vojnog organizovanja kao dominantnim. Naprotiv, uprkos detanta i delovanja miroljubivih i progresivnih snaga u svetu, evidentno je nasilno, samovoljno i najgrublje mešanje jedne ili više država u unutrašnje poslove druge države upotrebom oružanih snaga.

Analize postojećih rešenja vojnog organizovanja u svetu pokazuju da nema istovetnih modela koji bi bili tipični za savremene uslove. Međutim, teorijski gledano, sa stanovišta ratne veštine strategijski odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga može biti: (1) da se pri daje podjednak značaj operativnoj i teritorijalnoj komponenti; (2) da se daje veći značaj operativnoj armiji, i (3) da težište razvoja bude na teritorijalnoj komponenti oružanih snaga.

¹ Engels, *Izabrana vojna dela*, knj. 2, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1960, str. 370.

Analiza odnosa operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u pojedinim zemljama Evrope ukazuje na to da je operativna armija izrazito superiornija od teritorijalne odbrane u svim zemljama, izuzev Švajcarske i Švedske, te donekle Finske, Austrije i Norveške. Takvo vojnostrategijsko opredeljenje polazi, pre svega, od značaja i uloge operativne armije u početnom periodu rata u kome se najčešće realizuje strategijsko iznenađenje i obezbeđenje od takvog iznenađenja. Iskustva iz lokalnih ratova i vojnih intervencija posle drugog svetskog rata ukazuju na to da je početni period rata, pored upotrebe savremenih sistema oružja, presudno uticao na njegov ishod. Za vojnu strategiju od izuzetnog je značaja da predvidi vojnostrategijske i ostale uslove u kojima bi se odvijao početni period rata i da saglasno tim uslovima odredi mesto i ulogu operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga i njihovu moguću transformaciju ukoliko se ne bi vreme trajanja rata poklapalo sa njegovim početnim periodom, čemu se inače teži u savremenim uslovima vođenja vojnih operacija. Na osnovu analiza ratnih doktrina i strategija može se zaključiti: (1) svaka doktrina i strategija koje se zasnivaju na upotrebi oružane sile za pritiske i osvajanje (oružane intervencije, agresije) teže takvoj strukturi oružanih snaga koje će u munjevitom ratu, primenom sve savršenije ratne tehnike što pre ostvariti postavljeni ratni cilj. U takvim koncepcijama operativna armija (a u okviru nje često i specijalizovani delovi, na primer, snage za brze intervencije) ima uvek primarnu ulogu; (2) odbrambena ratna doktrina i strategija, čija je suština odbrana nacionalne teritorije, teži takvoj strukturi i opremljenosti oružanih snaga koje će svojom stvarnom i potencijalnom snagom odvrćati agresora, a u slučaju rata sprečiti strategijsko iznenađenje, pri čemu i operativna armija i teritorijalna odbrana imaju svoju strategijsku ulogu. Međutim, i u ovoj koncepciji mogućnosti operativne armije, kao razvijenog dela mirnodopskih oružanih snaga, u sprečavanju strategijskog iznenađenja su znatno veće. Zato se razvoju i održavanju visokog stepena borbene gotovosti operativne armije poklanja velika pažnja.

U gotovo svim savremenim strategijama i doktrinama izražena je težnja da se ubrzaju ratni procesi do te mere

da se poklope početni i završni period rata. Rešavanje tog strategijskog problema (i za napadača i za branioca) bitno utiče na mesto i ulogu operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga. Radi toga, sve savremene vojne doktrine i strategije polaze od toga da je nužno još u miru imati razvijen jak prvi strategijski ešelon (deo operativne armije) koji se stalno tehnički modernizuje radi povećanja visokog stepena borbene gotovosti oružanih snaga u celini. U slučaju dugotrajnog rata (koji inferiorna žrtva agresije želi da nametne agresoru) teritorijalna odbrana ima sve značajniju strategijsku ulogu kako sa stanovišta opštenarodnog otpora tako i sa stanovišta postepenog preuzimanja strategijske inicijative. Stoga je izuzetno značajna pripremljenost obe komponente oružanih snaga za početni period rata i za rat u celini. S jedne strane, suprotstavljanje doktrini munjevitog rata, kojoj teži agresor, podrazumeva izvanredno tehničko-tehnološku opremljenost i visoku borbenu gotovost operativne komponente branioca a, s druge strane, ostvarivanje doktrine dugotrajnog rata dopušta nešto niži stepen tehničko-tehnološke opremljenosti teritorijalne odbrane, ali zahteva visok stepen njene organizovanosti i obučenosti za masovne borbe i bojeve u različitim operativnim i društvenim uslovima. Kao strategijski problem u doktrini dugotrajnog rata postavlja se i pitanje transformacije operativne armije u teritorijalnu odbranu i obrnuto.

Treba posebno istaći da na odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga država članica vojnih paktova utiče i vojno organizovanje u okviru pakta. Teritorijalna odbrana u tim državama ima pretežno nacionalni karakter, za razliku od operativne armije koja podleže koalicionim kriterijumima organizovanja koje većinom nameće vodeća sila bloka. Otuda su, za razliku od operativne vojske koja je potčinjena koalicionim štabovima, snage teritorijalne odbrane potčinjene nacionalnim štabovima i upotrebljavaju se na nacionalnoj teritoriji.

Ne manje značajan vojnostrategijski činilac u valorizovanju uloge pojedinih komponenti oružanih snaga je izbor strategijske koncepcije, odnosno strategijskog manevra na osnovu kojeg se ta koncepcija praktično oživotvoruje. Uprošćeno rečeno, u izboru strategijskog manevra na raspolaga-

nju su tri osnovna oblika, tipa ili modela, zavisno od toga kako se oni kategoriju u vojnim teorijama i doktrinama.²

Prvi, manevar obaranja ili uništenja, pri čemu je osnovni model upotrebe snaga – jakim na jake snage protivnika, odnosno sudar glavnina i to po mogućnosti odlučujući i rešavajući sudar od kojeg bi zavisio i ishod rata. To, praktično, znači da se strategijska koncepcija mora oslanjati na jaku operativnu komponentu koja je vrhunski obučena, opremljena i osposobljena za vođenje strategijskih operacija i drugih oblika borbenih dejstava visokog intenziteta i velikog obima. Teritorijalna komponenta u ovoj strategijskoj koncepciji ima pomoćnu ulogu.

Drugi model, odnosno tip strategijskog manevra je *manevr iznurivanja ili iscrpljivanja*. Osnovna ideja tog strategijskog manevra je da se snage sačuvaju od uništenja, pa je težište izdignuto na rang vrhovnog strategijskog principa, a borbena dejstva koja vode oružane snage su manjeg obima i intenziteta. Cilj tih dejstava je da se protivnik što više iscrpljuje i iznurava sve dok se ne stvore uslovi za završetak rata na političkom planu ili njegov povoljan ishod na vlastitom ratištu pod uticajem poražavajućeg ishoda rata za agresora na ostalim, težišnim, ratištima ili vojištima. Logično je da je u takvoj strategijskoj koncepciji, koja se zasniva na manevru iznurivanja i koja ishod rata na vlastitom ratištu ne traži ni na vojnom planu niti vlastitim snagama, operativna komponenta sasvim pomoćna, a težište je na milicijskom sistemu, odnosno na teritorijalnoj komponenti oružanih snaga.

Treći model, odnosno tip strategijskog manevra je *manevr kombinovanja* oba osnovna modela – uništenja i iznurivanja, ali ne kao krajnosti već kao sinteza ta dva tipa. Manevar uništenja ostvaruje operativna komponenta oružanih snaga koja ima ulogu da prihvati prvi udar, da amortizuje početni udar glavnih snaga agresora, da omogući razvoj masovne ratne grupacije. Naravno da bi se ostvario taj manevr, jedan deo operativne komponente oružanih snaga mora biti na nivou osposobljenosti tzv. gotovih snaga, a operativne snage u celini da budu u stanju da se uspešno suprotstave glavnim snagama agresora u okvirima doktrine izbegavanja odlučujućih sudara u nepovoljnom

² Detaljnije videti: Bofr, *Uvod u strategiju*, VIZ, Beograd, 1968; admiral flote Branko Mamula, *Obrana malih zemalja*, VINČ, Beograd, 1988.

odnosu snaga, odnosno do stvaranja uslova za preuzimanje strategijske inicijative, slamanja ofanzivne moći agresora i prelaska u protivofanzivu ili do odustajanja agresora od ostvarivanja ratnih ciljeva. Manevar iznurivanja jedinstveno ostvaruju operativna i teritorijalna komponenta oružanih snaga, ali teritorijalna komponenta ima težišnu ulogu. Treba uočiti da se u ovoj strategijskoj koncepciji (manevru kombinovanja) traži ishod rata na vlastitom ratištu u vojnoj pobjedi nad agresorom ili njegovom odustajanju od ostvarivanja ratnih ciljeva pod uticajem neprihvatljivih gubitaka koje bi trpeo od žrtve agresije, ali se taj ishod traži u kontinuiranom otporu svim snagama i sredstvima na širokom frontu, u svim sredinama i u porastu intenziteta i obima dejstava sve do rešavajućih sudara u povoljnom odnosu vojnih snaga. U ovoj strategiji se, dakle, ne izbegavaju odlučujući sudari, već se oni odlažu i izbegavaju samo u uslovima nepovoljnog odnosa snaga, kada je dominantan manevar iznurivanja i iscrpljivanja. Upravo u toj sintezi ova dva oblika strategijskog manevra treba tražiti i sagledavati ulogu teritorijalne komponente, tj. njenog odnosa sa operativnim delom oružanih snaga. Radi se, dakle, o relativno ujednačenom tretmanu ove dve komponente, pri čemu svaka od njih ima tačno definisanu doktrinarnu ulogu i načela organizacije i primene.

Rešenja u našem vojnom sistemu su najpribližnija trećem tipu strategijskog manevra i upravo se naše oružane snage modeliraju prema načelima koja bi u eventualnom ONOR-u obezbedila da se taj tip manevra ostvari.

Imajući u vidu navedene društveno-političke i vojnostategijske činioce koji utiču na odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga zanimljivo je kako je teritorijalna komponenta organizovana u pojedinim državama Evrope.

ODNOS OPERATIVNE I TERITORIJALNE KOMPONENTE U ORUŽANIM SNAGAMA NEKIH EVROPSKIH DRŽAVA

Kada je reč o odnosu teritorijalne i operativne komponente oružanih snaga u evropskim zemljama, pre svega članicama NATO i VU, bez obrazlaganja i elaboriranja pojedinih rešenja u svakoj ponaosob, kao zajedničke karakteristike za sve te zemlje moglo bi se istaći sledeće:

1. snage teritorijalne odbrane u većini članica NATO i VU jedini su deo oružanih snaga pod nacionalnim komandama i namenjene su za dejstvo na vlastitoj teritoriji, pri čemu manje ili više sadejstvuju sa operativnom armijom;

2. teritorijalnoj odbrani, a u tim okvirima i teritorijalnoj komponenti oružanih snaga, ne pridaje se podjednak značaj u svim vojnim doktrinama i strategijama zemalja-članica NATO i VU. Veći značaj teritorijalnoj komponenti pridaje se u onim državama koje su izborile relativnu samostalnost u vođenju nacionalne vojne politike u odnosu na blokovsku politiku (na primer, Rumunija i Norveška). Međutim, preovlađuje gledište da je teritorijalna komponenta oružanih snaga u savremenim uslovima vođenja rata samo pomoćna snaga operativne armije i treba da je u funkciji pripremanja i obezbeđenja operacija koje ona vodi;

3. teritorijalna komponenta oružanih snaga i teritorijalna odbrana uopšte veoma je razvijena u neutralnim i nesvrstanim državama Evrope. Njenom razvoju pridaje se isti značaj kao i operativnoj armiji, a njihovi zadaci u miru i ratu prožimaju se i međusobno dopunjuju. Radi toga, u tim državama jedinice teritorijalne odbrane su višenamenske sa dvostrukom operativnom vezom: prema operativnoj armiji pri vođenju borbenih dejstava i prema civilnom sektoru u zaštiti teritorije i objekata na njoj i u obezbeđenju funkcionisanja sistema političke vlasti (državnih organa);

4. u svim armijama sve veća pažnja se poklanja naoružanju i tehničkoj opremljenosti, kao i obuci jedinica teritorijalne odbrane, ali u celini gledano ova komponenta oružanih snaga zaostaje za operativnom vojskom u opremljenosti i obučenosti za vođenje oružane borbe. U vojnim doktrinama nije predviđena transformacija teritorijalne odbrane u operativnu armiju i obrnuto u pojedinim etapama rata;

5. u operativnoj armiji, po pravilu, više je izražena ofanzivna, a u teritorijalnoj odbrani defanzivna komponenta vođenja oružane borbe. U skladu sa takvim opredeljenjem strukturirane su i opremljene oružane snage. Teritorijalna komponenta formira se u manje taktičke jedinice (vodove, čete, bataljone, brigade) sastavljene uglavnom od kopnene vojske, a operativna komponenta ima u svom sastavu sve vidove, rodove i službe sposobne za visok stepen aktivnosti vojnih operacija.

ODNOS OPERATIVNE I TERITORIJALNE KOMPONENTE U ORUŽANIM SNAGAMA SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije imaju dvokomponentnu strukturu: (1) operativna komponenta – Jugoslovenska narodna armija i (2) teritorijalna komponenta – Teritorijalna odbrana. Obe komponente naših jedinstvenih oružanih snaga namenjene su i tako organizovane, opremljene i osposobljene za vođenje oružane borbe u svim uslovima opštenarodnog odbrambenog rata, kao i za određene zadatke društvene samozaštite u miru, vanrednim prilikama i u ratu, razume se svaka u okvirima svoje utvrđene i definisane doktrinarne i strategijske uloge. Kao takve, one su integralni deo sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i osnovni nosilac oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu.

Model oružanih snaga SFRJ specifičan je u meri u kojoj su specifični istorijski uslovi njihovog nastanka, kao i društveni i vojnostrategijski uslovi u kojima se razvijala i u kojima bi se branila SFRJ.

a) Operativna i teritorijalna komponenta oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu

Osnov koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u njenom savremenom značenju postavio je Josip Broz Tito u koncepciji i strategiji narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije 1941–1945. godine i stalno je dograđivao u posleratnom periodu sve do njenih današnjih formulacija, opredeljenja i rešenja. Kao generalni sekretar KPJ, koja je bila i pokretač i organizator masovnog narodnog oružanog ustanka, Tito je bio svestan da se bez oružane sile ne mogu ostvarivati ciljevi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Ta borba i ta revolucija u Jugoslaviji su se odlikovale originalnim rešenjima po mnogim pitanjima, pa i po načinu stvaranja i razvoja oružanih snaga revolucije.

Partizanski odredi bili su osnovni oblik vojne organizacije u početnoj, tzv. ustaničkoj fazi narodnooslobodilačkog rata. Na takav oblik vojnog organizovanja KPJ i Tito su se odlučili zato što je on omogućavao masovnu političku mobilizaciju i učešće stanovništva u ustanku, s jedne, i

primenu partizanske taktike ratovanja, s druge strane. Partizanski odredi i drugi manji partizansko-teritorijalni sastavi zadržali su se tokom celog rata, iako se od 1942. godine više razvijaju operativni sastavi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (grupe brigada, divizije, korpusi i na kraju rata armije). Prema tome, može se reći da naša opredeljenja o dvokomponentnoj strukturi oružanih snaga, odnosno o njihovom sastavu iz operativne i teritorijalne komponente potiču još iz narodnooslobodilačkog rata. Maršal Tito je, prilikom promocije za počasnog doktora Ljubljanskog univerziteta, 11. decembra 1969. godine, analizirajući iskustva narodnooslobodilačke borbe, kao izвориšte naše savremene koncepcije opštenarodne odbrane, rekao: »To je bila borba koju su naši narodi, predvođeni Komunističkom partijom Jugoslavije, vodili organizovani u opštejugoslovenski oslobodilački pokret, a u vojnom smislu organizovani u krupne borbene jedinice naše operativne vojske – brigade, divizije, korpuse, armije – zatim u partizanske i diverzantske odrede, povezujući oružanu borbu sa svim drugim oblicima otpora okupatoru«.³

O odnosu operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu, u čijoj osnovi je njihovo puno organizacijsko, doktrinarno i funkcionalno jedinstvo, govori i opštepoznata činjenica da su sve strateške zadatke operativne snage Narodnooslobodilačke vojske mogle uspešno da rešavaju samo pod uslovom uspešnog jačanja i delovanja teritorijalne komponente oružanih snaga i svenarodnog otpora. Radi toga su partizanski odredi i druge manje teritorijalne vojne formacije, kao vojni oblik organizovanja teritorijalne komponente, delovali na čitavoj teritoriji Jugoslavije tokom celog rata (oslobođenoj, poluoslobođenoj i neoslobođenoj), a njihovi osnovni zadaci objavljeni su u »Biltenu« Glavnog štaba NOPOJ još na početku ustanka (10. avgusta 1941. godine).

Za razvoj teritorijalne komponente u narodnooslobodilačkom ratu posebno je bila značajna odluka Vrhovnog komandanta početkom septembra 1942. godine da se na oslobođenim teritorijama pristupi obrazovanju komandi područja, komandi mesta i partizanskih i seoskih straža. Komande mesta i komande područja, pored ostalih zadataka, imale su i obevezu da se brinu o pozadinskom obezbeđenju.

³ Josip Broz Tito, *Vojna djela*, knj. IV, VIZ, Beograd, 1978, str. 197.

nju operativnih jedinica. Te komande su bile nosioci vojnopoziadinske vlasti i neposredno su sarađivale, s jedne strane, sa štabovima operativnih snaga, a s druge, sa organima narodne vlasti (narodnooslobodilačkim odborima).

Iz kratkog osvrta na operativnu i teritorijalnu komponentu oružanih snaga u našem narodnooslobodilačkom ratu moguće je zaključiti sledeće:

1. operativna i teritorijalna komponenta naših današnjih oružanih snaga (JNA i TO) imaju svoje praktično i teorijsko uporište u narodnooslobodilačkom ratu koji smo uspešno vodili protiv brojno i tehnički nadmoćnijeg okupatora i domaćih izdajnika;

2. stvaranje oružanih snaga bilo je specifično, kao što je bila specifična i naša borba. Početni oblik vojnog organizovanja, sa partizanskim odredima kao osnovom vojnih formacija, bio je prilagođen izboru oblika oružane borbe – partizanskom načinu ratovanja. Istovremeno to je bila najpovoljnija forma za široku mobilizaciju stanovništva, višenacionalne Jugoslavije za borbu i otpor okupatoru;

3. oružane snage u narodnooslobodilačkom ratu razvijale su se od nižih ka višim oblicima vojnog organizovanja u skladu sa uslovima rata, oblicima oružane borbe, strategijskim ciljevima i zadacima u svakom periodu rata. Posle ustaničke etape narodnooslobodilačkog pokreta (koju uslovno možemo označiti do kraja 1941. godine) u kojoj je partizansko-teritorijalna komponenta bila jedini oblik vojnog organizovanja, sa partizanskom taktikom ratovanja, postepeno i sve naglašenije jača operativna komponenta oružanih snaga kao odlučujući činilac za vođenje kombinovanog oblika oružane borbe (frontalnog i partizanskog) i za ostvarivanje političkih i vojnih ciljeva narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije;

4. odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu zasnivao se na zajedničkim oslobodilačkim i revolucionarnim ciljevima, na jedinstvenim strategijskim zadacima vođenja oružane borbe kao dominantnog oblika otpora okupatoru, gde su operativne snage najjači deo Narodnooslobodilačke vojske u izvođenju bojeva i operacija. U svojim borbenim zonama štabovi operativnih jedinica objedinjavali su sva dejstva operativnih i teritorijalnih jedinica. Dve komponente oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu: operativna (brigade, divizije, korpusi i armije) i teritorijalna (partizan-

ski odredi i vojnopoziadinski organi) više su bile dve vrste jedinica sa specifičnom namenom, koje su dejstvovalе jedinstveno, nego odvojeni delovi oružanih snaga;

5. rukovođenje oružanim snagama u narodnooslobodilačkom ratu bilo je jedinstveno na nivou Vrhovnog štaba NOV i POJ. Vrhovni komandant bio je Josip Broz Tito za čije ime i delo su vezani najznačajniji koncepti i odluke stvaranja i upotrebe oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu. Stvaranje i razvoj oružanih snaga tokom celog rata bili su u domenu CK KPJ, čime je bio zagaranтовan njihov razvoj na jedinstvenim strategijskim osnovama na celom jugoslovenskom prostoru, bez obzira na to što su neke jedinice stvarane (naročito u teritorijalnoj komponenti) na nacionalnom i regionalnom principu, što je bio izraz politike nacionalne ravnopravnosti koju je i u ovoj oblasti sprovodila Komunistička partija Jugoslavije;

6. razvoj oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu u celini, i posebno razvoj njihove operative i teritorijalne komponente predstavlja riznicu bogate vlastite prakse koja se ničim ne može nadomestiti, pa je ta praksa trajni fond iskustava za koncept razvoja naših savremenih oružanih snaga. Ali, ta iskustva mogu korisno poslužiti u savremenim uslovima samo pod pretpostavkom ako se uopštavaju uz uvažavanje višeg, pa i složenijeg nivoa društvenog organizovanja naše zajednice sa određenim protivurečnostima i uz puno uvažavanje promena u pogledu načina vođenja rata, koje omogućuje savremeno naoružanje i ratna oprema.

b) Odnos operative i teritorijalne komponente u posleratnom razvoju oružanih snaga SFRJ

Posleratna naša odbrambena politika veran je izraz dinamične, složene i protivurečne izgradnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ona je bila uslovljena zaoštravanjem protivurečnosti u svetu i neprekidnom konfrontacijom i sukobima interesa velikih sila i blokova koje su dovodile do brojnih kriza, vojnih intervencija i lokalnih ratova kao i zaoštravanjem odnosa sa nekim susednim državama. U takvim međunarodnim odnosima, posredno ili neposredno, bivala je ugrožena i bezbednost SFRJ, sa naglašenijom opasnošću od spoljne oružane agresije kada su se javljale unutrašnje krize u razvoju jugoslovenskog društ-

va. Odbrambena politika uvek je polazila od zahteva da se razvijaju savremene, dobro obučene, osposobljene i moralno-politički čvrste i jedinstvene oružane snage koje će, kao takve, delovati kao faktor odvracanja od agresije, ali i kao efikasna jedinstvena oružana sila svih naroda i narodnosti Jugoslavije koja će uspešno voditi oružanu borbu i poraziti agresora bez obzira na snage sa kojima raspolaže i motive zbog kojih se odlučio na oružanu agresiju.

Posleratni razvoj naših oružanih snaga, posmatran sa stanovišta odnosa operativne i teritorijalne komponente, može se uslovno podeliti na tri perioda: prvi od 1945. do 1949. godine; drugi, od 1949. do 1968. godine i treći od 1968. godine pa dalje.

Jugoslavija je izašla iz drugog svetskog rata sa jakim oružanim snagama. Završne operacije za konačno oslobođenje zemlje zahtevale su stvaranje krupnih strategijsko-operativnih sastava. Kada je početkom januara 1945. godine počela reorganizacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, formiranjem armijskih sastava teritorijalna komponenta u formi partizanskih odreda postepeno se transformiše u operativne jedinice. Po meri nastupanja operativnih jedinica i oslobađanja teritorije, odredi su ulazili u njihov sastav, a na oslobođenoj teritoriji u sastav jedinica KNOJ-a ili u sastav vojnopozadinskih organa. Tako su na kraju rata oružane snage nove Jugoslavije imale 800.000 boraca svrstanih u: 4 armije, 6 korpusa, odnosno 59 divizija, 261 brigadu, 9 pukova i samo 3 narodnooslobodilačka partizanska odreda. Te snage su imale zadatak da obezbede granice Jugoslavije od mogućih vojnih intervencija, naročito sa Zapada i da energičnim dejstvima unište zaostale neprijateljske i kontrarevolucionarne grupe i tako očuvaju tekovine socijalističke revolucije. Posebnu ulogu u tome imalo je šest divizija KNOJ-a koje su bile raspoređene na celoj jugoslovenskoj teritoriji.

Reorganizacija oružanih snaga odmah posle rata vršena je u uslovima pretnji i pritisaka od imperijalističkih krugova sa Zapada i pokušaja kontrarevolucionarnih snaga da ugroze tekovine narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Jedinstvena i jaka Jugoslovenska armija (a ne »nacionalne armije«) u takvim uslovima bila je osnovni garant očuvanja tekovina narodnooslobodilačkog rata.

U periodu od 1945. do 1949. godine vladajuća strategijska opredeljenja o razvoju oružanih snaga bila su usmere-

na na to da one ne zaostaju iza stepena borbene gotovosti savremenih armija, naročito onih u našem susedstvu. Vojna strategija predviđala je frontalni oblik oružane borbe kao domanantan i težište razvoja vojne organizacije prenosi se na operativnu armiju. Rasformirane su i preostale partizansko-teritorijalne jedinice, organi i ustanove vojno-pozadinskih vlasti.

Jugoslovenska armija, formirana u vidove i rodove vojske, činila je jedinu oružanu silu i takvo stanje će se zadržati sve do 1949. godine.

Iako u periodu od 1945. do 1949. godine nije postojala teritorijalna komponenta u okviru oružanih snaga SFRJ, ne bi se moglo tvrditi da drugi elementi odbrambenog sistema Jugoslavije nisu bili u funkciji te komponente. To se odnosi, pre svega, na Korpus narodne odbrane koji je bio raspoređen na celom jugoslovenskom prostoru, a izvršavao je veoma značajne, aktuelne i složene zadatke – likvidacija ostataka kvislinških oružanih formacija – ustaša, četnika, balista i drugih (oko 12.000 ljudi), kao i zadatke obezbeđenja državne granice i važnih objekata na celoj teritoriji.

Mada su u ovom periodu, naročito u prvim posleratnim godinama, pored vlastitih iskustava iz NOR-a, znatno korišćena i iskustva sovjetske armije, koja je trebalo da posluži kao uzor u izgradnji naše posleratne armije, bilo je i kritičkog odnosa prema tim iskustvima, ali ne dovoljno. Naročito kada je omalovažavano naše iskustvo vođenja partizanskog rata.

Može se zaključiti da je razvoj oružanih snaga Jugoslavije, neposredno posle drugog svetskog rata bio u skladu sa zadacima oružane sile koja je trebalo da obezbedi nezavisnost i teritorijalnu celovitost nove Jugoslavije i tekovine socijalističke revolucije. Razvoj je bio usklađen i sa stepenom razvijenosti društvenih odnosa koji se označavaju kao period »revolucionarnog etatizma« u kojem je bila dominantna uloga države i njenih organa, a odbrana isključivo tretirana kao državna funkcija. Sa vojnostrategijskog gledišta, oblici organizovanja oružanih snaga i odnos operativne i teritorijalne komponente bili su usklađeni sa procenama ugroženosti FNRJ i doktrinarnim opredeljenjima o načinu odbrane zemlje i preovlađujućim oblicima oružane borbe koji bi bili primenjeni. Težnja je bila da razvoj naših oružanih snaga sledi razvoj savremenih armija, s težištem na jačanju operativne komponente kao nosioca

odbrambenih i napadnih operacija u oružanoj borbi u kojoj bi frontalni sukobi bili dominantni. Značajan uticaj u takvom konceptu razvoja oružanih snaga imalo je nedovoljno kritičko prihvatanje iskustava sovjetske vojne doktrine u našoj teoriji i praksi.

Razvoj i odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga Jugoslavije u periodu od 1949. do 1968. godine karakterišu se, pre svega, naglašenijem vraćanju iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata i njihovom uvažavanju, naročito kada je u pitanju organizovanje partizansko-teritorijalne komponente oružanih snaga. Već od 1949. godine u okviru Jugoslovenske armije, pored operativne, formira se i partizansko-teritorijalna komponenta. Prema mobilizacijskom planu razvoja, u 1949. godini pored pukova, brigada i divizija operativne vojske razvijen je veliki broj partizanskih jedinica i ustanova, stražarskih i posadnih jedinica. Pri Ministarstvu odbrane formirana je Uprava za vanarmijsko vojno vaspitanje (uveden je u školski program i predmet predvojnička obuka). Naglašeno jačanje partizansko-teritorijalne komponente oružanih snaga u 1949. i 1950. godini usledilo je u vreme snažnog političkog, ekonomskog i vojnog pritiska i pretnji oružanom agresijom od strane Sovjetskog Saveza i istočnoevropskih socijalističkih zemalja. Predviđeno je formiranje Vrhovne komande partizanskih odreda Jugoslavije i glavnih štabova po republikama, štabova za pojedina područja i u opštinama koji bi u slučaju agresije organizovali masovni otpor. Tako partizanska komponenta, iako deo oružanih snaga FNRJ, u ratu dobija relativnu samostalnost u odnosu na »regularnu« armiju. Osnovni principi upotrebe partizanskih jedinica (odreda) zasnivali su se na iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata, uz posebno isticanje tesnog sadejstva sa »regularnom vojskom«.

U daljem razvoju oružanih snaga kvalitativni i kvantitativni odnos između operativne i teritorijalne komponente bio je promenljiv. Tako, na primer, sve do 1955. godine partizanski odredi kao osnovna snaga teritorijalne komponente, bez mirnodopskog jezgra, formiraju se na oglas mobilizacije od odabranih vojnih obveznika, u više varijanti sa brojnim stanjem od 31 do 105 obveznika. Od 1955. godine u »Opštoj ratnoj službi« predviđa se mogućnost razvoja i krupnih partizanskih jedinica u ratu: grupa odreda, brigada i divizija.

Intenzivni razvoj socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa i narasli ekonomski potencijal zemlje šezdesetih godina bili su nov impuls u razvoju sistema opštenarodne odbrane i posebno oružanih snaga Jugoslavije. Sistem opštenarodne odbrane inkorporira se u društvo i postaje integralni deo samoupravnih društvenih odnosa, počinje proces podruštvljavanja funkcija odbrane i doslednije primene Marksove ideje o naoružanom narodu u datim istorijskim uslovima.

Međunarodne političke prilike poboljšale su vojno-politički položaj Jugoslavije (uz izvesne oscilacije), naročito posle normalizovanja odnosa sa SSSR-om (1955) i ostalim socijalističkim zemljama i jačanja pokreta nesvrstanih šezdesetih godina. Na osnovu procene međunarodnih odnosa vršena je i procena vojno-političkog i strategijskog položaja Jugoslavije i stepena ugroženosti njene nezavisnosti i teritorijalnog integriteta i u skladu s tim preduzimane su konkretne mere razvoja oružanih snaga.

Reorganizacija i modernizacija oružanih snaga u ovom periodu zasniva se i na novim pogledima o načinu vođenja rata i oružane borbe u uslovima primene nuklearnog oružja i naglog usavršavanja klasičnih sistema oružja.

Imajući u vidu navedene unutrašnje i međunarodne činioce, a na osnovu temeljite analize karakteristika savremenog rata i oružane borbe posebno, uz puno uvažavanje iskustava iz NOR-a, u 1958. godini usvojena je »doktrina opštenarodnog rata« koja, pored jedinica operativne armije predviđa i formiranje partizanskih, diverzantskih i teritorijalnih jedinica namenjenih za sadejstvo operativnoj armiji i za samostalna dejstva. To su bile nove polazne osnove za odnose operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga. Umesto ranijeg stanovišta prema kome se teritorija zemlje brani, uglavnom, borbenim dejstvima operativne armije u zahvatu fronta sa ubacivanjem u pozadinu neprijatelja, »Ratna služba« (1955) predviđa »maksimalno i organizovano angažovanje i korišćenje svih snaga i izvora zemlje u pružanju otpora svih naših naroda na celoj teritoriji, na frontu i u pozadini neprijatelja«.

Razvoj operativne komponente šezdesetih godina posebno je razmatran sa stanovišta upotrebe nuklearnih borbenih sredstava, masovne primene oklopnih, vazduhoplovnih i vazdušnodesantnih snaga, uz široku primenu diverzi-

ja. Koriste se i iskustva iz vijetnamskog (1964–1973) i trećeg arapsko-izraelskog rata (1967).

Na osnovu opredeljenja »doktrine opštenarodnog rata«, šezdesetih godina izvršene su i dve velike reorganizacije oružanih snaga SFRJ (1959–1961. i 1963–1965) u kojima je uspostavljena kvalitativna i kvantitativna ravnoteža između operativne i teritorijalne komponente, ali ne kao posebnih delova već u okviru Jugoslovenske narodne armije sve do 1968. godine. Na ovom stepenu razvoja oružanih snaga razmatraju se teritorijalno-partizanske jedinice kao sastavni deo strukture Jugoslovenske narodne armije, a ne kao Teritorijalna odbrana, koja tek od 1968. godine postaje posebna komponenta jedinstvenih oružanih snaga SFRJ. Međutim, Ustavom SFRJ od 1963. godine postavljene su političko-pravne osnove za široko učešće naroda, radnih ljudi i građana u odbrani zemlje. »Neotuđivo je pravo i dužnost naroda Jugoslavije da štite i brane nezavisnost i teritorijalnu celokupnost Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Odbrana zemlje je pravo i dužnost građana, radnih i drugih organizacija, kao i federacije, a za organizovanje civilne zaštite, predvojničke obuke, i uopšte za pripremanje i organizovanje odbrane zemlje odgovorne su federacija, republike, opštine i druge društveno-političke zajednice«. Ovako formulisana političko-pravna osnova sistema odbrane poslužiće kao osnov za dalji proces podrštvljavanja funkcija odbrane, što će biti i glavno obeležje koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane od 1968. godine, pa dalje. Na tim osnovama razvićaće se oružane snage SFRJ (JNA i TO).

Suštinski i kvalitativan skok u promeni strukture oružanih snaga SFRJ napravljen je 1968. godine. Dostignuti stepen društvenih odnosa u nas i bitne promene vojno-političke situacije na Bliskom istoku i u Evropi (treći arapsko-izraelski rat 1967. i vojna intervencija pet država članica Varšavskog ugovora na Čehoslovačku) i, stim u vezi, promene u strategijskom položaju Jugoslavije ubrzale su proces daljeg inoviranja jugoslovenske autentične koncepcije opštenarodne odbrane. To se neposredno odrazilo i na strukturu i razvoj oružanih snaga. Od tada počinje stvaranje kvalitativno nove komponente oružanih snaga – Teritorijalne odbrane.

Za rukovođenje i komandovanje jedinicama Teritorijalne odbrane na celoj teritoriji Jugoslavije formiraju se šta-

bovi opštenarodne odbrane: republički, pokrajinski, regionalno-zonski i opštinski. Njihovim formiranjem sve društveno-političke zajednice dobile su stručne organe koji, zajedno sa postojećim društvenim organima, omogućuju kvalifikovan prilaz stvaranju i razvoju Teritorijalne odbrane na novim osnovama. Društveno-političke zajednice, od opštine do republike, kao i mesne zajednice i organizacije udruženog rada stiču prava i obaveze vezane za razvoj i pripremanje Teritorijalne odbrane.

Zakonom o narodnoj odbrani (1969) definitivno je i normativno regulisana oblast Teritorijalne odbrane. Prema tom zakonu socijalističke republike, socijalističke autonomne pokrajine i opštine dužne su da organizuju jedinice i štabove Teritorijalne odbrane i da njima rukovode. Teritorijalna odbrana se razvijala, ne samo kao komponenta jedinstvenih oružanih snaga već i kao najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora. Takva uloga Teritorijalne odbrane uticala je i na razvoj odnosa između operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga. Tako, na primer, svi štabovi Teritorijalne odbrane imaju dvojnu odgovornost: vertikalno po liniji komandovanja (subordinacije) u oružanim snagama do Vrhovnog komandanta (niži štab Teritorijalne odbrane potčinjen je višem, a komandanti Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina Vrhovnom komandantu) i horizontalno po principu samoupravnog organizovanja, što znači odgovornost nadležnim organima društveno-političke zajednice.

Ustav SFRJ iz 1974. godine sankcioniše novu strukturu i odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga SFRJ. »Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od teritorijalne odbrane kao najšireg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora« (čl. 240). Političko-pravno definisanje Teritorijalne odbrane kao »najšireg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora« obavezivalo je republike, pokrajine, opštine, mesne zajednice i organizacije udruženog rada da i one na svom nivou i svojim pravnim i političkim aktima (ustavima, statutima, zakonima i dr.) celovito uredе sva pitanja Teritorijalne odbrane. Ta obaveza proističe iz odredbe člana 239. Ustava SFRJ: »Pra-

vo i dužnosti opština, autonomnih pokrajina, republika, odnosno drugih društveno-političkih zajednica je da, u skladu sa sistemom narodne odbrane, svaka na svojoj teritoriji uređuje i organizuje narodnu odbranu i da rukovodi teritorijalnom odbranom, civilnom zaštitom i drugim pripremama za odbranu zemlje, a u slučaju napada na zemlju – da organizuje opštenarodni otpor i njime rukovodi«.

Tako su masovnost i teritorijalna pokrivenost celog jugoslovenskog prostora jedinicama i štabovima Teritorijalne odbrane postale bitno strategijsko obeležje ove komponente oružanih snaga SFRJ. To njeno obeležje unekoliko usložava sadejstvo i odnose operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u miru i ratu. S jedne strane, pravo i dužnosti društveno-političkih zajednica da na svojoj teritoriji uređuju i organizuju narodnu odbranu i da rukovode Teritorijalnom odbranom, a u slučaju napada na zemlju organizuju opštenarodni otpor i njime rukovode, podrazumeva brojne društvene organe koji se pojavljuju u procesu rukovođenja Teritorijalnom odbranom i opštenarodnim otporom. Oni uspostavljaju i ostvaruju saradnju sa komandama operativne armije, a mogu bitno da utiču na rad štabova Teritorijalne odbrane, pa i na njihov odnos prema zajedničkim zadacima teritorijalne i operativne komponente u izvršavanju značajnih strategijskih radnji – mobilizacije i strategijskog razvoja – i u toku vođenja borbi, bojeva i operacija. S druge strane, principi rukovođenja i komandovanja zahtevaju da se ono u zoni izvođenja borbenih dejstava mora uspostavljati i funkcionisati kao jedinstven, operativan i siguran sistem. Zbog toga se odnosu između operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga moraju sagledati dvojako: odnosi koji se uspostavljaju između komandi JNA i štabova Teritorijalne odbrane, s jedne, i odnosi komandi i štabova oružanih snaga sa organima društveno-političkih zajednica i društveno-političkih organizacija, s druge strane.

Ti odnosi moraju biti takvi da, sa društveno-političkog stanovišta, maksimalno doprinesu i obezbede funkcionisanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u celini i u svim uslovima (vanredne prilike u miru, neposredna ratna opasnost i ratno stanje) i da sa, vojnog stanovišta, optimalno i maksimalno doprinesu i obezbede izvršenje borbenih zadataka. To bi trebalo da bude prolazni i

Jedinstveni kriterijum u razmatranju odnosa između operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga u okviru sistema opštenarodne odbrane.

Za razumevanje tih odnosa, posmatranih sa vojnostrategijskog stanovišta, nužno je istaći bitna opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane koja se odnose na oružane snage i oružanu borbu.

1. Oružane snage SFRJ (JNA i TO) čine jedinstvenu celinu. Mesto i uloga oružanih snaga u sistemu naše odbrane proizlazi iz doktrinarnog opredeljenja da je oružana borba glavni oblik borbe i otpora svakoj agresiji na jedinstvenom jugoslovenskom ratištu. Naš narodnooslobodilački rat i drugi brojni oslobodilački i revolucionarni ratovi potvrdili su pravilo da se agresivnoj vojnoj sili mogu uspešno i efikasno suprotstaviti samo dobro organizovane i jedinstveno vođene oružane snage.

2. Jugoslovenska narodna armija (operativne snage) i Teritorijalna odbrana (teritorijalne snage) ne predstavljaju podelu oružane sile SFRJ na federalnu vojsku (JNA) i republičke (nacionalne) armije (TO), već su to oblici organizovanja jedinstvenih oružanih snaga radničke klase, radnih ljudi i građana i svih naših naroda i narodnosti i njihov je zadatak da brane Jugoslaviju kao celinu. Podela oružanih snaga u dva osnovna dela – Jugoslovensku narodnu armiju i Teritorijalnu odbranu uslovljena je, pre svega, karakterom kombinovanog oblika oružane borbe kao vojne suštine naše strategijske koncepcije i odbrane, što se ispoljava međusobno usklađenim borbenim dejstvima i drugim oblicima borbe i opštenarodnog otpora na frontu, privremeno zaposednutoj teritoriji i u vlastitoj pozadini. Na tom vojnostrategijskom konceptu oblika oružane borbe i otpora izvršena je i podela strategijskih zadataka u vođenju oružane borbe za svaku komponentu i postavljena načela njihovog međusobnog odnosa. To praktično znači da su na osnovama potreba i zahteva za vođenjem kombinovanog oblika oružane borbe, kao vojne suštine koncepcije ONO i DSZ u najtežem ratnom slučaju koji bi mogao biti nametnut našoj zemlji, profilisane naše oružane snage, utvrđeni odnosi među njihovim komponentama, definisan jedinstveni sistem rukovođenja i komandovanja i doktrina njihove upotrebe u opštenarodnom odbrambenom ratu.

3. Jugoslovenska narodna armija kao operativni deo oružanih snaga, organizovana u vidove, rodove i službe i

tehnički dobro opremljena, prvenstveno je namenjena za dejstva u zahvatu fronta, mada je sposobna i za dejstva u pozadini agresora i u vlastitoj pozadini protiv krupnih vazдушnih desanata.

Teritorijalna odbrana kao deo jedinstvenih oružanih snaga i najširi oblik organizovanja građana za oružanu borbu, namenjena je u osnovi za dejstva u pozadini agresora i za kontrolu celokupne teritorije u našoj i neprijateljevoj pozadini.

4. U razvoju naše koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane i društvene samozaštite teži se optimalnom odnosu između operativne i teritorijalne komponente, kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom smislu.

S jedne strane, jačanjem operativne komponente (JNA), usavršavanjem organizacione strukture i tehničkom modernizacijom, podižemo borbenu gotovost oružanih snaga na veći stepen i stvaramo uslove za uspešno vođenje oružane borbe sa glavnim snagama agresora, prvenstveno oklopnomehanizovanim, vazduhoplovnim, pomorskim i desantnim. Na taj način ublažuju se moguće posledice prvog udara agresora (koji je najčešće iznenadan) i omogućuje mobilizacija i razvoj ratne armije i prelazak društva na ratno stanje. U ofanzivnim dejstvima operativnih i strategijskih razmera, naročito u lokalnoj agresiji (ratu) Jugoslovenska narodna armija je glavni nosilac udara, vatre i manevra oružanih snaga. S obzirom na mogućnost takve vrste agresije na Jugoslaviju, o ovoj činjenici se mora uvek voditi računa kada se razmatra odnos između operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga SFRJ.

S druge strane, jačanjem teritorijalne komponente obezbeđuje se masovnost oružanih snaga i pokrivanje celokupnog ratišta odgovarajućim jedinicama (prostornim i manevarskim) te komponente oružanih snaga koje postaju jezgro i glavno uporište za organizovanje oružanog opštenarodnog otpora, naročito na privremeno zaposednutoj teritoriji, i značajno uporište za kontinuitet funkcionisanja našeg društveno-političkog i društveno-ekonomskog sistema. U partizanskom obliku oružane borbe partizansko-teritorijalna komponenta oružanih snaga može biti i glavni nosilac oružane borbe, preduzimajući masovne borbene akcije uz primenu partizanske taktike ratovanja. Teritorijalna odbrana, naročito jedinice prostorne strukture, može izvršavati i zadatke društvene samozaštite u miru i u ratu.

Kao što se vidi, generalno su postavljeni jasni zadaci operativne i teritorijalne komponente. Međutim, sadejstvo jedinica, štabova i komandi operativne armije i Teritorijalne odbrane u toku izvođenja borbenih dejstava skoro je nemoguće precizno predvideti i propisati. Modaliteti sadejstva zavisice od konkretne, pre svega borbene situacije. Pri tome, posebno je značajno: prvo, jedinice teritorijalne i operativne armije razlikuju se po svojoj strukturi, naoružanju i opremi, obučenosti i nameni, pa to treba imati u vidu pri postavljanju zadataka u toku izvođenja zajedničkih borbenih dejstava i u toku sadejstva, i drugo, u zoni izvođenja borbenih dejstava sve jedinice oružanih snaga (JNA i TO) koje učestvuju u izvršavanju zajedničkog borbenog zadatka trebalo bi potčiniti starešini (komandi ili štabu) koji rukovodi izvršenjem tog zadatka.

*

Na osnovu ovih razmatranja moguće je zaključiti sledeće:

1. sistem vojne organizacije različit je u svetu, što je i razumljivo s obzirom na to da on zavisi od karaktera društvenog sistema, vojno-političkog i geostrategijskog položaja i ekonomskih mogućnosti svake zemlje posebno, nje-
ne vojne doktrine, tradicije i istorijskog razvoja;

2. u svim savremenim oružanim snagama postoje operativna i teritorijalna komponenta sa različitim strukturama i namenom. Analiza kvalitativnih i kvantitativnih odnosa operativne i teritorijalne komponente u oružanim snagama nekih država Evrope ukazuje da je operativna armija izrazito superiornija, izuzev u Švedskoj i Švajcarskoj.

3. na razvoj i odnose operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga više utiču vojni (fizionomija rata i posebno oružane borbe) nego politički (podruštvljavanje funkcija odbrane) činioci. Snage teritorijalne odbrane većine članica NATO i VU jedini su deo oružanih snaga pod nacionalnim komandama namenjene za dejstvo na nacionalnoj teritoriji. U neutralnim i nesvrstanim zemljama pridaje se veći značaj teritorijalnoj komponenti. U operativnoj armiji više je izražena ofanzivna, a u teritorijalnoj odbrani defanzivna komponenta. U skladu sa takvim principom strukturirane su i opremljene oružane snage;

4. koncepcija strukture i razvoj oružanih snaga SFRJ zasniva se na iskustvima iz NOR-a, socijalističkom samoupravnom društveno-političkom sistemu i federativnom uređenju, vojno-političkom i geostrategijskom položaju naše zemlje i savremenoj vojnoj doktrini vođenja opštenarodnog odbrambenog rata. To bi trebalo da bude polazište za dalji razvoj i usavršavanje naših oružanih snaga.

Naša savremena vojna doktrina koju smo u ovom radu označili kao *doktrinu kombinovanja* svih oblika borbe i otpora, svih ratnih sredstava i metoda, oblika oružane borbe i borbenih dejstava i oblika vojne organizacije, čini osnovu i opšti doktrinarni, teorijski i sistemski kontekst za izbor i dogradnju dvokomponentne strukture naših oružanih snaga, čiji se međusobni odnos sadrži u opredeljenjima doktrine njihove borbene upotrebe u opštenarodnom odbrambenom ratu.

Operativna komponenta je udarna pesnica i glavna manevarska snaga jedinstvenih oružanih snaga SFRJ namenjena za prihvrat prvog strategijskog udara agresora, za sprečavanje strategijskog iznenađenja, za izvršenje i zaštitu mobilizacije ratnih oružanih snaga i društva u celini i za borbu protiv glavnih snaga agresora tokom celog rata.

Teritorijalna komponenta, kao masovni oblik oružanog organizovanja naroda, namenjena je za masovna borbena dejstva na celom ratištu, pretežno na privremeno zaposednutoj teritoriji, ali i u zahvatu fronta i u vlastitoj pozadini kada sadejstvuje Jugoslovenskoj narodnoj armiji u borbi protiv ubačenih i diverzantskih grupa i pojedinaca, za borbu u kontroli teritorije i za obezbeđenje funkcionisanja našeg društveno-političkog i ekonomskog sistema, a za negiranje okupacionog sistema agresora.

Polazeći od ovako sagledane doktrinarnе uloge obe komponente naših oružanih snaga, valja još jednom naglasiti da Teritorijalna odbrana nije republička (pokrajinska), odnosno nacionalna armija, mada suprotnih teza, koje se javno stiču u kontekstu napada na JNA, ima sve više. Takođe treba reći da JNA nije etatistička, federalna i od društva otuđena i odvojena vojna sila, već da su obe komponente (JNA i TO) integralni delovi jedinstvenih oružanih snaga SFRJ, namenjene prvenstveno za odbranu nezavisnosti i teritorijalne celokupnosti naše zemlje od spoljnog ugrožavanja, ali i za zaštitu Ustavom SFRJ utvrđenog društ-

venog uređenja. Polazeći od činjenice da su im doktrinarne uloge različite, ali međusobno komplementarne, Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana treba da se tako organizuju, opremaju i osposobljavaju da ta komplementarnost dođe do punog izražaja.

SUMMARY

RELATIONSHIP BETWEEN THE OPERATIVE AND TERRITORIAL COMPONENTS OF THE ARMED FORCES

Development of armed forces and military doctrine is influenced by political and military factors. Military strategical position of the country, changes in relation to the possibilities and ways of waging a war, and attainments of science and technology make direct impacts on the concepts of development and employment of the armed forces as a whole and its elements (operational Army, Territorial Defence, services, arms, support services).

Our modern doctrine, as a doctrine of combining all forms of struggle and resistance, all warfare means and methods, forms of the armed struggle and combat operations, and forms of military organization, makes the basis and the general doctrinal, theoretical and systemic context for our decision to have two components of structure of our armed forces and to develop these two components.

The armed forces of SFRY make an integrated whole and an element of our total national defence and social self-protection system, and are them main factor of the armed struggle in a total national defence war. They are intended first of all for the defence of independence and territorial sovereignty of the country when faced with external threat, and for protection of the constitutionally set social order of the country.

The Yugoslav People's Army, as the operative part of our armed forces, is primarily intended for the take on of the first strategic strike of the aggressor's forces, for prevention of strategic surprise, protection of mobilization of reserve formations of the armed forces and of society in general, and for fighting the main forces of aggressor. The Territorial Defence, as the massive form of military organization of the people, is intended form massive combat operations within the entire theatre of war, first of all in parts of national territory temporarily taken by the aggressor's forces.

R É S U M É

LE RAPPORT ENTRE LES COMPOSANTES OPERATIONNELLES ET TERRITORIALES DES FORCES ARMEES

Le développement des forces armées et de la doctrine militaire est influencé par des facteurs politiques et militaires. La situation stratégique militaire du pays, des changements quant aux possibilités et manière de conduire la guerre

et les réalisations de la science, de la technique et de la technologie, influencent directement la conception de développement et d'emploi des forces armées prises dans leur ensemble et de leurs parties respectives (l'armée opérationnelle, la défense territoriale, les armées, les armes et les services).

Notre doctrine militaire contemporaine, soit une combinaison de toutes formes de combat et de résistance, de tous les moyens et méthodes de guerre, de formes de lutte armée et d'actions de combat et de formations d'organisation militaire, constitue la base et le contexte doctrinal général, théorique et systématique du choix et de l'édification de la structure bicomposante de nos forces armées.

Les forces armées de la RSFY constituent un tout unique et une partie intégrante du système de défense populaire généralisée et d'autoprotection sociale et sont le principal tenant de la lutte armée dans la guerre populaire généralisée défensive. Elles sont avant tout destinées à défendre l'indépendance et l'intégrité territoriale du pays contre la menace extérieure et à protéger le régime social établi en vertu de la Constitution de la RSFY.

L'Armée populaire yougoslave, partie opérationnelles des forces armées, est essentiellement destinée à répondre à la première attaque stratégique de l'agresseur, à empêcher une surprise stratégique, à protéger la mise sur pied des forces armées et de la société dans son ensemble et à combattre les forces principales de l'agresseur. La défense territoriale, forme massive de l'organisation du peuple, est destinée à des actions de combat massives sur l'ensemble du théâtre de guerre, notamment en territoire provisoirement occupé.

Р Е З Ю М Е

СООТНОШЕНИЕ ОПЕРАТИВНОЙ И ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

На развитие вооруженных сил и военной доктрины оказывают влияние политические и военные факторы. Военно-стратегическая позиция определенной страны, изменения в отношении возможности и способа ведения войны и достижения науки, техники и технологии непосредственно влияют на концепцию развития и использования вооруженных сил в целом и отдельных их частей (оперативная армия, территориальная оборона, виды вооруженных сил, рода войск и службы).

Наша современная военная доктрина, как доктрина, комбинирующая все формы борьбы и сопротивления, все военные средства и методы, формы вооруженной борьбы и боевых действий и формы военной организации, составляет основу и общий доктринальный, теоретический и системный контекст для выбора и строительства двусоставной структуры наших вооруженных сил.

Вооруженные силы СФРЮ представляют собой единое целое и интегральную часть системы всенародной обороны и общественной самозащиты, и являются основными носителями вооруженной борьбы во всенародной оборонительной войне. Они в первую очередь назначаются для обороны независимости и территориальной целостности страны от внешней угрозы и для защиты Конституцией СФРЮ утвержденного общественного строя.

Югославская народная армия, как оперативная часть вооруженных сил, в первую очередь назначается для принятия первого стратегического удара агрессора, предотвращения стратегической внезапности, защиты мобилизации вооруженных сил и общества в целом и для борьбы против главных сил агрессора. Территориальная оборона, как массовая форма военной организации народа, назначается для массовых боевых действий на всем театре войны, в первую очередь на временно занятой территории.

Aktuelni problemi planiranja i finansiranja oružanih snaga SFRJ

General-potpukovnik prof. dr NIKOLA ČUBRA

U članku se ukazuje na to da finansiranje JNA već duže vremena opterećuje neadekvatan tretman izvora finansiranja i neredovan priliv finansijskih sredstava, što se nepovoljno odražava na sve vidove razvoja oružanih snaga. U takvim nestabilnim uslovima bilo kako dobro postavljen i realizovan sistem planiranja nije u stanju da ublaži ili anulira spoljne negativne faktore, usled čega tehnička modernizacija i drugi zadaci iz života i rada JNA značajno zaostaju i vremenski se neprestano prolongiraju. Ukazujući na evidentne manjkavosti dosadašnjeg načina finansiranja oružanih snaga, autor komentariše nova ustavna rešenja koja treba da dovedu do smanjenja dosadašnjih slabosti u načinu finansiranja JNA.

Autor opravdano navodi nužnost promena i dogradnje armijskog sistema planiranja većim korišćenjem savremenih metodologija rada, obezbeđenjem veće integrisanosti u razvoju pojedinih segmenata sistema, stvaranjem šire i pouzdanije baze podataka za planiranje razvoja oružanih snaga, te izgradnjom mehanizama neophodne kontrole tokova realizacije planova i programa.

Planiranje kao jedna od osnovnih i inicijalnih funkcija rukovođenja razvojem oružanih snaga i finansiranje kao proces stvaranja materijalnih pretpostavki toga razvoja u savremenim uslovima sve više su međusobno uslovljeni. Postoji više činilaca koji na to utiču i koji istovremeno i planiranje i finansiranje sve više usložavaju, a u našim uslovima se svode na sledeće:

- savremeno organizovani vojni sistemi postaju sve složeniji i dinamičniji a, s tim u vezi, troškovi njihovog razvoja i funkcionisanja stalno rastu. Rezultat toga je povećanje vojnih rashoda, kao i zahteva za njihovo racionalno i ekonomično angažovanje, što nije moguće bez efikasnog funkcionisanja sistema planiranja;

- usled ekonomske krize u kojoj se naša zemlja našla i neadekvatnih sistemskih rešenja, već desetak godina sredstva za finansiranje JNA nisu obezbeđivana u planira-

nom obimu, što je negativno uticalo na tempo njenog razvoja i posebno tehničke modernizacije;

– promene u privrednom i političkom sistemu zemlje koje su predviđene amandmanima na Ustav SFRJ, privredna reforma i druga zakonska rešenja stvaraju objektivne uslove (i nameću potrebu) da im se prilagodi način planiranja i finansiranja JNA. Cilj toga prilagođavanja trebalo bi da bude, pre svega, otklanjanje dosadašnjih nedostataka i povećanje efikasnosti izvršenja ovih funkcija;

– sadašnja ekonomska situacija i njen razvoj u dogledno vreme, nameću potrebu racionalnog i ekonomičnog ulaganja sredstava izdvojenih za odbranu, kao i za sve druge društvene potrebe.

Cilj ovoga priloga jeste da se analizom navedenih činilaca ukaže na probleme planiranja i finansiranja Jugoslovenske narodne armije u savremenim uslovima i na pravce njihovog rešavanja.

PLANIRANJE I FINANSIRANJE RAZVOJA ORUŽANIH SNAGA U SAVREMENIM USLOVIMA

Naučno-tehnološki progres i njegova primena u proizvodnji naoružanja i vojne opreme¹ rezultirali su stalnim rastom njegovih taktičko-tehničkih osobina. Povećanje performansi ratne tehnike logički je zahtevalo i povećanje troškova njihove proizvodnje i cena nabavke. Održavanje i upotreba tako složene tehnike nisu mogući bez visokostručnog kadra, skupih objekata infrastrukture, dužih procesa obučavanja vojničkog sastava i kvalitetne vojne organizacije u celini. Takvi kvalitativni trendovi u tehničkoj, kadrovskoj i organizacijskoj komponenti oružanih snaga nisu mogli ostati bez uticaja na stalno povećanje troškova razvoja i funkcionisanja oružanih snaga, a time i vojnih izdataka.

Primeru radi navodi se da su u poslednjih deset godina (od 1978. do 1988) vojni izdaci u svetu porasli sa 418 na preko 1.000 milijardi dolara ili za 236 indeksnih poena. Prema podacima Međunarodnog instituta za strategijske

¹ Pored čisto vojnih ciljeva, razvojem vojne industrije teži se doprineti naučno-tehnološkom i privrednom razvoju zemlje, kao i poboljšanju platno-bilansne situacije s inostranstvom.

studije u Londonu, koji izdaje publikaciju »The Military Balance«, početkom osamdesetih godina ubrzan je rast vojnih rashoda u svetu. Oni su rasli po stopi od 12 odsto godišnje nominalno, odnosno 3,5 odsto realno. Prema istom izvoru procenjuje se da svet izdvaja u proseku 6,1 odsto svoga društvenog bruto-proizvoda. Po pojedinim zemljama to se kreće u rasponu od 1,5 pa do 30 odsto u zemljama koje se nalaze u ratu. Maksimalna izdvajanja za potrebe odbrane u zemljama koje se ne nalaze u ratu iznose do 15 odsto društvenog bruto-proizvoda. Svakako da su procenti relativni odnosi i da oni daju različite realne vrednosti, zavisno od ekonomske razvijenosti i vrednosti društvenog proizvoda. Smatra se da je za jednu nacionalnu ekonomiju granica izdržljivosti izdvajanja za odbranu oko 7 odsto društvenog proizvoda.

Postoji dosta razloga da se zaključi da su ta ulaganja i veća jer se velika izdvajanja za vojsku realizuju van zvaničnih budžeta (bespovratna ulaganja u infrastrukturu, snabdevanje određenom opremom preko resornih ministarstava, ulaganja u razvoj naoružanja od korporacija koje ih proizvode, pa i država iz namenskih sredstava i dr.). Povećanje složenosti i dinamičnosti vojne organizacije, kao i sredstava za finansiranje njenog razvoja i funkcionisanja, razlog su stalnog usavršavanja sistema planiranja i finansiranja. Ovde navodimo samo osnovne karakteristike toga usavršavanja.

Planiranje, kao sastavni deo i inicijalna funkcija rukovođenja razvojem oružanih snaga, u savremenim uslovima postaje sve značajnije. U najvećem broju ekonomski razvijenih zemalja ono se konstituiše kao sistemski proces odlučivanja, usmeren prema utvrđivanju i realizaciji optimalnog koncepta razvoja vojne organizacije. Na osnovama integralnog sistema planiranja – programiranja – budžetiranja, koji je razvijen šezdesetih godina u SAD i koji je vrlo brzo našao primenu u zapadnoevropskim zemljama, razvijen je ceo arsenal metoda i tehnika koje se koriste u sistemskom pristupu planiranju razvoja oružanih snaga. Njihova široka primena u praksi je poznata kao analiza sistema, a u teoretskoj razradi kao teorija sistema. Ono je poslednjih godina obogaćeno projektnim planiranjem, metodama predviđanja budućnosti, kompleksnim determinističkim modelima, raznovrsnim scenarijima, analizom vrednosti, informacionim i drugim modelima, što sve služi da

se utvrde optimalni ciljevi razvoja i najpovoljniji načini njihovog ostvarivanja.

Danas se u procesu planiranja i pripreme odluka koriste brojne naučne discipline. Planovi i programi razvoja su rezultat timskog rada eksperata iz vojnih, tehničkih, ekonomskih i drugih naučnih disciplina. Oni su najneposredniji saradnici vojnih i državnih organa nadležnih za odlučivanje o razvoju pojedinih segmenata oružanih snaga. Pored istraživanja optimalnih, za date uslove najpovoljnijih varijanata razvoja, sve više se primenjuju ekspertizne ocene pojedinih razvojnih projekata koje imaju za cilj da smanje rizik koji se preuzima donošenjem odluke o njihovoj realizaciji.

Pri planiranju i rukovođenju realizacijom razvojnih projekata, kao i pri praćenju ostvarivanja planova u celini široku primenu imaju automatizovani informacioni sistemi. Razvoj računarske tehnike, sredstava za prenos informacija i kibernetiskog načina upravljanja omogućio je radikalne promene ne samo u procesu pripreme planskih odluka nego i u rukovođenju realizacijom planova i programa razvoja u celini.

Primena svih ovih savremenih dostignuća nauke i tehnike u procesu planiranja i rukovođenja razvojem zahteva nova znanja i ponašanja stručnog i rukovodećeg kadra, čija se uloga ne smanjuje već, naprotiv, iz dana u dan povećava. Stručni kadar mora stalno sticati nova znanja i usavršavati metod rada. Ovlašćenja i odgovornost rukovodećeg kadra se ne smanjuju jer nikakve metode i tehnike ne mogu zameniti čoveka u ulozi donosioca odluke. On mora biti odgovoran za odabrane ciljeve, akcije koje se preduzimaju i rezultate koji se njima postižu.

Za finansiranje oružanih snaga drugih zemalja karakteristično je da se, pored povećanja obima sredstava, povećava i sigurnost njihovog obezbeđenja. Bez obzira na to da li se vojni budžeti utvrđuju posebno ili u okviru državnog budžeta, ovaj postupak je različit u odnosu na ostale rashode budžeta. Vojni budžeti po strukturi i metodologiji, čak i kad su sastavni deo državnih budžeta, iskazuju se različito u odnosu na rashode državne administracije. Obrazlaganje i odbrana vojnih budžeta u parlamentima i drugim državnim institucijama uvek se sprovode odvojeno. To omogućuje da budu utvrđeni i u slučaju da se ne donese državni budžet.

U toku predlaganja novih rešenja za finansiranje JNA, u okviru pripreme amandmana na Ustav SFRJ, izučena su iskustva iz utvrđivanja vojnih budžeta u većem broju zemalja, a posebno onih koje su organizovane na federalnom principu. Bitno je istaći da parlamenti tih zemalja direktno utvrđuju sredstva za finansiranje oružanih snaga, i to iz najsigurnijih poreskih izvora, što obezbeđuje sigurnost i stabilnost programa razvoja. To je slučaj i sa deficitarnim finansiranjem budžeta.

PROBLEMI KOJI SU SE JAVLJALI U PLANIRANJU I FINANSIRANJU ORUŽANIH SNAGA

Najozbiljniji problemi koji su se javljali u planiranju i finansiranju JNA u prošlih deset godina proizlazili su iz toga što se nije obezbeđivao planirani obim sredstava u budžetu federacije, što je negativno uticalo na stabilnost planova, obim planiranih zadataka i celokupno poslovanje Armije. Uzrok tome su, s jedne strane, neadekvatna sistem-ska rešenja, a s druge, ekonomska kriza u kojoj se naša zemlja našla.

Osnove sistemskih rešenja finansiranja JNA utvrđene su članom 279. Ustava SFRJ. Po tim odredbama funkcije i obaveze federacije finansiraju se putem jedinstvenog budžeta, u kojem se utvrđuju svi prihodi i rashodi federacije za jednu godinu. Prihod federacije čini deo osnovnog poreza na promet, carine i doprinosi republika i autonomnih pokrajina. Utvrđivanje ukupnog obima budžeta federacije u nadležnosti je Veća republika i pokrajina, a definitivno donošenje budžeta u nadležnosti je Saveznog veća Skupštine SFRJ, što ima i slabosti. Istim članom Ustava utvrđeno je da se sredstva za finansiranje JNA obezbeđuju u budžetu federacije prema srednjoročnom planu razvoja, izgradnje i opremanja JNA, utvrđenom u skladu s društvenim planom Jugoslavije. Time se htelo da Armija, s obzirom na njen specifičan karakter kao zajedničke sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana u sistemu opštenarodne odbrane, finansijska sredstva može angažovati za više godina unapred, a da se prilikom utvrđivanja i rebalansa budžeta federacije za svaku godinu ne vode rasprave o mogućnostima i politici njenog razvoja. Na žalost, zbog ukupnog odnosa u federaciji ta rešenja nisu dosledno spro-

vođena. Bile su česte, a u dosta slučajeva i negativne raspave o obezbeđenju sredstava za finansiranje JNA. To je i jedan od osnovnih razloga što su ona obezbeđivana u manjem obimu nego što je planirano, o čemu će biti reči kasnije.

Polazeći od ustavnih odredaba u Zakonu o finansiranju federacije, predviđeno je da se sredstva za finansiranje JNA utvrđuju u skladu sa srednjoročnim planom njenog razvoja,² u procentu nacionalnog dohotka Jugoslavije u tekućim cenama u godini za koju se donosi budžet federacije. Taj procenat se utvrđuje društvenim planom Jugoslavije za period od pet godina. Njegovom primenom na planiranu vrednost nacionalnog dohotka u godini za koju se donosi budžet utvrđuje se obim sredstava za finansiranje Armije. Ako odstupanja ostvarenog od planiranog nacionalnog dohotka u toku godine budu veća ili manja od 5 odsto, vrši se rebalans budžeta za iznos utvrđene razlike. Takođe je predviđeno da se po isteku godine za koju je budžet federacije donesen vrši konačno obračunavanje sredstava za finansiranje JNA na osnovu ostvarenog nacionalnog dohotka. Primenom procenta od nacionalnog dohotka za utvrđivanje sredstava za finansiranje JNA postiže se da ona deli sudbinu ukupnih privrednih i ekonomskih kretanja u toku godišnjeg i srednjoročnog planskog perioda. Takva rešenja trebalo bi da obezbede valorizaciju sredstava u skladu s kretanjem nominalnih ekonomskih agregata (cene, troškovi života, kurs dinara i lična primanja), koje JNA mora da prati u svom planiranju i poslovanju. Bez toga nije moguće obezbediti realizaciju planiranog fizičkog obima zadataka, stabilnost planova i programa modernizacije i ispunjenje ugovorenih obaveza dobavljačima u zemlji i inostranstvu, posebno u uslovima visoke stope inflacije.

Osnovni problemi koji se, usled neadekvatnosti postojećih ustavnih i zakonskih rešenja, javljaju u finansiranju JNA jesu sledeći: 1) nepostojanje neophodne stabilnosti i sigurnosti izvora sredstava i nemogućnost njihovog obezbeđenja u odnosu na planiranu realnu vrednost i dinamiku, i 2) komplikovanost i dugotrajnost procedure njihovog utvrđivanja u budžetu federacije.

Na osnovu *Analize uzroka nesigurnosti i nestabilnosti finansiranja JNA* može se zaključiti da je osnovni razlog što

² Prema članu 106. Zakona o opštenarodnoj odbrani, planove razvoja JNA donosi Predsedništvo SFRJ.

se ne ostvaruje planirani obim sredstava i što kasni njihov priliv – neadekvatnost izvornih prihoda budžeta federacije (deo osnovnog poreza na promet proizvoda, deo prihoda od carina i drugih uvoznih dažbina). Usled izmene strukture prometa robe i usluga i smanjenja obima i strukture uvoza, kao i zbog usmeravanja prihoda od carina za druge namene, oni postaju sve nestabilniji i nesigurniji. Na osnovu odredbi Ustava SFRJ druge izvore prihoda za finansiranje JNA nije moguće utvrditi.

Opredeljenje *Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije* da se porezi na promet smanje, logično je jer je on po svom karakteru, pre svega, instrument ekonomske i socijalne politike, a fiskalna uloga treba da bude sekundarna. Zbog svega toga treba očekivati dalje realno smanjenje prihoda po tom osnovu na račun drugih izvora i zaključiti da porez na promet ne predstavlja dovoljan i siguran izvor prihoda.

Prihodi od carina i drugih uvoznih dažbina ovise o ostvarenom obimu i strukturi uvoza, kretanju kurseva stranih valuta, oslobađanju određenih vrsta robe od plaćanja carine i dr. Dobar deo prihoda ostvarenog po tom osnovu vraća se privredi. I carine, kao i porez na promet, imaju prvenstveno ekonomski, a ne fiskalni karakter. Zbog toga i taj izvor prihoda budžeta federacije nije dovoljno stabilan i siguran.

Za razliku između izvornih prihoda budžeta federacije (dela osnovnog poreza na promet i carina) i rashoda budžeta federacije angažuju se doprinosi republika i autonomnih pokrajina. Zbog heterogenosti njihovih izvornih prihoda i bilansnih problema, skupštine republika i autonomnih pokrajina mnogo lakše daju saglasnost na obim budžeta federacije ako u strukturi njihovih prihoda više učestvuju izvorni prihodi federacije. Ovaj izvor prihoda treba zadržati i dalje, ali ne kao dominantan već kao dodatni izvor u strukturi budžeta federacije. Potrebno je naglasiti da nijedna savezna država na svetu nije uvela nešto slično, tj. da joj federalne jedinice kotizacijom obezbeđuju sredstva za izvršenje funkcije iz nadležnosti federacije.

Znatne teškoće i problemi finansiranja JNA proističu iz komplikovanog i dugotrajnog postupka utvrđivanja budžeta federacije. Ovaj postupak se sprovodi u dve faze: prilikom utvrđivanja nacrti i predloga budžeta i prilikom njegovog rebalansa usled valorizacije sredstava zbog većeg

porasta inflacije i više ostvarenog nacionalnog dohotka od planiranog.

Za utvrđivanje ukupnog obima rashoda budžeta federacije, kao i njegovog rebalansa, a time i sredstava za finansiranje JNA, neophodna je saglasnost skupština republika i autonomnih pokrajina. Često se zbog nesaglasnosti o iznosu sredstava za druge korisnike dovodi u pitanje donošenje budžeta u celini, a time i pravovremeno utvrđivanje sredstava potrebnih za finansiranje JNA. Dovoljno je da jedno veće skupštine republike ili autonomne pokrajine ne da saglasnost na obim budžeta federacije pa da se time dovede u pitanje finansiranje Armije i izvršenje njenih zadataka. To je bio slučaj prilikom rebalansa budžeta federacije za 1987. i utvrđivanja budžeta za 1988. godinu.

Pored toga, dosadašnja praksa da se u postupku pripreme i donošenja, a i prilikom rebalansa budžeta federacije, svake godine vode duge rasprave, nije u skladu ni sa ustavnim opredeljenjima da se sredstva za finansiranje JNA mogu angažovati za više godina unapred, što je neophodno s obzirom na karakter zadataka koje ona izvršava. Programe razvoja i proizvodnje naoružanja i vojne opreme u zemlji, nabavke iz inostranstva, izgradnja objekata infrastrukture i slično nije moguće realizovati bez dugoročnog ugovaranja i finansiranja kao klasične budžetske potrebe.

Postojeći mehanizam obezbeđivanja sredstava za finansiranje JNA, svake godine nameće ponovne i duge diskusije, te nije prihvatljiv ni sa stanovišta stabilnosti planova i programa razvoja, ni zbog utiska koji se, svesno ili nesvesno, stvara u javnosti da JNA svake godine traži povećanje sredstava. To je posebno karakteristično u vreme rasprava o rebalansu budžeta federacije kada, zbog nepoznavanja ili nedovoljnog ulaženja u razloge za valorizaciju sredstava za finansiranje JNA, jedan broj sredstava javnog informisanja nepotpuno i neobjektivno informiše javnost. Pri tome se nedovoljno ili uopšte ne navodi da su osnovni indikatori od kojih se polazilo pri utvrđivanju budžeta federacije potcenjeni i da rebalans predstavlja samo valorizaciju koja treba da obezbedi realnu vrednost ranije utvrđenog iznosa sredstava.

Na taj način se u javnosti stvara utisak da se radi o povećanju, odnosno obezbeđivanju dodatnih sredstava za fi-

nansiranje JNA, što do sada to nije bio slučaj. Činjenica je da JNA nikad nije tražila, niti joj je dato više nego što je bilo utvrđeno plansko-finansijskim dokumentima za tu godinu. Sve to upućuje na zaključak da se postojeći sistem obezbeđenja sredstava za finansiranje JNA pokazao vrlo nesigurnim i nepodobnim, s obzirom na ekonomske probleme društva, način prikupljanja prihoda, način i vreme odlučivanja o rebalansu budžeta, kao i na objektivno različite interese privredno razvijenih i privredno nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina.

Problemi u pogledu utvrđivanja obima sredstava za JNA počinju od 1978. godine, tako da je već u srednjoročnom planskom periodu od 1976. do 1980. godine, umesto Društvenim planom Jugoslavije predviđenih 6,17 odsto nacionalnog dohotka, za finansiranje Armije obezbeđeno prosečno godišnje 5,59 odsto ili realno manje za 9,4 odsto.

U periodu od 1981. do 1985. godine situacija je bila mnogo teža. Društvenim planom Jugoslavije predviđeno je izdvajanje od 5,80 odsto nacionalnog dohotka za finansiranje JNA. Uviđajući svu težinu ekonomske situacije u zemlji i očekujući da će ona biti relativno brzo ublažena, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je predložio, a Predsedništvo SFRJ prihvatilo, da se uspori realizacija jednog broja programa razvoja i da se taj procenat za period od 1983. do 1985. godine smanji na 5,20 odsto nacionalnog dohotka. Međutim, zbog već spomenutih objektivnih a i subjektivnih razloga, u tom srednjoročnom planskom periodu za finansiranje JNA obezbeđeno je svega prosečno godišnje 4,51 odsto nacionalnog dohotka ili realno manje za 22,2 odsto.

To što nisu obezbeđena sredstva za finansiranje JNA u planiranom obimu u protekla dva srednjoročna perioda, a naročito u periodu od 1981. do 1985. godine, višestruko se negativno odrazilo na realizaciju programa organizacijskog, tehničkog i kadrovskog razvoja JNA i na njeno ukupno borbeno osposobljavanje, kao i na životni standard pripadnika JNA.

S obzirom na to da su zadaci redovnog života i rada (ishrana, odevanje, obuka, održavanje tehničkih sredstava, lična primanja i sl.) usklađivani s kretanjima ovih vidova potrošnje u društvu i da su morali biti finansirani na do-

njoj granici ispod koje se više nije moglo ići, najviše su trpeli programi razvoja. To je imalo za posledicu smanjenje obima ili odustajanje od nabavki naoružanja i vojne opreme u zemlji i u inostranstvu, odlaganje istraživačko-razvojnih programa, nemogućnost izgradnje i modernizacije dela kapaciteta za proizvodnju i remont naoružanja i vojne opreme, restrikcije u izgradnji objekata infrastrukture i drugih vidova potrošnje. U toku celog tog perioda vršena su prestrukturiranja planova u skladu s utvrđenim prioritetima i raspoloživim sredstvima i preduzimane su najšire mere štednje i racionalnog izvršavanja zadataka. Ostvarenim uštedama delimično su ublažavane negativne posledice smanjenja finansijskih sredstava, ali se njima objektivno nisu mogle nadoknaditi tako velike razlike između planiranog i stvarno obezbeđenog obima sredstava.

Finansiranje JNA u protekla dva srednjoročna planska perioda, a i u proteklom delu tekućeg planskog perioda, ukazuje na izuzetno složene i nepovoljne uslove materijalnog razvoja Armije. Na osnovu publikovanih podataka Međunarodnog instituta za istraživanje mira (SIPRI) u Stokholmu, Jugoslavija se prema izdvajanju za oružane snage, kako po vojniku tako i po glavi stanovnika, nalazi na samom začelju od 25 evropskih zemalja koje se upoređuju.

Pri finansiranju Teritorijalne odbrane javljaju se slični problemi, jer su sistemska rešenja finansiranja ove komponente oružanih snaga različita. U najvećem broju društveno-političkih zajednica Teritorijalna odbrana se finansira putem budžeta, a u nekima su uvedeni i fondovi, što se pokazalo kao dobro rešenje.

Obim sredstava za finansiranje Teritorijalne odbrane takođe je različit. Opredeljenje Društvenog plana Jugoslavije za prošle planske periode bilo je da se za finansiranje opštenarodne odbrane izdvaja 0,5 odsto nacionalnog dohotka, a u tekućem planskom periodu 0,4 odsto. Polovina ovih sredstava trebalo je da bude obezbeđena za finansiranje Teritorijalne odbrane, što se nije poštovalo u svim republikama i autonomnim pokrajinama. To je, pored objektivnih ekonomskih teškoća, bio jedan od razloga što se pri finansiranju razvoja i borbenog osposobljavanja Teritorijalne odbrane javljaju ozbiljni problemi.

Iako je, po opštoj oceni, razvijen i uspostavljen efikasan sistem planiranja razvoja naših oružanih snaga, koji je

usklađen sa sistemom društvenog planiranja i zasnovan na teoretskim osnovama i praktičnim iskustvima savremenog načina planiranja, on ipak u nepovoljnim uslovima materijalno-finansijskog obezbeđenja nije mogao dati odgovarajuće rezultate. Analize pokazuju da u sistemu planiranja ima još prostora i mogućnosti za njegovo dalje usavršavanje. Posebno se ističe nedovoljna integralnost razvoja međusobno zavisnih elemenata oružanih snaga, kao što je povezanost organizacijsko-formacijskih promena s opremanjem naoružanjem i vojnom opremom, infrastrukturom i kadrovskim mogućnostima.

Mada je u izgradnji informacione osnove planiranja, uključujući i automatizovanje obrade podataka, učinjeno dosta ipak ima još puno nerešenih pitanja. To se naročito odnosi na formiranje banke podataka koja bi se koristila u procesu pripreme razvojnih odluka. Tome treba dodati i uspostavljanje adekvatnog informacionog sistema za utvrđivanje ostvarenih rezultata u toku realizacije programa razvoja i izvršenja funkcionalnih zadataka jedinica i ustanova. Postoji potreba da se obezbedi automatska obrada podataka na nižim nivoima rukovođenja i komandovanja, kao i dogradnja informacione osnove za planiranje u Teritorijalnoj odbrani koja za sada ne zadovoljava.

Već duže vreme se ukazuje potreba za izgradnjom efikasnijeg sistema rukovođenja programima razvoja, osvajanja i proizvodnje složenih sistema naoružanja i vojne opreme. Dobra iskustva u tome postignuta su u razvoju domaćeg tenka.

Metodologiju dugoročnog predviđanja i planiranja razvoja kadra neophodno je dalje usavršavati. To je oblast gde je planska funkcija nedovoljno razvijena, posebno kada se radi o dužim vremenskim periodima za koje je objektivno teško sagledati sve promene koje će se događati u prilivu, odlivu i strukturi kadra.

Određeni problemi se javljaju i pri usklađivanju planova razvoja Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, zbog različitih načina finansiranja ove dve komponente oružanih snaga, neusklađenosti rokova za utvrđivanje godišnjih planova u oružanim snagama sa rokovima kada se planira u društveno-političkim zajednicama i nedovoljna saradnja jednog broja organa.

PRAVCI PROMENA SISTEMSKIH REŠENJA PLANIRANJA I FINANSIRANJA ORUŽANIH SNAGA

Da bi se otklonile teškoće pri utvrđivanju i obezbeđivanju sredstava za finansiranje JNA, Predsedništvo SFRJ predložilo je izmene odredaba Ustava SFRJ koje se odnose na finansiranje Armije. Prema tom predlogu se, pored postojećih, utvrđuju novi izvori prihoda za finansiranje JNA i pojednostavljaju postupci za donošenje i rebalans budžeta federacije u delu koji se odnosi na sredstva za tu namenu. Pored postojećih, obezbeđuju se i drugi izvori prihoda, a samim tim i veća sigurnost i stabilnost finansiranja Armije. Tu se misli na porez iz dohotka organizacija udruženog rada i iz ličnih dohodaka. Ako nominirani izvori prihoda ne budu dovoljni da obezbede planirani obim sredstava, mogu se za finansiranje JNA koristiti i svi drugi porezi koji postoje u poreskom sistemu SFRJ. Ako se dosledno primeni ova ustavna odredba u saveznim zakonima, sigurno bi bili prevaziđeni nedostaci dosadašnjeg sistema finansiranja i obezbeđena veća sigurnost i stabilnost priliva sredstava.

Prilikom uvođenja novih izvornih prihoda federacije za finansiranje JNA bitno je imati u vidu sledeće:

- njima se ne povećavaju ranije planirana sredstva za finansiranje JNA, kao ni opšta i zajednička potrošnja, a to znači da se ni privreda dodatno ne opterećuje. Suština je u prestrukturiranju izvora prihoda i njihovom preusmeravanju po namenama rashoda u društveno-političkim zajednicama, ovisno pre svega o uvedenim porezima i doprinosima na dohotke i lične dohotke. Drugim rečima, to znači da bi opštine, republike i autonomne pokrajine trebalo da deo prihoda koje sada ostvaruju po osnovu poreza na dohodak i lične dohotke i koji bi se uplaćivao za finansiranje JNA zamene drugim izvorima;

- predloženim rešenjem federacija bi, u skladu s prethodno utvrđenim obimom sredstava za finansiranje JNA, uz saglasnost skupština republika i autonomnih pokrajina, direktno utvrđivala izvore ovih sredstava čime bi se prevazišla dosadašnja praksa po kojoj ona odgovara za razvoj i finansiranje Armije a da nije nadležna, osim u slučajevima vanrednih okolnosti da samostalno utvrđuje sredstva za njihovo finansiranje. Nelogično je da sve društveno-političke zajednice mogu samostalno utvrđivati sredstva za

finansiranje funkcija iz svoje nadležnosti sem federacije koja to pravo nema ni u slučaju finansiranja Armije;

– predložena rešenja su u skladu s opredeljenjima Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije o većem učešću neposrednih u odnosu na posredne poreze, a koja pretpostavljaju uvođenje adekvatnijeg poreskog sistema i, posebno, instrumenata ekonomske i fiskalne politike.

Praksa je i u drugim zemljama da državni i vojni budžeti nemaju fiskalni karakter već su značajni instrument razvoja i ekonomske politike. Zbog toga se sve više nastoji koristiti neposredno (direktno) oporezivanje (porez na dohodak – profit preduzeća, porez na dohodak građana, porez na imovinu), a napušta se posredni (indirektni) način oporezivanja (porez na promet proizvoda, carine i sl.). Sve savezne države direktno utvrđuju izvore prihoda vojnih budžeta i onih funkcija koje nisu u nadležnosti federalnih jedinica.

U pogledu stabilnosti finansiranja JNA vrlo je značajno da će se ukupni obim rashoda JNA utvrđivati u procentu od nacionalnog dohotka Jugoslavije za period za koji se donosi srednjoročni društveni plan Jugoslavije. Time se postiže da se sredstva za finansiranje JNA utvrđena u procentu od nacionalnog dohotka, stvarno i obezbede u toku budžetske godine i da se to učešće ne može menjati godišnjim aktima o ostvarivanju plana i ekonomskoj politici, već samo izmenom društvenog plana Jugoslavije. To znači da bi skupština republika i autonomnih pokrajina u okviru utvrđivanja društvenog plana Jugoslavije,³ utvrđivale i materijalne okvire razvoja JNA, izraženo u procentu nacionalnog dohotka. Na osnovu utvrđenog procenta od nacionalnog dohotka za srednjoročni planski period i njegovog umnoška s procenjenim vrednostima nacionalnog dohotka za konkretnu budžetsku godinu, nadležni organi federacije bi utvrdili iznos sredstava koji po toj osnovi pripadaju za finansiranje JNA. Savezno veće Skupštine SFRJ bi u okviru svoje nadležnosti definitivno utvrđivalo ta sredstva, kao i sve što je neophodno za njihovu realizaciju.

Rešenje da Veće republika i autonomnih pokrajina utvrđuje obim sredstava za finansiranje JNA za srednjoročni planski period u procentu od nacionalnog dohotka i da se

³ Sada se to provodi preko delegacija u Veću republika i pokrajina Skupštine SFRJ.

taj materijalni okvir razvoja Armije ne može menjati van ustavne i zakonske procedure izmene društvenog plana Jugoslavije, što je takođe dužnost Veća republika i autonomnih pokrajina, obezbeđuje da republike i autonomne pokrajine ostvaruju svoju ustavnu funkciju u finansiranju i borbenom osposobljavanju JNA, kao oružane sile svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Predviđenom mogućnošću da se obim sredstava za finansiranje JNA menja u okviru promene društvenog plana Jugoslavije obezbeđuje se da Armija deli sudbinu celog društva i da se materijalni okviri njenog razvoja usklađuju s ekonomskim mogućnostima društva. Pri tome se polazi od pretpostavke da bi ozbiljnija odstupanja u ostvarivanju društveno-ekonomskog razvoja od planiranog trebalo sankcionisati izmenom srednjoročnog društvenog plana Jugoslavije. To bi zahtevalo izmene u finansiranju JNA. Poznato je da strategijske odluke o razvoju JNA donosi Predsedništvo SFRJ u okviru svoje funkcije kao Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ. Sve upravne poslove, vezane za život i rad oružanih snaga i dalje bi u svemu obavljali nadležni organi Saveznog izvršnog veća i Skupštine SFRJ. Tu je posebna uloga veća Skupštine SFRJ i njegovog odbora za narodnu odbranu.

Utvrđivanjem ukupnog obima sredstava za finansiranje JNA u proporciji od nacionalnog dohotka za srednjoročni planski period i na osnovu toga nominalnog iznosa sredstava u budžetu federacije za svaku godinu, što je u nadležnosti Saveznog veća Skupštine SFRJ, znatno bi se pojednostavio i skratio postupak utvrđivanja sredstava za finansiranje Armije. To bi, kao i do sada, bilo praćeno razmatranjem strukture rashoda i osnovnih programa razvoja, a izbegla bi se dosadašnja praksa da se svake godine nekoliko puta vode duge i nepotrebne rasprave o finansiranju i politici razvoja Armije i sve negativne posledice koje proizlaze iz pogađanja s republikama i autonomnim pokrajinama. Ovako bi se krajem svake budžetske godine nadležnom telu Skupštine SFRJ⁴ podnosio izveštaj o izvršenju godišnjeg plana zadataka i finansiranja JNA, što je i sada praksa.

Sistem finansiranja Teritorijalne odbrane treba usavršavati u okviru izgradnje novog poreskog sistema. Njegove osnove bi utvrdile federacija, a razrada sistema bi ostala u

⁴ Sada je to Odbor za narodnu odbranu.

delokrugu republika i autonomnih pokrajina, koje su i nadležne za finansiranje ove komponente oružanih snaga.

Sistem planiranja razvoja oružanih snaga i opštenarodne odbrane u celini svakako treba usavršavati, pored ostalog, s promenama u privrednom sistemu, a posebno s novim konceptom društvenog planiranja u Jugoslaviji. Te promene teže punoj samostalnosti privrednih subjekata u pogledu planiranja svoga razvoja. Tome treba prilagoditi i organizacijsko-metodološka rešenja planiranja razvoja odbrane.

Kada je reč o usavršavanju sistema planiranja razvoja oružanih snaga SFRJ, tada se pored privredno-sistemskih rešenja moraju imati u vidu stavovi i zaključci savetovanja o planiranju u oružanim snagama iz 1987. godine. Osnovni pravci koji su tom prilikom utvrđeni su sledeći:

- veća primena savremenih metoda predviđanja, kompleksnih analitičkih metoda, provera na imitacionim modelima, ekspertiznih ocena i kvalitetnih elaborata u procesu pripreme odluka;

- obezbeđenje veće integralnosti u razvoju pojedinih segmenata sistema, što pretpostavlja tešnju saradnju između organizacijskih jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, komandi i štabova. Tome treba da doprinese i šira i organizovanija primena timskog rada, kao i veće uključivanje naučnih institucija iz društva u procesu koncipiranja optimalnih varijanata razvoja;

- širenje baze podataka neophodnih za planiranje razvoja, ubrzavanje procesa uvođenja automatske obrade podataka i povećanje pouzdanosti i informacija;

- izgradnja mehanizma veće kontrole toka realizacije planiranih zadataka i zaoštavanje planske discipline. Pod tim se naročito podrazumeva striktno izvršenje prioriternih zadataka i namensko i racionalno trošenje finansijskih sredstava.

Usavršavanje organizacije i metodologije planiranja treba da doprinese većoj realnosti planova, racionalnosti i ekonomičnosti u izvršenju planiranih zadataka i povećanju efikasnosti rukovođenja i komandovanja u celini. Postoji i potreba za doslednijom primenom propisa o planiranju i materijalno-finansijskom poslovanju. To je naročito važno u sadašnjoj teškoj ekonomskoj situaciji za koju nije realno očekivati da će se u dogledno vreme bitnije poboljšati.

MATERIJALNI OKVIRI DALJEG RAZVOJA ORUŽANIH SNAGA

Sigurno je da će, usled dužeg perioda stagnacije u privrednom razvoju⁵ i ekonomske krize u kojoj se naša zemlja našla, doći do znatnijeg odstupanja u materijalnim okvirima od kojih se polazilo prilikom dimenzioniranja planova razvoja oružanih snaga, a posebno JNA. To potvrđuju i izuzetno nepovoljna tekuća privredna kretanja, a naročito realni pad proizvodnje i vrlo visoka stopa inflacije, kao i predviđanja nepovoljnih trendova u 1989. godini.

Dugoročnim društvenim planom Jugoslavije za period od 1986. do 2000. godine predviđen je rast društvenog proizvoda ukupne privrede po prosečnoj godišnjoj stopi od 4,5 odsto. Pri tome je predviđen porast produktivnosti rada od oko 2,6 odsto i sredstava za opštu potrošnju od oko 3,5 odsto. Polazeći od ovih indikatora društveno-ekonomskog razvoja, procenjena su sredstva za finansiranje Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, što je poslužilo kao materijalni okvir za koncipiranje Dugoročnog plana razvoja oružanih snaga SFRJ. Neostvarivanje planirane stope rasta realne vrednosti društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka umanjuje i osnovicu od koje se polazi pri utvrđivanju sredstava za finansiranje Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane.

Smanjenje ukupnog obima sredstava (što je bila dosadašnja praksa) i povećanje troškova na zadacima redovnog života i rada (ishrana, odevanje, komunalne usluge i dr.) neminovno dovode do smanjenja mogućnosti ulaganja u razvoj. To će zahtevati izuzetno velike napore da se obezbedi najneophodniji obim tehničke modernizacije i zaposle postojeći kapaciteti vojne industrije. Tekući trendovi i perspektive izvoza naoružanja i vojne opreme u izuzetno oštroj međunarodnoj konkurenciji neće nam ići u prilog. Proizvodnja i promet naoružanja postaju sve atraktivniji za tehničko-tehnološki i ekonomski razvijenije zemlje koje sužavaju prostor za međunarodni transfer naoružanja malim i nedovoljno razvijenim zemljama. U proizvodnji krupnih i složenih sredstava, s obzirom na rentabilan obim serije, one će sve više morati da kooperiraju s razvijenim zemljama.

⁵ Društveni proizvod SFRJ, a i nacionalni dohodak kao osnovica za utvrđivanje sredstava za finansiranje JNA rastao je od 1952. do 1956. godine po izuzetno visokoj stopi od 10 do 12 odsto, a do 1980. godine po umerenijoj stopi od 6 odsto. Od tada je karakterističan vrlo mali rast čak i određena stagnacija. U nekim godinama, pa i u ovoj, on će imati negativan trend.

SUMMARY

ACTUAL PROBLEMS OF PLANNING AND FINANCING THE ARMED FORCES OF S.F.R.Y.

The author points out that the financing of the YPA has been for a long time now burdened by inadequate treatment of sources of financing and by irregular influx of funds, which affects all forms of development of the armed forces. In such unstable conditions even the best established and realized planning system is not able to alleviate or nullify the impact of external negative factors. The result of this situation is that technical modernization and other tasks of the life and work of the Army are significantly falling behind and are repeatedly being prolonged or postponed. After presenting a number of obvious deficiencies in the present manner of financing the armed forces, the author comments on new constitutional solutions which should bring about a reduction of these deficiencies.

With good reasons, the author suggests that necessary changes should be introduced into the Army planning system, and that this system should be upgraded by better utilization and application of modern work methodologies, by reaching a higher level of integration in the development of individual segments of the system, by creation of a wider and more reliable data base for planning the development of the armed forces, and by construction of mechanisms of indispensable control of flows of realization of plans and programmes.

R É S U M É

PROBLEMES ACTUELS DE LA PLANIFICATION ET DU FINANCEMENT DES FORCES ARMEES DE LA RSFY

Cet article indique que depuis assez longtemps le financement de l'APY est grevé par un traitement inadéquat des sources de financement et par une affluence irrégulière des fonds, ce qui a une conséquence défavorable sur tous les aspects du développement des forces armées. Dans les conditions si instables même le système de planification le mieux conçu et réalisé ne suffit pas pour atténuer ou annuler les facteurs négatifs extérieurs ce qui entraîne d'important à-coup dans la modernisation et dans l'exercice des fonctions de l'APY. Accusant les lacunes évidentes de l'actuel système de financement des forces armées, l'auteur offre son commentaire des formulations constitutionnelles nouvelles devant servir à combler les lacunes du système de financement de l'APY.

L'auteur cite, à just titre, la nécessité de réviser et de parachever le système de planification dans l'Armée par voie d'une meilleure utilisation de méthodologie moderne, par une intégration plus grande des différents segments du système, par la création d'une banque de données plus grande et plus fiable pour la planification du développement des forces armées, et par la mise au point d'un mécanisme de contrôle indispensable au suivi de la réalisation des plans et des programmes.

Р Е З Ю М Е

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ И ФИНАНСИРОВАНИЯ
ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СФРЮ

В статье указывается на то, что финансирование ЮНА уже продолжительное время обременяет несоответствующее отношение к источникам финансирования и нерегулярный приток финансовых средств, что неблагоприятно отражается на все виды развития вооруженных сил. В таких неустойчивых условиях как бы хорошо ни была устроена и реализована система планирования не в состоянии смягчить или аннулировать внешние отрицательные факторы, вследствие чего техническая модернизация и другие задачи из жизни и работы ЮНА значительно отстают и отсрочиваются. Указывая на очевидные недостатки существующего способа финансирования вооруженных сил, автор комментирует новые конституционные решения, которые должны устранить нынешние недостатки в финансировании ЮНА.

Автор обосновывает необходимость изменений и достраивания армейской системы планирования использованием в большей степени современных методологий работы, большим объединением при развитии отдельных сегментов системы, созданием более широкой и надежной базы данных для планирования развития вооруженных сил, а также строительством механизмов необходимого контроля течений реализации планов и программ.

Neki aspekti međuljudskih odnosa u Jugoslovenskoj narodnoj armiji

Pukovnik dr *DUŠAN ŽUNIĆ*

Ljudski faktor je najbitniji činilac naše koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, a međuljudski odnosi imaju prvorazredan značaj za jedinstvo vojnih kolektiva, moralno-političko stanje i borbenu gotovost. Međuljudski odnosi u našoj armiji nerazdvojno su povezani sa značajem ljudskog faktora u odbrani zemlje i ulogom čoveka u društvenom sistemu socijalističkog samoupravljanja.

Posebna specifičnost međuljudskih odnosa u vojnoj organizaciji je sadržana u strogoj hijerarhiji odnosa i doslednoj primeni principa subordinacije i vojne discipline. Međutim, Tito je stalno naglašavao i upozoravao da disciplina ne protivreči, već naprotiv, da je usko i neposredno povezana sa drugarskim i humanim međuljudskim odnosima.

Međuljudski odnosi obuhvataju veoma široko područje interpersonalnih odnosa, a u njihovom izgrađivanju učestvuje veliki broj subjekata. Međutim, za stanje odnosa u jedinici – ustanovi najodgovorniji je njihov »čelni« starišina. I pored stabilnih i vrlo dobrih međuljudskih odnosa u celini, u pojedinim jedinicama i vojnim kolektivima, dolazi do manjih ili većih problema u tim odnosima. Veoma je važno, u svakom konkretnom slučaju, blagovremeno uočiti njihove uzroke (povode) i preduzeti mere da se spreče posledice narušavanja međuljudskih odnosa, a uzroci otklone. U suprotnom, i najmanje narušavanje tih odnosa može da se multiplicira i podstakne dalji proces njihovog pogoršavanja.

Koncepcija opštenarodne odbrane naše zemlje temelji se, u prvom redu, na odlučujućoj ulozi ljudskog faktora. Ovo osnovno konceptijsko opredeljenje podrazumeva mnoštvo radnji i postupaka da bi se obezbedio potreban kvalitet (moralno-politički, vojnostručni i psihofizički) ljudskog faktora. Ti kvaliteti su na stalnoj probi još u toku mira. Bitna odrednica tih kvaliteta su i međuljudski odnosi u jedinicama i ustanovama naše armije. U Jugoslovenskoj narodnoj armiji je, upravo zbog toga, u svim etapama njenog razvoja, posebna pažnja posvećivana i posvećuje se međuljudskim odnosima. Pri tome, treba imati u vidu da oni imaju prvorazrednu ulogu za jedinstvo vojnih kolektiva, moralno-političko stanje i borbenu gotovost JNA uopšte.

Vojna organizacija se, po svojoj ulozi, karakteru i organizacijsko-formacijskoj strukturi, razlikuje od drugih društvenih organizacija. Posebnu specifičnost vojne organizacije čini oblast međuljudskih odnosa. Ta specifičnost je sadržana, pre svega, u strogoj hijerarhiji odnosa i doslednoj primeni principa subordinacije i vojne discipline. Budući da svaka vojna organizacija efikasno funkcioniše samo u uslovima dosledne primene ovih principa i dobro organizovanog jedinstvenog sistema rukovođenja i komandovanja, često se izvlače zaključci da su i međuljudski odnosi u njoj, manje-više, istovetni ili slični. Pri izvođenju takvih zaključaka predviđaju se, dve bitne činjenice.

Prva, da je rukovođenje i komandovanje oružanim snagama specifična društvena delatnost i da se istovremeno njegovim ostvarivanjem uspostavlja specifičan društveni odnos. Rukovođenje i komandovanje, kao specifična delatnost, ima funkciju obezbeđenja besprekornog i efikasnog funkcionisanja svih delova vojne organizacije i oružanih snaga u celini u svim uslovima.

Druga, uspostavljanje međuljudskih odnosa ostvarivanjem funkcije rukovođenja i komandovanja nije istovetno u svim oružanim snagama i vojnim organizacijama uopšte. Bitno svojstvo unutrašnjih odnosa u vojnoj organizaciji opredeljuju vladajući (klasni) društveni odnosi u određenoj zemlji kao i, povezano s tim, društveni karakter i uloga oružanih snaga.

Prethodno izložene činjenice ukazuju da se međuljudski odnosi u vojnoj organizaciji (zavisno od vladajućih društvenih odnosa i karaktera i uloge oružanih snaga), mogu suštinski razlikovati i razlikuju se, kako na makro tako i na mikroplanu. To potvrđuje istorija i savremena praksa odnosa u oružanim snagama.

Namera je da u ovom prilogu ukažemo na suštinu međuljudskih odnosa u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, sa težištem na afirmaciji ličnosti i drugarstva kao bitnih karakteristika odnosa u našim vojnim kolektivima.

TITOVA MISAO O MEĐULJUDSKIM ODNOSIMA

Prema razmatranju teorije i prakse unutararmijskih odnosa uopšte, a međuljudskih posebno, uvek se treba vraćati izvornoj misli i delu Josipa Broza Tita. Njegova misao

o međuljudskim odnosima nerazdvojno je povezana sa shvatanjem značaja ljudskog faktora u ratu naročito u oružanoj borbi, kao i ulogom čoveka u sistemu socijalističkog samoupravljanja.

Jedno od ključnih pitanja iz oblasti međuljudskih odnosa na koje je Tito dao jasan odgovor u teoriji i dosledno primenjivao u praksi, a koje se i danas često postavlja jeste: da li sistem rukovođenja i komandovanja koji podrazumeva subordinaciju i hijerarhiju isključuje drugarske i humane međuljudske odnose i da li su istovremeno ostvarivi zahtevi za izgrađivanje čvrste vojne discipline i dobrih drugarskih i demokratskih međuljudskih odnosa. Navodimo nekoliko izvoda iz Titovih radova iz kojih se mogu uočiti nedvosmisleni odgovori.

Tito je često potencirao da dobri drugarski i međusobni prisni odnosi u našoj armiji ne slabe, nego, naprotiv, jačaju vojnu disciplinu. Stalno je upozoravao da se starešine moraju humano odnositi prema vojnicima ukoliko žele da izgrađuju čvrste, disciplinovane i homogene kolektive. »U Armiji treba da vlada duh drugarstva onakvog drugarstva kakvo je vladalo u velikom oslobodilačkom ratu. Razumije se da to ne smije ići na štetu discipline. Ali ja mislim da disciplina neće ništa izgubiti ako bude vladalo takvo drugarstvo. Naprotiv, disciplina će se time još podići, ona će time dobiti. *U našoj armiji treba da bude čvrsta, gvozdена disciplina – s jedne strane, a s druge – najprisnije drugarstvo između samih oficira i između oficira i boraca* (podvukao D.Ž.) To drugarstvo će se, izraziti, u prvom redu, na taj način što će se oficiri čovječanski odnositi prema našim mladim ljudima i s pažnjom gledati na mlade naraštaje naših naroda... «¹

Tito je posebnu pažnju posvećivao osposobljavanju starešina, još u vojnim školama za rad sa ljudima. Obraćajući se mladim oficirima prilikom njihovog promovisanja u Vojnoj akademiji 1. oktobra 1958. godine, on im savetuje »... da bi ste imali uspjeha, drugovi mladi oficiri i vi koji se spremate za našu armiju, treba uvijek da gajite ono drugarstvo koje je u ratu stvoreno i koje je svojstveno pripadnicima naše armije. Jer, monolitnost jedne armije ne sastoji se samo u nekoj gvozdenoj disciplini, u odvajanju oficira od vojnika, već u svjesnoj disciplini vojnika, koja će se sti-

¹ Tito, *Vojna djela*, knj. II, VIZ, Beograd, 1978, str. 72.

cati na taj način što će se oficiri drugarski odnositi prema vojnicima, shvatati njihove teškoće i znati da i psihički ulaze u njihov unutrašnji život...²

Insistirajući na izgrađivanju čvrste vojne discipline Tito je upozoravao da disciplina u našoj armiji ima sasvim novi sadržaj i suštinu. Disciplina u našoj armiji »... nije katarska, nije nametnuta odozgo, nije takva da ponižava ljude i čini ih instrumentima, već ih kao ljude i vojnike diže na još viši stepen. To je disciplina koja je svojstvena samo jednoj socijalistički istinskoj armiji«.³ (podvukao D.Ž.).

Stalna briga starešina za uslove života i rada, zdravlje i život vojnika i potčinjenih za Tita je osnovni uslov dobrih međuljudskih odnosa, discipline i čvrstih vojnih kolektiva. U naređenju od 8. januara 1943. godine, Tito, usred oružane borbe, naređuje da »u našem oslobodilačkom ratu najveću dragocjenost predstavljaju naši borci – ratnici. Njima se ima pokloniti glavna briga i prvenstvena pažnja, i u borbi i van borbe, svagda i u svim prilikama uopšte. To je prva i osnovna dužnost svih starešina u našoj vojsci«.⁴

Tito je i sam, neposredno, u raznim prilikama, u borbenom stroju, u predahu borbe, na dugim marševima i u drugim prilikama, iskazivao izuzetnu brigu za svakog borca, za svakog čoveka, vojnika, starešinu i najbližeg saradnika. Za Tita su »bezdušnost i aljkavost prema ljudima velika opasnost za čvrstinu jedne armije. Drugarski odnos, prisno drugarstvo prema ljudima, čovječniji postupak prema onima koje vaspitavate – to je zaloga monolitnosti jedne armije kao što je naša. [...] Pravilnim postupkom prema ljudima, drugarskim odnosom prema vojnicima koje vaspitavate, ona treba da bude omiljena među našim narodima, da mladići s radošću idu u nju. To se može postići samo ako se prema ljudima odnosite čovječanski, iako – u isto vrijeme – strogo, jer strogost je potrebna za učvršćenje discipline. Ali, potrebna je pravedna strogost. Nepravedna strogost je štetna; ona može samo da slabi jednu armiju, a naročito takvu armiju kakva je naša«⁵ (podvukao D.Ž.).

Tito je, dakle, stalno naglašavao i upozoravao da je disciplina usko i neposredno povezana sa drugarstvom i hu-

² Isto, knj. III, str. 251.

³ Isto, str. 94–95.

⁴ Isto, knj. I, 1982, str. 328.

⁵ Isto, knj. II, 1982, str. 72–73.

manim, kako on jednostavno kaže, čovječanskim odnosima. Da bi se zaista u praksi to ostvarilo, vojnici moraju biti aktivni subjekti u vojnim kolektivima. To je bitna pretpostavka za jedinstvo armijskog sastava, stabilnog moralno-političkog stanja, borbene gotovosti i društvenog ugleda JNA. Pri tome je lični primer starešine izuzetno značajan. »U vojsci je, naravno, potrebna disciplina, ali, upozorava Tito, ne samo za vojnike, za potčinjene, već i za one koji naređuju: Oni moraju svojim primjerom održavati disciplinu u vojsci, svojim pravednim postupcima prema vojnicima i potčinjenima uopšte...«⁶

Titovi stavovi o disciplini i međuljudskim odnosima ugrađeni su u sve naše doktrinarne i konceptijske dokumente, uputstva i pravila, kao i u nastavnu literaturu u vojnim školama. Oni su naše trajno opredeljenje i oslonac u razvijanju unutararmijskih odnosa i čvrste discipline uz doslednu primenu principa jednostarešinstva.

BITNA OBELEŽJA MEĐULJUDSKIH ODNOSA U JNA

Međuljudski odnosi su izuzetno složena, kompleksna i promenljiva kategorija. Stanje tih odnosa zavisi od mnogih činilaca, a najviše od stanja osnovnih društvenih odnosa, aktuelnih društvenih kretanja, kao i organizovanosti i osposobljenosti armijskih subjekata da ih unapređuju, razvijaju i sprečavaju tendencije koje mogu voditi njihovom narušavanju. Ti odnosi obuhvataju veoma široko područje odnosa: između starešina; između starešina i vojnika; između samih vojnika; između desetara i vojnika; između građanskih lica na službi u JNA i starešina; između vojnika po ugovoru i vojnika; između starijih i mlađih; između oficira i mlađih oficira; između pretpostavljenih i potčinjenih; ukupnost odnosa unutar konkretnog vojnog kolektiva itd. Međuljudski odnosi u Armiji nisu apstraktna kategorija. Oni su, naročito na mikropplanu, sasvim konkretni i svakodnevno se uspostavljaju, ostvaruju, izgrađuju ili narušavaju. U praksi armijskog života, međuljudski odnosi se ispoljavaju kao odnosi međusobnog poznavanja, poverenja, uvažavanja, saradnje, solidarnosti, saosećanja i slično. Oni,

⁶ Isto, str. 346.

na taj način, izražavaju i stepen unutrašnje kohezije i čvrstine vojnih kolektiva.

U izgrađivanju međuljudskih odnosa učestvuje veliki broj subjekata, a posebnu ulogu imaju društveno-političke organizacije (SKJ, SSOJ i SSJ) u JNA, vojni kolektiv, kao i pojedinci – članovi kolektiva. Za stanje odnosa u konkretnoj jedinici-ustanovi najodgovorniji je njihov pretpostavljeni (»čelni«) starešina (komandir, komandant, načelnik, upravnik). »Čelni« starešina je u poziciji (kako je to regulisano i važećim propisima) da neposredno i najviše može uticati na kvalitet međuljudskih odnosa. On stiče uvid u stanje odnosa u kolektivu, stalno ih vrednuje i usmerava njihov razvoj. Pretpostavljeni starešina ima mogućnosti da svakodnevno koristi mnoga sredstva i metode: vojni kolektiv, savetodavna tela, propise i norme, obuku i vaspitanje, politički rad, revolucionarne tradicije, stimulativne i disciplinske mere, razne situacione faktore radi izgrađivanja međuljudskih odnosa u jedinici-ustanovi kojima je na čelu. Pri tome, treba imati u vidu i činjenicu da je ključni činilac u razvijanju međuljudskih odnosa lični primer starešine u svim prilikama – i prema uvažavanju ličnosti potčinjenog prihvatajući njihove predloge i inicijative i prema sopstvenom principijelnom odnosu prema pretpostavljenom.

Ugled i autoritet starešina JNA među vojnicima i u društvu veliki je ne samo zbog njihove odgovorne uloge i zadataka koje izvršavaju, već i zbog drugarskih i humanih odnosa koje gaje i razvijaju prema i među vojnicima. O razvijenosti drugarstva i plemenitosti najvećeg dela starešinskog kadra svedoče i trajnije veze naših starešina i vojnika. Vojnici su nakon odsluženja vojnog roka rado sećaju svojih komandira, a nisu retki slučajevi da se dopisuju i na drugi način javljaju svojim starešinama. Mogu se čuti, u raznim prilikama, i lepe priče vojnika o njihovim komandirima, o nezaboravnom druženju, brizi, saradnji i pomoći u rešavanju ličnih problema.

Ukupna delatnost svih subjektivnih snaga u Armiji usmerena je prema čoveku i njegovom stvaralačkom ispoljavanju u procesu rada, radi podsticanja i razvijanja što boljih međuljudskih odnosa, čiju osnovu čine narodni, socijalistički i opštejugoslovenski karakter JNA, principi subordinacije i jednostarešinstva, moralne norme i vrednosti našeg socijalističkog samoupravnog društva.

Tito je često upozoravao da se u Armiju ne mogu mehanički prenositi odnosi i institucije iz društvenih, radnih i drugih organizacija našeg društva. »To je ne samo nedijalektički pristup nego je i nespojivo sa utvrđenim principima komandovanja i rukovođenja na kojima počiva i funkcionira naša vojna organizacija... Oduzeti komandovanju odlučivanje o kadrovskim, materijalnim, moralno-političkim, bezbjednosnim i drugim pitanjima i dati ih u isključivu nadležnost savjetima i kolegijumima da bi se na taj način oponašali samoupravni odnosi u vojnoj strukturi, kakvih mišljenja i sugestija tu i tamo ima, ne samo što predstavlja vulgarizaciju suštine samoupravnih odnosa već je i u suprotnosti sa utvrđenim ustavnim načelima«. ⁷

Tito je istovremeno upozorio da su neprihvatljive i pojave poistovećivanja odlučivanja u komandovanju sa metodom u procesu donošenja odluka. S tim u vezi, odgovorne starešine su dužne da pre donošenja odluke traže mišljenje i predloge i radi toga treba da formiraju savetodavna tela (kolegije, savete, komisije i slično).

Ovi Titovi stavovi opredelili su mesto i ulogu savetodavnih tela u našoj vojnoj organizaciji. Njihovo konstituisanje i razvoj doprineli su daljem procesu demokratizacije unutararmijskih odnosa.

U tim okvirima razvijena je i institucija vojnog kolektiva u našoj armiji, koji je značajan činilac izgradnje međuljudskih odnosa. U jedinicama Armije imamo bogatu praksu raznovrsnih oblika i sadržaja angažovanja vojnih kolektiva, posebno u osnovnim jedinicama. U dobrom vojnom kolektivu, vojnik – pojedinac lakše savlađuje i rešava lične i druge teškoće, a u slabom, psihofizički čvrst, zdrav i sposoban vojnik može doći u krizu i iskušenje. Zbog toga su naponi koji se ulažu za izgrađivanje dobrog kolektiva istovremeno i borba za dobre međuljudske odnose i dobru disciplinu. Istraživanja o nekim aktuelnim pitanjima moralno-političkog stanja, koja su realizovana poslednjih godina, potvrđuju saznanja iz drugih izvora, da u jedinicama u kojima dobro funkcionira vojni kolektiv vladaju i dobri međuljudski odnosi.

Pri izgrađivanju međuljudskih odnosa u našoj armiji treba imati u vidu činjenicu da *princip subordinacije ne isključuje već pretpostavlja drugarske odnose, u najboljem smis-*

⁷ J. B. Tito, iz Pisma saveznom sekretaru za narodnu odbranu, 1970.

lu reči; svesna vojna disciplina ne pretpostavlja već isključuje dril, nebrigu, bezdušan i aljkav odnos prema ljudima; princip jednostarešinstva ne isključuje već zahteva angažovanje svih armijskih subjekata i savetodavnih tela i podrazumeva timski rad u procesu donošenja odluke.

U čitavom posleratnom periodu u Armiji su ostvarivani značajni rezultati u oblasti međuljudskih odnosa. Oni deluju kao kohezioni faktor vojnih kolektiva i njihov kvalitet je u neposrednoj vezi sa stepenom organizovanosti, disciplinovanosti i motivisanosti vojnika i starešina u izvršavanju zadataka.

Radi što svestranijeg i potpunijeg sticanja uvida u stanje međuljudskih odnosa u JNA, pored drugih oblika saznanja i prikupljanja podataka realizuju se i naučna istraživanja. U okviru pojedinih istraživačkih projekata, vršena su i dublja istraživanja nekih pitanja iz oblasti međuljudskih odnosa a neka pitanja iz međusobnih odnosa starešina, vojnika, kao i između starešina i vojnika istražuju i prate kontinuirano i u dužem vremenskom periodu. Rezultati višegodišnjih istraživanja pokazuju da su unutararmijski odnosi duboko prožeti osnovnim vrednostima našeg socijalističkog samoupravnog društva uopšte i Armije posebno. Oni su po oceni starešina i vojnika »veoma dobri« i »dobri« (70–80% ispitanih u više navrata poslednjih dvadesetak godina). Tako pozitivne ocene dobijaju se i o drugim bitnim činiocima i indikatorima međuljudskih odnosa: drugarstvu, redu i disciplini, brizi prema ljudima, kvalitetu obuke, međuljudskom poverenju, međunacionalnim odnosima u JNA; odnosu »starih« i »mladih« vojnika; socijalizaciji vojnika u vojnim kolektivima i drugo.

I pored opšte ocene o stabilnim i vrlo dobrim međuljudskim odnosima u Armiji u praksi, u pojedinim jedinicama i vojnim kolektivima, ispoljavaju se i manji ili veći problemi. U svakom konkretnom slučaju bitno je pravovremeno uočiti povode i preduzeti mere da se spreče posledice koje mogu proizvesti narušeni međuljudski odnosi i uočiti i otkloniti uzroke koji do toga dovode. Jer, čak i najbanalniji i bezazleni primeri narušavanja odnosa između pojedinih članova kolektiva mogu da se multipliciraju i podstaknu dalji proces njihovog pogoršavanja. Ilustracije radi, navešćemo neke oblike narušavanja odnosa između pojedinih starešina i vojnika: netaktičan i nevaspitan postupak prema vojnicima; nedovoljno razumevanje i briga

za lične probleme vojnika; nepravilni, birokratski i nehumani odnosi i postupci prema vojnicima; liberalistički odnos i familijarnost; uskraćivanje pojedinih prava vojnicima; nepravilna i nepravična primena disciplinskih i stimulativnih mera i slično. Osnovni problemi koji se javljaju u odnosima između vojnika: odnosi na liniji desetar-vojnika; podvajanje vojnika na »stare« i »mlade«; neformalna grupisanja, posebno na nacionalnoj i verskoj ili drugoj osnovi i drugo.

Međunacionalni odnosi su najosetljivija sfera odnosa među ljudima u ovom trenutku u društvu, a u našoj vojnoj organizaciji posebno. Vojni kolektivi i Armija u celini, kao i naše društvo, mogu opstati i biti sposobni da izvršavaju zadatke samo na ideji i praksi bratstva i jedinstva i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti, kao i jugoslovenskog socijalističkog patriotizma. To su vrednosti koje se u našim uslovima, uzdižu iznad svih drugih i odlučujuće utiču na jedinstvo i čvrstinu jedinica i ustanova naše armije, kao i opstanak i dalji razvoj našeg socijalističkog samoupravnog društva. Radi toga se u Armiji izuzetna pažnja posvećuje izgrađivanju i razvijanju tih, a i nekih drugih temeljnih vrednosti našeg društva. Za vojnu organizaciju bila bi izuzetno štetna bilo kakva grupašenja, prebrojavanja, podvajanja na nacionalnoj ili verskoj osnovi ili nacionalistička i revanšistička prepucavanja i trvenja. Čitav sistem vaspitanja i političkog rada u JNA dosledno sledi istinski jugoslovenski kurs i usmeren je tako da razvija opštejugoslovenski profil pripadnika Armije.

Uzroci prethodno navedenih i drugih problema u oblasti međuljudskih odnosa su mnogostruki i međusobno uslovljeni. Nalaze se u širem društvenom ambijentu, posebno u političkim, ekonomskim i socijalnim odnosima i, povezano s tim, u promenama u društvenom biću novih generacija.

Društvena kriza u našoj zemlji, koja traje skoro jednu deceniju, i produbljuje se, uzrokuje i podstiče različite oblike preosetljivosti, frustracija, samozadovoljstva, sebičnosti i druge oblike ponašanja koja pogoduju raznim sukobima u društvenoj sredini. Najteže posledice, u tom smislu, imaju duboka ekonomska kriza, dezintegracioni procesi u zemlji, naročito međunacionalna podvajanja, nepoverenje i narastanje nacionalističke svesti i prakse.

Deo problema u međuljudskim odnosima uzrokovan je i slabostima u vojnoj organizaciji. Pri tome se ima u vidu: nedovoljna osposobljenost dela starešina za neposredan rad sa ljudima;⁸ povećani zahtevi u izgradnji borbene gotovosti jedinica u aktuelnim društvenim uslovima i istovremeno pad procenta popunjenosti jedinica starešina: pojedine starešine ne shvataju potpuno suštinu principa komandnog odnosa i subordinacije i njihovu vezu sa zahtevom za humanizacijom i demokratizacijom kao bitnim sadržajima međuljudskih odnosa u JNA (pa neki idu u jednu ili drugu krajnost); propusti u procesu obuke i vaspitanja i drugo.

U društvenom biću novih generacija mladih ljudi vrše se stalne promene, formira se jedan drugačiji sistem vrednosti i navika. To zahteva promenu sadržaja, formi, i metoda komunikacije i aktivnijeg odnosa prema njima, kako bi se što bolje uskladili ciljevi i zahtevi kojima se teži u osavremenjivanju međuljudskih odnosa u vojnoj organizaciji.

U društvenim organizacijama i institucijama a posebno u onima u kojima se odnosi uspostavljaju na principima subordinacije i hijerarhije, moguće je da se u manjoj ili većoj meri javlja karijerizam. To je društvena pojava koja je izuzetno štetna za vojnu organizaciju i međuljudske odnose u njoj. U našim oružanim snagama preduzima se veći broj mera kako bi se suzio prostor za karijerizam bilo koje vrste: od stalne dogradnje sistemskih rešenja u oblasti vrednovanja rezultata rada i statusa vojnih lica do vaspitnih, idejno-političkih i drugih mera radi otklanjanja uzroka i suzbijanja konkretnih slučajeva karijerizma. U odlučnom i sasvim opravdanom suprotstavljanju karijerizmu bitno je uočiti razliku između te pojave i zdrave ljudske ambicije. Jasno je da vojna organizacija ne može dobro funkcionisati u uslovima osrednjosti. Neophodni su viši rezultati, a oni se mogu postizati samo ako su ljudi motivisani za to. Radi toga se organizovano podstiče i stimuliše prirodna ljudska ambicija. Bilo bi izuzetno štetno ako bi borbom protiv karijerizma u ljudima suzbijali želju za uspehom i nadmetanjem u postizanju što boljih rezultata. Tu se uvek mora na vreme uočavati jasna granica.

⁸ Radi što uspešnijeg osposobljavanja starešinskog kadra za neposredni rad sa ljudima, u sve vojne škole i akademije uveden je nov nastavni predmet, čiji je programski sadržaj u celosti posvećen toj problematici.

Radi celovitog sagledavanja dostignutog nivoa u razvoju međuljudskih odnosa u JNA i uočavanja bitnih problema koji ih opterećuju, oktobra 1987. godine, održano je savetovanje na kome je utvrđen Program mera i aktivnosti za dalje izgrađivanje međuljudskih odnosa u JNA. Na savetovanju su razmatrana sva bitna pitanja unutararmijskih odnosa s težištem na sagledavanju kompleksa odnosa u osnovnim vojnim kolektivima. Polaznu osnovu su činili: naši konceptijski stavovi o položaju i dominantnoj ulozi ljudskog faktora; dostignuti stupanj i dalja izgradnja naših oružanih snaga; tehničko-tehnološki razvoj i njegov uticaj na društvene odnose i uticaj društvenih kretanja na oružane snage i međuljudske odnose u njima. Na savetovanju je potvrđena ocena da u armijskoj praksi nema ozbiljnijih ideoloških razlika, lutanja i nesporazuma u shvatanjima principa, bitnih opredeljenja i stavova o daljim pravcima razvijanja unutararmijskih odnosa.

Unutararmijski, a u tom okviru i međuljudski odnosi, izazivaju stalnu pažnju naučnih krugova, političkih i drugih društvenih činilaca, pa i radnih ljudi i građana. Sugestije, inicijative i predlozi koji su rezultat dobronamerne kritike, a usmereni su na njihovo osavremenjivanje i efikasnije funkcionisanje vojne organizacije, razmatraju se i ugrađuju u sistemska rešenja ili u praksu odnosa u JNA radi njihove dalje izgradnje. Međutim, poslednjih godina, u okviru otvorenih napada na JNA, posebno na njenu ulogu i karakter, na meti su i njeni unutrašnji odnosi. Radi se o zagovaranju tzv. pune demokratizacije u JNA, ukidanju jednostarestinstva, subordinacije, jedinstva rukovođenja i komandovanja, uvođenju bogoslužjenja u jedinicama i vojnim ustanovama, »pobuni savesti« i sl. Propagatori ovih zahteva pozivaju na otvorenu neposlušnost, na otkazivanje izvršavanja onih naređenja koja su u suprotnosti, kako oni kažu, sa ličnim filozofskim ubeđenjima i drugo.

Bitna svojstva međuljudskih odnosa u JNA, kao što je prethodno istaknuto, opredeljuje osnovni društveni odnos, ali su oni rezultat i vojne delatnosti, kao specifične delatnosti, u kojoj postoje naučno i iskustveno utvrđeni određeni principi. I odnosi u JNA uslovljeni su potrebom da se odgovorno i efikasno obavlja vojna delatnost, pri čemu je neophodna precizno definisana uloga svakog pojedinca i njegove funkcionalne veze unutar vojnog kolektiva. Svaka proizvoljnost, nemarnost ili neodgovornost u obavljanju

tako specifične delatnosti može dovesti do veoma teških posledica. Nije slučajno što se vojna delatnost po formi obavljala na sličan način u celokupnoj dosadašnjoj istoriji, pri čemu je osnovni društveni odnos određivao bitna svojstva te delatnosti i odnosa u vojnoj organizaciji, a ne obrnuto. I pored toga, mehaničko prenošenje odnosa iz našeg društva na odnose u JNA, pre ili kasnije, vodilo bi dezorganizaciji, narušavanju efikasnosti funkcionisanja vojne organizacije, što je u suštini, antisamoupravni i antidemokratski akt. Cilj je da se u međuljudske odnose u Armiji unesu malograđanski moral, liberalizam, tehnobirokratski odnosi itd. i na taj način oslabi čvrstina vojnih kolektiva i efikasnost vojne organizacije uopšte.

Neinformisanost ljudi o principima, suštini i praksi unutararmijskih odnosa može pogodovati i pogoduje nekritičkom odnosu, pa i prećutnom prihvatanju nekih teza o dogmatskim i nedemokratskim odnosima u JNA koje podmeću nosioci antiarmijske kampanje. Zato je briga za razvijanje demokratskih i humanih međuljudskih odnosa i afirmaciju ličnosti u Armiji, uz dosledno ostvarivanje principa subordinacije i jednostarešinstva, što je suština borbe za stabilno moralno-političko stanje i visoku borbenu gotovost jedinica i ustanova i društveni ugled JNA, veoma značajna i sa tog stanovišta.

S U M M A R Y

CERTAIN ASPECTS OF INTER-HUMAN RELATIONS IN Y.P.A.

Human factor is the most essential factor of our total national defence and social self-protection concept, and inter-human relations have first rate significance for unity of military collectives, morale-political situation and combat readiness. Inter-human relations in our Army are inseparably connected with the significance of human factor in the defence of the country, and with the role of man in the social system of socialistic self-management.

Specifics of inter-human relations in military organization have been retained even in the stern hierarchy of relations and consistent application of principles of subordination and military discipline. Tito was stressing and warning, however, that military discipline does not contradict but, on the contrary, is closely and directly connected with friendly and humane interhuman relations.

Inter-human relations encompass a very wide domain of relations between persons, and in their development takes part a great number of subjects. However, for the state of inter-human relations in a unit or establishment most

responsible is its leader. In spite of stable and very good inter-human relations, taken generally, in individual units and military collectives some minor or major problems in inter-human relations can appear. It is of a great importance that in each of such cases their causes (reasons) should be timely seen or perceived, and that measures be taken for prevention of consequences of deterioration of inter-human relations, and for elimination of its causes, since even the slightest deterioration of these relations can multiply itself and give rise to a process of their further aggravation.

R É S U M É

QUELQUES ASPECTS DES RAPPORTS HUMAINS DANS L'APY

Le facteur humain est le facteur fondamental de notre conception de défense populaire généralisée et d'autoprotection sociale, les rapports humains ayant un intérêt de premier ordre pour l'unité des collectivités militaires, la situation morale politique et la capacité de combat. Les rapports humains dans notre Armée sont indissolublement liés à l'intérêt du facteur humain pour la défense nationale et au rôle que joue l'individu dans le système social d'auto-gestion, socialiste.

Le caractère spécifique des rapports humains au sein d'une organisation militaire se traduit par la hiérarchie stricte des rapports et par l'application conséquente du principe de la subordination et de la discipline militaire. Cependant, Tito tenait toujours à souligner et à rappeler que la discipline n'était pas contraire aux rapports humains de camaraderie et d'humanité mais que, au contraire, elle y était étroitement et directement liée.

Les rapports humains comprennent un vaste champ de rapports entre les individus à la création desquels participe un grand nombre de sujets. Pourtant, l'état des rapports au sein d'une unité d'une institution, est placé sous la responsabilité de leur chef principal. En dépit du fait que, dans l'ensemble, les rapports humains sont stables et très bons, certaines unités et collectivités militaires connaissent des problèmes, plus ou moins importants, en matière de rapports humains. Il est très important, dans chaque cas concret, de connaître en temps utile leur cause (motif) et de prendre les mesures pour prévenir les conséquences des rapports humains perturbés et d'en éliminer des causes. Si non, la moindre perturbation des rapports risque de se multiplier et de donner lieu à d'autres formes d'aggravation.

Р Е З Ю М Е

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ В ЮНА

Человеческий фактор является существенным фактором нашей концепции всенародной обороны и общественной самозащиты, а отношения между людьми имеют исключительное значение для сплоченности коллективов, морально-политического состояния и боеготовности. Отношения в нашей армии находятся в неразрывной связи с значением человеческого фактора в обороне страны и ролью человека в общественной системе социалистического самоуправления.

Особая специфика отношений в военной организации заключается в строгой иерархии отношений и последовательном применении принципов субординации и военной дисциплины. В связи с тем товарищ Тито постоянно подчеркивал и предупреждал, что дисциплина не противоречит товарищеским и гуманным отношениям, а наоборот, она с ними находится в тесной и непосредственной связи.

Человеческие отношения составляют весьма сложную область, а в их строительстве участвует большое количество субъектов. Однако, за состояние отношений в части – учреждении самым ответственным является их «первый» начальник. Несмотря на устойчивые и весьма хорошие отношения в целом, в некоторых подразделениях и воинских коллективах иногда возникают большие или меньшие проблемы в этих отношениях. Тогда необходимо в каждом конкретном случае своевременно обнаружить их причины (поводы) и предпринять меры, с целью предупреждения последствий нарушения отношений и устранения причин. В противном случае, даже малейшее нарушение этих отношений может разразиться и вызвать их дальнейшее ухудшение.

Nacionalizam i oružane snage

Pukovnik dr VUK OBRADOVIĆ

Nacionalizam se nalazi u stalnom sukobu s oružanim snagama SFRJ, kako zbog njihovog karaktera, jer je reč o zajedničkoj odbrambenoj sili ravnopravnih naroda i narodnosti jugoslovenskog društva, tako i zbog činjenice da su naše oružane snage okrenute odbrani onih društvenih vrednosti protiv kojih nacionalisti zapravo deluju. Radi se, pre svega, o izgradnji Jugoslavije kao jedinstvene federativne države i samoupravno-demokratske zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti, o njihovom bratstvu i jedinstvu i nezavisnom, nesvrstanom međunarodnom položaju SFRJ.

Napadi nacionalista na oružane snage i sistem opštenarodne odbrane ostvaruju se u širokom dijapazonu – od verbalne i pisane propagande, preko grubih ispada i fizičkih nasrtaja na pojedine pripadnike JNA, vojne objekte i sredstva, do pokušaja izvođenja diverzantsko-terorističkih akcija. Pri tome, nacionalisti separatističke orijentacije težište svoga delovanja usmeravaju na kompromitaciju i onesposobljavanje JNA za ostvarivanje njene društvene funkcije i ustanovljavanje nekakvih republičkih, »nacionalnih« vojski.

Nacionalizam u oružanim snagama nema šire dimenzije i javlja se, u prvom redu, kao posledica činilaca na kojima se nacionalistička ideologija i praksa održava i obnavlja u izvanarmijskim sredinama, u društvu. Bez obzira na to, borba protiv nacionalizma se u oružanim snagama shvata i ostvaruje kao jedan od centralnih pravaca borbe za očuvanje i jačanje idejno-političkog jedinstva, moralne čvrstine i borbene sposobnosti vojnih jedinica i ustanova. Naše oružane snage su bile, jesu i ostaće snažan bastion i rasadnik bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti.

ORUŽANE SNAGE – OBJEKT KONTINUIRANIH NAPADA NOSILACA NACIONALIZMA

Napadi o kojima je reč ispoljili su se u oštrijoj formi početkom sedamdesetih godina, ali su organizovanim političkim delovanjem i ofanzivnim nastupom subjekata društvene samozaštite bili relativno brzo suzbijeni. Onemogućeni da javno deluju, njihovi nosioci su tada procenili da sve dok se Josip Broz Tito bude nalazio na čelu SFRJ, SKJ i oružanih snaga, neće biti uslova za radikalniju promenu odnosa u društvu, pa ni za dezintegraciju i slabljenje naših

oružanih snaga, u prvom redu JNA, koja je, prema proteti svih nacionalista, jedna od najčvršćih prepreka pokušajima razbijanja SFRJ i njenog ustavnog poretka. Zbog toga su posle dugih priprema za tzv. postitovski period, u svoj drugi, vrlo agresivan i otvoren napad krenuli početkom osamdesetih godina. Intenziviranju tih napada doprinelo je, pored zaoštavanja međunarodne situacije, produbljivanje krize u jugoslovenskom društvu i idejno-političkih konfrontacija u vezi s putevima izlaska iz nje.

Napadi na oružane snage i sistem odbrane ostvaruju se u širokom dijapazonu – počev od verbalne i pisane propagande, preko grubih ispada i fizičkih nasrtaja na pripadnike JNA, vojne objekte i sredstva, do pokušaja izvođenja diverzantsko-terorističkih akcija. Posle pokušaja kontrarevolucije u SAP Kosovu, a naročito posle 1982. godine, nosioci nacionalizma, pre svega albanskog, orijentišu se na sve grublje i otvorenije oblike napada koje karakterišu i sve jasniji elementi političkog nasilja. Pojačavaju se i nastojanja nacionalista i njihovih pomagača iz inostranstva da prodru u armijske redove.

Nacionalisti unitarističke orijentacije tvrde da je koncepcija opštenarodne odbrane skupa, neefikasna i da, tobože, omogućava naoružavanje protivnika jugoslovenskog jedinstva. Posebno osporavaju koncept organizovanja Teritorijalne odbrane, jer, po njihovoj interpretaciji, to je republička i pokrajinska vojska na tlu Jugoslavije. Zagovaraju uvođenje sistema vojne organizacije po uzoru na istočnoevropske zemlje i uključivanje SFRJ u Varšavski ugovor, budući da samo to, kako kažu, može biti garancija uspešne odbrane naše slobode i nezavisnosti.

Protiv su načela srazmerne nacionalne zastupljenosti u starešinskom, pre svega rukovodećem kadru JNA, jer ono, navodno, onemogućava adekvatnu selekciju i vodi dezintegraciji armijskog jedinstva. Negiraju potrebu za ostvarivanjem ravnopravnosti jezika i pisama u JNA. U svim dosadašnjim kriznim situacijama u našem društvu istupali su s tezom da je Armija načeta nacionalizmom i liberalizmom i da je to razlog njenog tobožnjeg tolerantnog i kukavičkog ponašanja. Naglašavajući da se Jugoslavija nalazi »pred građanskim ratom i rasulom«, zahtevaju da JNA »uzme stvar u svoje ruke i zavede red u zemlji«.

Nacionalisti separatističke orijentacije tvrde da je JNA nadnacionalna tvorevina i kao takva smetnja ostvarivanju nacionalne ravnopravnosti. Oспорavaju njen opštejugoslovenski karakter i ističu da je antislovenačka, antihrvatska, antialbanska... ili da je zaštitnik antisrpske politike i genocidnog divljanja albanskih nacionalista i separatista na Kosovu. Ističu da gotovo sve značajnije položaje u vojsci zauzimaju Srbi, te da je starešinski kadar unitaristički, proruski i staljinistički opredeljen. Sugerišu da je Armija u društvu »osma republika« ili »paralelna država«, »bez organizovane kontrole društva« i do kraja »upletena u civilni život«. Tvrde da je JNA nedemokratski i najkonzervativniji deo društva, prepreka demokratizaciji društvenih odnosa, suprotstavljena socijalističkom samoupravljanju i time strano tkivo u jugoslovenskom samoupravno-demokratskom sistemu. Zahtevaju »redefinisanje« društvene uloge Armije i njeno ukidanje i zamenjivanje nacionalnim, odnosno republičko-pokrajinskim vojskama.

Ideja o ukidanju JNA i konstituisanju republičkih vojski snažnije je eksponirana na javnoj političkoj sceni krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina u SR Hrvatskoj. Svoj tadašnji nastup prema Armiji nacionalističko-separatističke snage su otpočele izazivanjem »ekscenčnih slučajeva«, isticanjem »neophodnosti« da se izvrše »jezičke korekcije« u vojnoj terminologiji i zahtevom da se vojni rok služi u svojoj republici. Zatim se otvorenije istupalo s tezom o formiranju republičkih armija.

Za sve to vreme javno su plasirane tvrdnje o navodno neravnopravnom položaju Hrvata u JNA. Isticano je da je ona srpska i unitaristička, da je Hrvati ne osećaju svojom i da je to osnovni razlog njihovog nedovoljnog odziva za vojne škole.

Poražena početkom sedamdesetih godina u SR Hrvatskoj, ideja o ukidanju JNA i formiranju republičkih vojski ponovo se javila u SR Sloveniji. Pojedini kulturni i naučni radnici u toj republici već duže vreme plasiraju sledeće teze: JNA je nadnacionalna i unitaristička, birokratsko-dogmatska i proruska organizacija; u Armiji nije moguće dosledno ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti; slovenačkim mladićima u JNA dešava se isto što im se dešavalo u austrougarskoj vojsci (služe vojni rok van Slovenije, slušaju komande na tuđem jeziku); Slovenija je izgubila svoju ar-

miju još 1945. godine, kada je formirana Jugoslovenska armija; Slovenac ne treba da služi vojni rok van svoje republike, koja treba da uredi svoju odbranu po milicijskom uzoru; JNA je za Slovence starinska organizacija s mentalitetom iz pedesetih godina; ona predstavlja opasnost po nacionalni identitet slovenačkog naroda; slovenački mladići se ne javljaju za vojne škole jer JNA ne doživljavaju kao svoju armiju; slovenačka nacija je vojnički kastrirana i okupirana od nacionalno tuđe vojske; Slovenija ima pravo na svoju državu, pa i na svoju vojsku.¹

Ideju o formiranju republičkih armija najcelovitije je razradio Janez Janša u članku *Vojno pitanje u novom ustavu*, objavljenom u »Novoj reviji« br. 67, od novembra-decembra 1987. godine. Polazeći od toga da je »neotuđivo pravo svakog naroda i njegove državne zajednice da samostalno odlučuje o pitanju svoje odbrane«, Janša smatra da bi vojno školstvo, postavljanje visokih starešina i brigu za socijalne probleme aktivnog starešinskog kadra trebalo »vezati« za republičke organe. Prema njegovom mišljenju formiranje nacionalno homogenih jedinica predstavlja nužan uslov ostvarivanja načela ravnopravnosti jezika naroda i narodnosti u Armiji. Zato on sugerise da čete i druge osnovne jedinice JNA budu sastavljene isključivo od pripadnika jedne nacije; odgovarajućim rasporedom tih četa, kako on kaže, lako bi se moglo obezbediti da u svakom bataljonu budu zastupljene najmanje dve nacije, u puku ili

¹ Ivan Urbančič, na primer, piše: »Kada govorimo o stanju slovenačke nacije kao nacije, ne možemo mimo slovenačke nacionalne vojne odbrambene kastriranosti i skoro već vojne okupiranosti od nacionalno strane vojske. Mi Slovenci smo u NOB-u, našem najvećem nacionalnom istorijskom činu, zasnovali i svoju sopstvenu slovenačku narodnu vojsku. Ona je u vreme našeg staljinizma bila bezuslovno ukinuta, a proces destalinizacije Slovencima nije vratio vlastitu nacionalnu vojsku. Zato je u strukturnim zakonitostima nacije težnja za vlastitom nacionalnom vojskom prirodna i zakonita. To važi i za Slovence ako smo nacija. Drugo je pitanje do koje mere takva težnja može i da se ostvari u federativnoj državnoj zajednici nacija. O tome se može raspravljati. Veoma je mnogo razloga, nacionalnih, političkih, ekonomskih, pa čak i vojnopsiholoških, koji govore u prilog tome, a nijedan nije protiv, koji bi prikrivao nacionalno podređivanje. Ne vidim vojnostrategijski razlog koji bi zahtevao da Slovenci moraju da idu i služe vojsku u stranoj sredini i pod stranom komandom, kao u vreme svoje nekadašnje nacionalne nesamostalnosti; da su na njihovoj teritoriji nastanjene vojne jedinice koje ne čuju slovenačke komande itd. I ako stoji da Slovenci treba da veruju jedinstvenoj jugoslovenskoj vojsci, onda nema razloga da Jugoslavija ne veruje slovenačkoj vojsci«. (Ivan Urbančič, *Jugoslovenska »nacionalistička kriza« i Slovenci u perspektivi kraja nacije*, »Nova revija« br. 57/58, Ljubljana, 1987).

brigadi tri, a u diviziji sve naše nacije i nacionalnosti. Jedinice manje od čete, po ovom scenariju, bile bi raznorodnog nacionalnog sastava i popunjavale bi se po načelu dobrovoljnog opredeljivanja vojnih obveznika. ¹

Ukazujući da bi to bilo »neko prelazno razdoblje dok se ne bismo rešili straha od predrasuda koje prouzrokuje sam naziv 'republička armija'«, Janša smatra da bi zatim trebalo napustiti eksteritorijalni princip popune, što u suštini znači da bi jedinice u Sloveniji činili samo Slovenci, u Makedoniji samo Makedonci itd. On ne kaže kako bi se ta ideja realizovala u nacionalno heterogenim sredinama, ali ističe da bi izuzetak trebalo napraviti samo kad je reč o »koordinativnim vojnim organima« na nivou federacije. Janša, dakle, kompetencije federacije u odbrani svodi samo u okviru koordinacije aktivnosti republičkih vojski i pri tom, verovatno da ne bi bilo zabune, piše: »Federaciju ili konfederaciju činile bi republike koje imaju, svaka svoju, posve samostalnu vojsku«. On, razume se, uočava da to rešenje »nije posve racionalno«, ali je sa stanovišta odbrane, kako ističe, »još uvek bolje nego nasilno zajedno natrpama armija koja bi se, kao starojugoslovenska, raspala u nekoliko dana«.²

Radi ostvarivanja svog osnovnog cilja (razbijanje JNA i ustanovljavanje republičkih, »nacionalnih« vojski), slovenački nacionalisti uporno nastoje da kompromituju Armiju u očima javnosti i tako je odvoje od naroda, dezintegrišu je i onesposobe za ostvarivanje društvene funkcije. Pri tome se služe svakovrsnim lažima i špekulacijama. Računajući s društvenom klimom nastalom pod teretom ekonomske krize, tvrde da je Armija veliki rasipnik društvenih sredstava i da treba radikalno smanjiti vojni budžet. Plasičaju tezu da JNA ne treba naoružavati tzv. teškim naoružanjem, da naš izvoz naoružanja i vojne opreme prijateljskim zemljama nije ništa drugo nego izvoz rata i nasilja, podrška nenarodnim režimima i terorizmu. Na razne načine atakuju na idejno-politički, stručni i moralni integritet starešinskog kadra, posebno rukovodećeg. U najgrubljem svetlu prikazuju odnose u našoj armiji, posebno položaj vojnika slovenačke nacionalnosti. S nipodaštavanjem govo-

² Janez Janša, *Vojno pitanje u novom ustavu*, prevod u listu »Polet« od 19. februara 1988. godine, str. 10. i 11.

re o kvalitetu političkog rada i obuke u vojnim jedinicama, pa i o borbenoj sposobnosti Armije uopšte. Stalnim otvaranjem novih pitanja teže da se JNA i odbrana nametnu kao predmet neprincipijelnih javnih rasprava i polemika. Uporno zahtevaju da se Armija izoluje iz političkog života (depolitizira) i zatvori u kasarne. Tvrde da koncepcija opštenarodne odbrane vodi militarizaciji društvenih odnosa, a u nameri da izazovu sumnju u JNA i strah od nje, ističu tezu da se priprema vojni puč u zemlji, te da će generali ukinuti demokratiju, hapsiti i ubijati. Radi se o svojevrsnim specijalnoratovskim metodama delovanja, iako se, po pravilu, nastupa pod plaštom borbe za interese »vlastite« nacije i za demokratizaciju odnosa u društvu.

Svoje napade na Armiju i odbranu uglavnom realizuju preko pojedinih sredstava javnog informisanja, pre svega preko »Mladine«, glasila Saveza socijalističke omladine Slovenije, i mesečnog časopisa za kulturu »Nova revija«, kao i delovanjem ekstremnog dela tzv. mirovnog pokreta, raznih odbora i saveza.

Napadi nacionalista na JNA i koncepciju i sistem opštenarodne odbrane nisu sami sebi svrha. Oni su sastavni deo napada na SKJ, unutrašnju koheziju i federativni sistem Jugoslavije, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti i nezavisnu međunarodnu poziciju SFRJ. I zbog toga oni imaju kontrarevolucionarni karakter.

Zahteve nacionalista separatističke orijentacije za formiranje republičkih vojski takođe treba posmatrati u kontekstu sveukupnih napada na tekovine naše revolucije, a posebno u kontekstu izraženih tendencija »republikanizacije« u svim sferama, konfederalističkih vizija uređenja Jugoslavije i nastojanja nacionalističkih snaga da se pojedine republike i pokrajine izdvoje iz njenog sastava. Reč je o tome da i jedno (konfederacija) i drugo (otcepljenje) nužno pretpostavlja razbijanje JNA i nametanje drukčije koncepcije vojnog organizovanja uopšte.

Govoreći o zahtevima da republike dobiju »svoje« vojske, Tito je 1968. godine pred grupom generala JNA, između ostalog rekao: »U našem društvu ima ljudi koji liberalizam i decentralizam dovode do apsurdna, nastojeći da se decentralizacija sprovodi i tamo gdje se to ne bi smjelo činiti. Na toj liniji su i neki zahtjevi da se decentralizuje i JNA i da se stvaraju armije u republikama.

Mi smo pravilno riješili nacionalno pitanje. Svaki narod ima pravo da koristi svoje historijske tekovine i da se bori za svoj razvoj, ali je dužnost svih naših naroda da slijavu svoje tekovine u zajedničku riznicu i stvaraju snažnu zajedničku zemlju, a ne da stvaraju svoje armije i svoje komande. Kroz takve zahtjeve separatizam dobija konkretne forme.

Vaš glavni zadatak je da očuvate Armiju od takvih separatističkih i kvazi liberalnih tendencija. Vaša jedina misao treba da bude jugoslovenska zajednica, jer je naša zajednička dužnost da sačuvamo ono što smo stvorili. Svaka druga politika bila bi izdaja žrtava koje smo dali.³

OBLICI, METODE I SREDSTVA NACIONALISTIČKOG DELOVANJA U ORUŽANIM SNAGAMA

Nacionalističke istupe pripadnika oružanih snaga moguće je klasifikovati i analizirati po više osnova: prema nosiocima (vojnici na odsluženju vojnog roka, vojnici – vojni obveznici, aktivne i rezervne starešine, učenici i pitomci vojnih škola, građanska lica na službi u oružanim snagama); prema ciljevima i »vrednostima« koje se zagovaraju (unitaristički i separatistički); prema etničkom poreklu (srpski, hrvatski, slovenački...) i dr. S obzirom na to da nacionalizam u oružanim snagama nije neki »poseban« nacionalizam, da je u pogledu društvene suštine, ideološke usmerenosti i krajnjih ciljeva kojima stremlji podudaran s nacionalizmom u društvu (koji se samo prilagođava specifičnostima vojne organizacije), relevantno je ukazati, pre svega, na oblike njegovog ispoljavanja u oružanim snagama i, u tom okviru, na metode i sredstva kojima se koristi.

Političko-propagandno delovanje je najfrekventniji oblik ispoljavanja nacionalizma u oružanim snagama. Najčešće se manifestuje u vidu verbalnih i pisanih nacionalističkih istupa (pisana propaganda).

Verbalno političko-propagandno delovanje ispoljava se, pored ostalog, kao: nacionalistička interpretacija pojedinih događaja, pojava i procesa u oružanim snagama, društvu i međunarodnoj zajednici; prenošenje (širenje) na-

³ Josip Broz Tito, *Vojna djela*, knj. IV, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978, str. 163.

cionalističkih parola i poruka; izražavanje podrške nacionalističkom delovanju u oružanim snagama i društvu, odnosno solidarisanje sa stavovima i konkretnim akcijama nacionalistički opredeljenih pojedinaca i grupa; veličanje sopstvene nacije i nipodaštavanje drugih naroda i narodnosti; netačno, špekulativno prikazivanje međunacionalnih odnosa u nas; pevanje pesama nacionalističkog karaktera i sadržaja; prenošenje glasina i špekulacija; psovke i uvrede pripadnika drugih naroda i narodnosti.

Pisana propaganda nije šire zastupljena, prvenstveno zbog opštih karakteristika vojne organizacije. Najčešće se radi o ispisivanju nacionalističkih parola i simbola na vojnim objektima, ličnoj opremi i naoružanju, nastavnim sredstvima i inventaru, kao i o rasturanju raznolikog štampanog materijala nacionalističkog karaktera (leci, listovi neprijateljske emigracije, nacionalistički simboli i dr.).

Pojedini nacionalisti zloupotrebljavaju nacionalne i verske simbole (zastave, grbove, krstove, sličice svetaca i sl.). Ispisuju ih na zabranjenim mestima i u vidu medaljona, privezaka, znački i dugmadi nose, protivno propisima, na uniformi ili radnoj odeći pripadnika JNA.

Političko-propagandno delovanje nacionalista u oružanim snagama usmereno je na obezvređivanje bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti, na izazivanje međunacionalnog i verskog nepoverenja, netrpeljivosti, razdora i mržnje u vojnim kolektivima i društvu uopšte, na izazivanje defetizma, slabljenje vere u sopstvene snage, gubljenje poverenja u odbrambenu sposobnost društva, SKJ, socijalističko samoupravljanje i perspektive Jugoslavije kao jedinstvene zajednice. Sračunato je i na širenje kruga pristalica nacionalističke ideologije. Okrenuto je na smišljeno i sistematsko razaranje jedinstva oružanih snaga i obezvređivanja osnovnih tekovina i vrednosti društva i revolucije.

Narušavanje unutrašnjeg reda, discipline i međuljudskih odnosa, kao specifičan i u pogledu posledica koje sobom nosi vrlo opasan oblik nacionalističkog delovanja u vojnim kolektivima, manifestuje se širokim spektrom postupaka i radnji pojedinaca i grupa. Navodimo neke od njih: simuliranje nepoznavanja jezika i bolesti i drugi oblici opstrukcije i pasivnog otpora vojnom redu (naročito je karakteristično za nacionalistički opredeljene vojnike albanske na-

rodnosti); neizvršenje ili odbijanje izvršenja naređenja i protivljenje pretpostavljenom; odbijanje prijema oružja i davanja svečane obaveze; samovoljno udaljavanje iz jedinice; povrede stražarske, patrolne ili druge slične službe iz nacionalističkih pobuda; izbegavanje službe obmanjivanjem drugova i pretpostavljenih starešina ili samopovređivanjem; podsticanje drugih na nered i nedisciplinu; provociranje vojnika i starešina, izricanje svakovrsnih pretnji i sl. Posebno težak oblik narušavanja vojnog reda i međuljudskih odnosa predstavljaju tuče na nacionalističkoj osnovi.

Navedene forme nacionalističkog delovanja vrlo različito su zastupljene u pojedinim periodima. Broj ovih istupa, po pravilu, povećava se sa zaoštavanjem društvene situacije i drastično odražava rast nacionalizma u društvu.

Obaveštajni rad ima različite uzroke i motive, ali se, kad je reč o jednom delu njegovih nosilaca, obavlja i iz nacionalističkih pobuda. Neprijateljska emigracija i strane obaveštajne službe, po pravilu, nastoje da pojedine nacionalistički opredeljene pripadnike oružanih snaga pridobiju za prikupljanje podataka zaštićenih institucijom vojne tajne.

Subverzivne i diverzantsko-terorističke akcije, koje se javljaju iz nacionalističkih pobuda, povremeno se javljaju u sledećim oblicima: trovanja vode i hrane (pokušaji); nasilni ulasci u skladišta, magacine i druge vojne objekte značajne za borbenu gotovost oružanih snaga; krađe naoružanja i vojne opreme (u proseku oko 100 godišnje); onesposobljavanje sistema na borbenoj tehnici i objektima infrastrukture; (pokušaji) ubistva starešina i vojnika i dr. Ovaj oblik podrivačkog i neprijateljskog delovanja bio je najizrazitiji u vreme napada Informbiroa na našu zemlju, a ponovo se javio nakon pokušaja kontrarevolucije u SAP Kosovu.⁴ Treba naglasiti da organizacija života i rada i sistem odnosa u oružanim snagama bitno sužavaju prostor za subverzivne i diverzantno-terorističke akcije.

U armijskoj praksi (i društvenoj praksi uopšte) uobičajeno je da se u red specifičnih oblika manifestacija nacionalizma svrstava i tzv. *revanšizam*. Taj izraz se može samo

⁴ Najteži teroristički, zločinački akt zbio se 3. septembra 1987. godine, kada je jedan vojnik albanske narodnosti iz nacionalističkih pobuda u garnizonu Paraćin na spavanju ubio 4 i ranio 5 vojnika.

uslovno prihvatiti, jer se zapravo radi o obliku ponašanja koji se od drugih oblika nacionalističkog delovanja ne razlikuje u pogledu suštine i opasnosti koju sobom nosi za društveno biće oružanih snaga. Najčešće se izražava kao: izjednačavanje svih pripadnika jedne nacije, narodnosti sa nosiocima nacionalizma u njihovoj sredini; omalovažavanje, optuživanje i vređanje pripadnika drugih naroda i narodnosti; izazivanje i organizovanje revanšističkih pojedinačnih i grupnih tuča i dr.

Nacionalističko delovanje u oružanim snagama izražava se kao *javno, polujavno ili ilegalno delovanje*. Javno i polujavno delovanje uglavnom se ostvaruje u vidu političko-propagandnih aktivnosti i narušavanja unutrašnjeg reda, discipline i međuljudskih odnosa. Tajno delovanje je najzastupljenije u obaveštajnom radu i sabotažnim i diverzantsko-terorističkim akcijama.

Posle 1948. godine u JNA je prva ilegalna grupa otkrivena 1976. godine. Kasnije, u razdoblju od 1981. do 1987. godine, otkriveno je 220 ilegalnih nacionalističkih grupa u koje je bilo uključeno oko 1450 pripadnika JNA albanske narodnosti (1981. – 60; 1982. – 70; 1983. – 35; 1984. – 41; 1985. – 6; 1986. – 3 i 1987 – 5). U pet otkrivenih grupa bile su uključene i pojedine starešine, pitomci vojnih škola i lica izvan sastava oružanih snaga, dok su ostale grupe sačinjavali vojnici albanske narodnosti. Utvrđeno je da su ove grupe – pored indoktrinacije, učvršćivanja i omasovljenja svojih redova, rušenja autoriteta starešina, zastrašivanja i ucenjivanja pojedinih vojnika i starešina – planirale a neke (28) i neposredno pripremale terorističke akcije u jedinicama: ubistva starešina i vojnika, trovanje hrane i vode, sabotaže, provale i krađe oružja, grupno bekstvo iz jedinica s oružjem, odlazak na Kosovo vodeći borbu i dr.⁵

Posle 1982. godine bilo je nekoliko pokušaja formiranja ilegalnih grupa s pozicija hrvatskog, srpskog, slovenačkog i muslimanskog nacionalizma, koji su takođe pravovremeno otkriveni i energičnim akcijama onemogućeni.

Formiranje i delovanje nacionalističkih ilegalnih grupa jedan je od najopasnijih vidova manifestovanja nacionalizma u oružanim snagama.

⁵ Videti: Admiral flote Branko Mamula, *Tekovine revolucije i integritet Jugoslavije moraju se očuvati i odbraniti bez alternative*, »Vojno delo« br. 5/87, str. 35.

UZROCI NACIONALIZMA U ORUŽANIM SNAGAMA I POJAVE U VOJNOJ ORGANIZACIJI KOJE POGODUJU NJEGOVOM ISPOLJAVANJU

Nacionalizam u oružanim snagama ima svoje izvore i korene izvan njihovih institucionalnih okvira, odnosno u ekonomskim, političkim i sveukupnim društvenim odnosima, protivrečnostima i kretanjima u jugoslovenskoj višenacionalnoj zajednici. Na takav zaključak upućuje nekoliko osnovnih elemenata.

Prvo, nacionalna ravnopravnost i politika i praksa bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti prožimaju celokupno društveno biće oružanih snaga. To se ogleda u njihovom karakteru, organizaciji i nameni, u položaju pripadnika oružanih snaga i unutrašnjim odnosima koji se u njima uspostavljaju, u idejnoj usmerenosti borbene obuke i vaspitnog rada, sadržajima i karakteristikama kulturnog života, u neraskidivoj povezanosti oružanih snaga i naroda. Svoju idejno-političku i moralnu snagu one temelje na ravnopravnosti i bratstvu i jedinstvu i, u vezi s tim, na najodlučnijem suprotstavljanju svim vidovima narušavanja i ugrožavanja tih primarnih tekovina naše revolucije.

Jugoslovenska narodna armija se u kontinuitetu izgrađuje kao zajednička oružana snaga svih naših naroda i narodnosti. Njen višenacionalni sastav, kako pokazuje čitavo dosadašnje iskustvo, ne samo da nije prepreka ispoljavanju nacionalnih osobenosti ljudi, već im pomaže da u toku zajedničkog života i rada obogaćuju vlastita nacionalna svojstva i da, istodobno, razvijaju one vrednosti koje čovekovu ličnost izdižu iznad pojedinačno uzetih strana njegovog društvenog bića. Pored toga, kako ističe S. Bunčić, »dosadašnji razvoj Armije pokazuje da se njen višenacionalni sastav nikada nije pojavljivao kao ograničavajući činilac njenog jedinstva, već je, naprotiv, značajno uticao na bogatstvo sadržaja njenog celokupnog i posebno kulturnog razvoja. Bio je i ostao podsticaj jačanju moralne snage vojnih kolektiva, izazov za svestraniji i humaniji razvoj unutrašnjih odnosa i za negovanje onih vrednosti koje iznutra jačaju koheziju svake vojne jedinice, komande i ustanove«.⁶

⁶ Simeon Bunčić, *Nacionalizam danas i njegove refleksije u Armiji*, i: *Savez komunista u borbi protiv antisocijalističkih delovanja i antikomunističkih ideologija*, IC »Komunist«, Beograd, 1986, str. 160.

Drugo, naše oružane snage se izgrađuju kao integralni deo političkog sistema socijalističkog samoupravljanja. One ne žive ni pod kakvim »staklenim zvonom«, zatvorene u nekakvom ideološko-političkom inkubatoru, već su uključene u sve bitne društvene tokove. Zbog toga se sva značajnija društveno-ekonomska, politička, kulturna i druga kretanja u zemlji, bez obzira na to da li su s pozitivnim ili negativnim predznakom, nužno odražavaju na oružane snage, posebno na idejno-politička kretanja i odnose u njima. Ti uticaji, razume se, nisu ni mehanički ni jednosmerni, ali su, život to pokazuje, evidentni i utoliko veći ukoliko je društvena situacija opterećena kriznim elementima i konfrontacijama na idejnoj i političkoj sceni, posebno u frontu organizovanih socijalističkih snaga. Sledstveno tome, oružane snage ne mogu biti pošteđene ni od uticaja nacionalističkog ekstremizma u društvu.

Treće, širina ispoljavanja nacionalizma u oružanim snagama u najneposrednijoj je vezi s razmerama njegovog manifestovanja u globalnim društvenim odnosima i procesima. Reč je o tome da kretanja nacionalizma u oružanim snagama po pravilu prate ta kretanja u društvu. S jedne strane, kad god nije imao izgleda za šire eksponiranje na društvenoj sceni, nacionalizam se, sem u retkim slučajevima, faktički nije »oglašavao« ni u oružanim snagama. S druge strane, uvek kad je nacionalistička stihija šire zahvatila društveni organizam, kad god su dezintegrativni procesi u društvu dobijali u dimenzijama i razornom zamahu, nacionalizam je uspevao da ostvari nešto dublje prodore i u oružanim snagama. Pored situacije s kraja šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, to najbolje potvrđuje razvoj događaja nakon brutalnog pokušaja kontrarevolucije u SAP Kosovo.

O postojanju ove uzročno-posledične veze govori i saznanje da karakter nacionalističkih tendencija u društvu (separatistički ili unitaristički) preovlađujuće utiče na karakter i strukturu nacionalističkih istupa u oružanim snagama. Činjenice u tom pogledu kazuju da je separatizam dominantni oblik nacionalizma u jugoslovenskom društvu, pa i u oružanim snagama.

Četvrto, preovlađujući broj nosilaca nacionalizma u JNA nalazi se u redovima vojničke populacije. Ako se izuzmu retki primeri, pouzdano se može reći da se radi o onim

mladim ljudima koji su vlastiti nacionalistički »pogled« razvili pod opterećenjem vaspitanja u porodici i životnoj sredini, odnosno politički negativnih uticaja koji su na njih ostvareni pre dolaska na odsluženje vojnog roka. Ustanovljeno je, na primer, da su organizatori i glavni nosioci ilegalnog neprijateljskog rada u Armiji najčešće vojnici koji su u građanstvu već delovali u ilegalnim separatističkim i drugim neprijateljskim organizacijama, bili učesnici u raznim nacionalističkim akcijama ili su poreklom iz kvislinških porodica.

Organizovanim idejno-vaspitnim i političkim radom, redom, disciplinom i celinom unutrašnjih odnosa u vojnim kolektivima Armija može da smanji ili bar potisne nacionalistički ekstremizam pojedinaca, ali nije u stanju da za godinu dana, koliko traje vojni rok, eliminiše njihova pogrešna shvatanja, nacionalistički izopačenu sliku sveta, međunarodnih i društvenih odnosa u nas.

Uporedo sa zaključkom da se glavni uzroci nacionalizma nalaze u sveukupnom društvenom ambijentu, nužno je ukazati da u oružanim snagama ima pojava koje pogoduju ispoljavanju nacionalizma, odnosno koje se javljaju kao povod za nacionalistička ponašanja pojedinaca i grupa u njihovom sastavu. Ukazujemo na neke od njih.

Prvo, u delu jedinica i ustanova oružanih snaga nije obezbeđen nužan kvalitet političkog i idejno-vaspitnog rada uopšte. Sužava se front nosilaca političkog rada (uglavnom se prevlađuje na »pleća« političkih organa) i zapostavlja njegova vaspitna komponenta. Sadržaji, a naročito oblici i metode političkog delovanja sporije se prilagođavaju konkretnim uslovima, pa i promenama u senzibilitetu, mogućnostima i zahtevima mlade generacije. Nedovoljno se primenjuje neposredan, individualni rad s ljudima.

U pojedinim vojnim školama i jedinicama ne poklanja se dovoljna pažnja idejno-političkom osposobljavanju budućih, odnosno mladih starešina, pa je i to, verovatno, jedan od razloga što se upravo među njima, kad je o starešinskom kadru reč, evidentira najveći broj počinitelja nacionalističkih istupa. Ne sme se gubiti iz vida i to da nacionalističke snage u društvu svoje delovanje prema starešinskom kadru prvenstveno usmeravaju ka mlađim starešinama.

Drugo, rukovođenje i komandovanje u nekim jedinicama i ustanovama prate određene slabosti. Pojedine starešine su nedovoljno sa vojnicima, ponašaju se »činovnički«, vlastiti »autoritet« grade na činu i funkciji, a ne na ličnim i starešinskim kvalitetima i sposobnostima. Organizacija života i rada nije svuda i uvek na potrebnom nivou. To se može reći i za unutrašnji red, disciplinu, organizovanost kulturno-zabavnih i sportskih aktivnosti i slobodnog vremena vojnika u jednom broju kolektiva. Ponekad i ponegde se čine krupni propusti pri obavljanju stražarske i unutrašnje službe. Deo starešina ne poklanja dovoljnu pažnju razvijanju međuljudskih odnosa, a pojedinci ne pokazuju ni istančan osećaj za suptilni rad u izgradnji homogenih vojnih kolektiva raznorodnog nacionalnog i drugog sastava.

Treće, deo pojava koje mogu pogodovati ispoljavanju nacionalističkih strasti u oružanim snagama stiče se u sferi tzv. jezičke politike. Iako je upotreba jezika i pisama u oružanim snagama principijelno dobro rešena, stalno treba brinuti kako o doslednom ostvarivanju već usvojenih rešenja, tako i o iznalaženju novih mogućnosti za njihovu dogradnju i obogaćivanje smerom što potpunijeg oživotvorenja načela nacionalne ravnopravnosti i u toj vanredno osetljivoj oblasti.⁷

SUZBIJANJE NACIONALIZMA U ORUŽANIM SNAGAMA

Nacionalizam u oružanim snagama nikada nije imao šire razmere (broj nosilaca nacionalističkih istupa u JNA kretao se u granicama od 0,08 do 0,7 odsto – 1981. godine – njenog brojnog stanja). Bez obzira na to, nacionalizam se mora suzbijati najodlučnijim merama i akcijama. To je jedan od centralnih pravaca borbe za očuvanje idejno-poli-

⁷ Na primer, počev od 1988. godine tekst svečane obaveze koji vojnici nose kućama ispisuje se na jezicima svih naših naroda i narodnosti. Uvedeni su višezječki natpisi na kasarnama i drugim javnim vojnim objektima. Otpočelo se sa štampanjem »Narodne armije« i »Fronta« na slovenačkom i makedonskom jeziku. Preduzimaju se mere da se poveća izdavačka delatnost na jezicima pojedinih naroda i narodnosti. Komande i uprave se osposobljavaju za uspešniju komunikaciju na svim našim jezicima. Više će, po svoj prilici, morati da se radi i na organizovanom osposobljavanju starešina za komuniciranje u njihovim životnim sredinama.

tičkog jedinstva, moralne čvrstine i sveukupnog borbenog profila vojnih jedinica i ustanova. Oružane snage bi prerasle u vlastitu suprotnost, pa i u veliku opasnost po sudbinu jugoslovenske socijalističke revolucije, ako bi se eventualno dopustilo da nacionalistička stihija šire zahvati njihove redove, u prvom redu starešinski kadar.

Budući da se glavni uzroci ispoljavanja nacionalizma u oružanim snagama nalaze u društvu, u društvenim kretanjima i protivrečnostima, nesumnjivo je da se glavni front borbe za zaštitu oružanih snaga od nacionalizma faktički nalazi izvan njihovih okvira. Upravo se zato može reći da je prevladavanje nacionalizma u društvu istovremeno i najefikasniji način zaštite oružanih snaga od razornog nacionalističkog delovanja. Pripadnici oružanih snaga su i zbog toga obavezni da svojim primerom i političkim angažmanom doprinose borbi koju Savez komunista i ostale organizovane socijalističke snage društva vode na tom planu.

Poznato je da su oružane snage, pre svega JNA, vrlo specifičan, pa donekle i autonoman sistem. One su organizaciono i funkcionalno tako postavljene da mogu efikasnije nego mnoge druge društvene institucije zaštititi vlastiti organizam od dejstva nepovoljnih društvenih procesa. Uz to, dužnost je oružanih snaga da se osposobe u meri da svoju društvenu ulogu i odgovornost u odbrani nezavisnosti zemlje i tekovina revolucije mogu ostvariti i u vrlo nepovoljnim društvenim okolnostima. Posmatrano sa tog stanovišta, u JNA se s pravom insistira na činjenici da uspeh u borbi za njeno jedinstvo, za čvrsto i stabilno moralno-političko stanje, za suzbijanje svih oblika nacionalističkog delovanja u armijskim redovima, prvenstveno zavisi od organizovanosti i plodotvornosti akcije subjektivnih snaga u jedinicama i ustanovama Jugoslovenske narodne armije.

Pored stalnog produbljivanja narodnog i socijalističkog karaktera, za suzbijanje nacionalizma u oružanim snagama od presudne je važnosti da se one kontinuirano izgrađuju i na delu potvrđuju kao zajednička oružana sila svih naših naroda i narodnosti. Reč je i o potrebi da zajednički interesi naroda i narodnosti SFRJ, pre svega interes da očuvaju vlastitu slobodu i da Jugoslaviju grade kao zajedničku domovinu i samoupravnu demokratsku zajednicu, snažno prožimaju celokupno društveno biće oružanih snaga. U pogledu ciljeva vlastitog postojanja i delovanja, idejne zasno-

vanosti obuke i karaktera celokupnih odnosa koji se u njima uspostavljaju, naše oružane snage moraju najbrižljivije čuvati sopstveni opštejugoslovenski profil. Pri tome je za JNA izuzetno značajno i konstruktivno ostvarivanje principa što srazmernije zastupljenosti naroda i narodnosti, republika i pokrajina u starešinskom kadru, pre svega na rukovodećim dužnostima.

U jedinicama i ustanovama oružanih snaga najveću brigu zaslužuju svi elementi koji utiču na osećanje i uverenje ljudi da one doista podjednako pripadaju svakom našem narodu i narodnosti. Iskustvo kazuje da na tom području nema sitnica. Bitan je, čak, i svaki gest starešina u radu sa ljudima različite nacionalne pripadnosti. Osobit značaj pripada staranju o mogućnostima da se zadovolje određene kulturne potrebe i o doslednoj primeni načela ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti. Ima prostora da se stanje u toj oblasti konstantno unapređuje.

Efikasno suzbijanje nacionalizma pretpostavlja i stalnu aktivnost usmerenu na otklanjanje unutrašnjih slabosti u pojedinim delovima vojne organizacije kojima se otvara prostor nacionalističkom delovanju. Reč je, pre svega, o slabostima u rukovođenju i komandovanju, nedovoljno efikasnom delovanju društveno-političkih organizacija, zane-marivanju idejnih aspekata obuke i političkom radu, propustima u izgradnji vojnih kolektiva i međuljudskih odnosa u njima.

Idejno-vaspitni i politički rad u oružanim snagama predstavlja najmoćnije sredstvo u borbi protiv nacionalizma u njihovim redovima. U središtu tog rada, kao i uvek dosad, treba da bude jačanje bratstva i jedinstva, jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, drugarstva i solidarnosti ljudi u vojnim kolektivima. Prvorazredna je obaveza istrajno razvijanje svesti o tome da naši narodi i narodnosti mogu sačuvati vlastitu slobodu i osigurati dalji razvoj samo zajedničkim snagama i naporima, te da je jedinstvo Jugoslavije, utemeljeno na samoupravljanju i ravnopravnosti, vitalni interes i potreba svakog od njih ponaosob, i svih njih zajedno. Sastavni deo tih napora je istrajno i argumentovano razotkrivanje biti nacionalističke ideologije i prakse u našim uslovima i mobilisanje svih činilaca izgradnje oružanih snaga u borbi protiv njihovih nosilaca.

Politički rad i u ovoj oblasti ispunjava svoju svrhu samo ako je konkretan, ofanzivan, uverljiv i okrenut borbi za svest i opredeljenja svakog čoveka. Stoga se treba odlučnije oslobađati šabloniziranog sprovođenja usvojenih programa i sadržaja, a metode i sredstva političke aktivnosti brže prilagođavati konkretnim uslovima, karakteristikama i senzibilitetu savremenih mladih generacija. U tom okviru, više se moraju uvažavati i specifičnosti pojedinih delova vojničke populacije (na primer, nedovoljno poznavanje jezika, religiozna osećanja, naglašenija zatvorenost u neformalne grupe i sl.).

Strategijsku ulogu u svemu ovome ima idejno-političko osposobljavanje starešinskog kadra, uključujući i one na najodgovornijim dužnostima. Odnos starešina prema nacionalnom pitanju u nas mora biti jasan i u skladu s opredeljenjima Saveza komunista. Znanja starešina o nacionalnom fenomenu, pa, dakle, i o nacionalizmu, treba stalno produbljivati. Jer, samo ljudi jasne idejno-političke orijentacije i bogatih saznanja mogu vaspitno delovati, uočavati razliku između nacionalnog i nacionalističkog, pravilno se odnositi prema nacionalnim svojstvima i osećanjima svakog čoveka, prepoznavati nacionalizam i u najsuptilnijim formama njegovog ispoljavanja. Zato je osposobljavanje starešina za aktivno političko delovanje u razvijanju međunacionalnih i, uopšte, međuljudskih odnosa i, povezano s tim, za borbu protiv nacionalizma, jedan od prioritetnih zadataka, kako u vojnim školama, tako i u jedinicama i ustanovama oružanih snaga.

S obzirom na to da je nacionalistima svih profila veoma stalo da u svoj krug privuku i pojedine starešine, jer im oni, kao pripadnici osvedočene opštejugoslovenske institucije visokog društvenog ugleda treba da posluže kao zaštitni plašt i sredstvo za širenje društvenog uticaja, valja stalno voditi računa o tome da neko od njih ne podleagne zamkama nacionalističkih manipulacija i lokalističkog, republičko-pokrajinskog grupašenja. Starešine koje podlegnu nacionalističkoj stihiji nedorasle su funkciji koju obavljaju i predstavljaju veliku opasnost po idejno-političko jedinstvo i borbenu sposobnost kolektiva u kojima deluju.

Nacionalizam se, gotovo po pravilu, ne pojavljuje u dobro oformljenim vojnim kolektivima i sastavima u kojima efikasno funkcioniše sistem bezbednosti i samozaštite ute-

meljen na najširoj osnovi. U tom pogledu je potrebno stalno unapređivati rad osnovnih i drugih vojnih kolektiva, kontinuirano obogaćivati i učvršćivati veze i odnose njihovih pripadnika, konstantno raditi na jačanju bezbednosne kulture i odgovornosti celokupnog sastava jedinica i ustanova za moralno-političko i bezbednosno stanje u njima.

Primereno je našoj armiji i oružanim snagama uopšte da svaki nacionalistički istup u svojim redovima, pa čak i svaki nagoveštaj da bi do njega moglo doći, rasvetle do kraja. Svako, eventualno, prikrivanje takvih istupa i tolerantno ili kolebljivo ponašanje prema njihovim nosiocima, što se, na žalost, često događa u društvu, može imati velike posledice i izazvati krupne političke i druge štete. Iskustvo upućuje i na odlučno preduzimanje zakonom predviđenih mera, naročito protiv organizatora delovanja s nacionalističkih pozicija i zagovornika i učesnika pokušaja grupnog ilegalnog organizovanja i izvođenja težih, nacionalizmom motivisanih akcija.

Uspeh u borbi protiv nacionalizma u oružanim snagama, kao i u društvu uostalom, uveliko zavisi od toga da li se i koliko slede jedinstveni kriterijumi. U tom smislu je i principijelan zahtev da se jednako dosledna borba vodi protiv nacionalizma svih nacionalnih predznaka i idejno-političkih opredeljenja, što podrazumeva i krajnje odlučnu borbu protiv svih oblika revanšističkog ponašanja, odnosno neosnovanog poistovećivanja pojedinih nosilaca nacionalističkih istupa s celim nacionalnim kolektivitetima iz kojih oni potiču.

U borbi protiv nacionalizma stalno treba imati u vidu i sledeće: svaki nacionalistički istup, bez obzira na to u kom obliku se javlja, nužno ostavlja trag u svesti šireg kruga ljudi i dugotrajnije negativno deluje na odnose u kolektivima; nacionalistička svest je, često, prikrivena i iskazuje se, uglavnom, u složenijim okolnostima (krizna kretanja u društvu, konfliktna međunarodna situacija, nered i nedisciplina u pojedinim vojnim kolektivima i sl.); nacionalizam poseduje tendenciju totalizacije i u rečenim okolnostima relativno brzo širi krug svojih pristalica; nacionalisti u društvu kontinuirano nastoje da, pridobijanjem dela vojnika i pojedinih starešina i građanskih lica na službi u vojnim kolektivima stvore svoje oslonce u oružanim snagama; u tom pogledu je realno pretpostaviti da se pojedini nacio-

nalistički opredeljeni pripadnici oružanih snaga i njihovi istupi ne uspeju otkriti i evidentirati, tim pre što mnogi od njih nastoje da se javno ne eksponiraju jer su svesni da bi time, bar kad je o Armiji reč, izazvali najodlučniju reakciju, pa čak i ugrozili, ako se radi o stalno zaposlenim, vlastitu egzistenciju i egzistenciju svoje porodice.

Od oružanih snaga se očekuje i traži da se u kontinuitetu potvrđuju kao snažna brana svakom nacionalizmu i kao pouzdan oslonac Saveza komunista i naroda i narodnosti Jugoslavije u borbi za nacionalnu ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo. Pripadnici JNA i TO će u tom pogledu davati najveći doprinos naporima SKJ i društva da se prevlada nacionalizam i suzbije uticaj svih antisocijalističkih i antisamoupravnih snaga ako se i ubuduće maksimalno angažuju u jačanju idejno-političkog jedinstva svojih redova oko programskih opredeljenja i politike SKJ, u unapređenju borbene obuke, svesne vojne discipline i humanih međuljudskih odosa, u jačanju bezbednosti i samozaštite.

SUMMARY

NATIONALISM AND THE ARMED FORCES

Nationalism finds itself in permanent conflict with the armed forces of SFRY, both because of their character, since they are the common defence power of equal nations and nationalities of the Yugoslav society, and of the fact that they are dedicated to the defence of precisely those social values against which nationalists actually act. It is, above all, the matter of development of Yugoslavia as an integrated federal state and self-managerial community of equal nations and nationalities, of their brotherhood and unity, and of the independent and nonaligned international position of SFRY.

Attacks of nationalists against the armed forces and the system of total national defence are effected within a wide spectrum – starting from verbal and written propaganda, and through violent excesses and physical attacks against individual members of YPA, military establishments and activities, to attempts at diversionary-terroristic actions. Thereat nationalists who are oriented towards separatism direct their actions towards compromitment and disabling of YPA to fulfill its social functions and towards the establishment of so called republican or »national« armies.

In the Yugoslav armed forces nationalism has not acquired wide proportions and appears, first of all, as a result of action of factors upon which the nationalistic ideology and practice maintain and reproduce themselves in non-Army environments, in society in general. Fighting the nationalism is in the armed forces, nevertheless, taken and realized as one of the central directions of the struggle for preservation and strengthening of ideological-polical unity, moral firmness and combat ability of military units and establishments. Our armed forces have been and will remain a powerful bastion and breeding ground of brotherhood and unity of our nations and nationalities.

R É S U M É

LE NATIONALISME ET DES FORCES ARMEES

Le nationalisme est en conflit permanent avec les forces armées de la RSFY, tant à cause du caractère de ces dernières, car il s'agit de force défensive commune des nations et nationalités égales de la société yougoslave, que du fait que nos forces armées engagent la défense des valeurs sociales qui représentent la cible des nationalistes. Il s'agit, avant tout, de construire la Yougoslavie en tant qu'Etat fédératif unique et communauté démocratique autogestionnaire des nations et nationalités à égalité; il s'agit de fraternité et d'unité, de la situation d'indépendance et de non-alignement de la RSFY à l'échelle internationale.

Les attaques des nationalistes contre les forces armées et le système de défense populaire généralisée se font par voies de propagande verbales et écrites, mais aussi sous forme d'infraction grave et attaque physique contre les membres de l'APY, contre les établissements et les moyens militaires jusqu'aux tentatives d'actions de diversion et terroiristes. En cela, les nationalistes à orientation séparatiste focalisent leurs actions en vue de compromettre l'APY et de la rendre impossible à remplir sa fonction sociale, de même que par prôner l'institution des armées par républiques «nationales».

Dans les forces armées le nationalisme ne connaît pas de dimensions larges et se manifeste, au prime abord, en tant que conséquence des actions menées par les facteurs détenteurs de l'idéologie et de la pratique nationaliste dans les milieux extramilitaire. Nonobstant, dans les forces armées la lutte contre le nationalisme est conçue et menée comme étant l'un des principaux axes de la lutte pour préserver et raffermir l'unité idéopolitique, la fermeté morale et la capacité de combat des unités et des institutions militaires. Nos forces armées ont été, et seront le puissant bastion et la pépinière de la fraternité et de l'unité des nations et nationalités de Yougoslavie.

P Е З Ю М Е

НАЦИОНАЛИЗМ И ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ

Национализм находится в постоянном столкновении с вооруженными силами СФРЮ, как из-за их характера, ибо речь идет об общей оборонительной силе равноправных наций и народностей югославского общества, так и из-за факта, свидетельствующего о том, что наши вооруженные силы защищают именно те общественные ценности, против которых националисты как раз действуют. Речь идет прежде всего о строительстве Югославии как единого федеративного государства и самоуправленческо-демократического содружества равноправных наций и народностей, об их братстве и единстве и независимой, неприсоединившейся международной позиции СФРЮ.

Нападения националистов на вооруженные силы и систему всенародной обороны совершаются в широком диапазоне: начиная с вербальной и письменной пропаганды, через грубые физические нападения на воинов ЮНА, военные сооружения и средства, вплоть до попыток совершения диверсионных и террористических акций. При этом националисты сепаратистской

ориентировки главное внимание в своих действиях уделяют компрометации ЮНА, чтобы сделать ее неспособной для выполнения своей общественной функции, и созданию каких-то республиканский, «национальных» армий.

Национализм в вооруженных силах не имеет широкие масштабы и возникает прежде всего как следствие тех факторов, на которых националистская идеология и практика сохраняются и возобновляются вне армии, в обществе. Несмотря на это, борьба против национализма в вооруженных силах понимается и осуществляется как одно из центральных направлений борьбы за сохранение и укрепление идейно-политического единства, морального духа и боеспособности войск и учреждений. Наши вооруженные силы были и остаются неприступной крепостью и рассадником братства и единства наших наций и народностей.

Tehnički urednik
Slavoljub Kujundžić, akad. slikar

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Slavica Đerić-Magazinović, profesor

P r e v o d i o c i
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Svetomir Jakovljević
Radoslav Đerić, profesor

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektori
Olivera Obradović
Jovica Delibašić